

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

TACİKİSTAN VE İRAN İLİŞKİLERİ 1991-2014

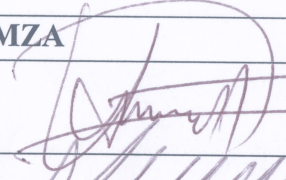
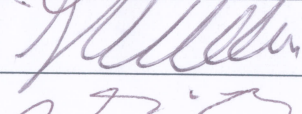
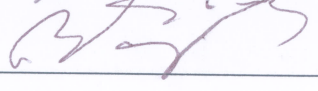
BAKHRULLO ASHUROV

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. BURAK GÜMÜŞ

EDİRNE 2016

T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Uluslararası İlişkiler
ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bakhturullo Ashurov tarafından hazırlanan
Tacikistan ve İran ilişkileri 1991 - 2014
Konulu **Yüksek Lisans** tezinin Sınavı, Trakya Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim
Yönetmeliği'nin 15.-16. maddeleri uyarınca *25 Ağustos Perşembe* günü saat *10'da*
'da yapılmış olup, yüksek lisans tezinin
* *Kabul Edilmesine* **OYBİRLİĞİ/OYÇOKLUĞU** ile karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYELERİ	KANAAT	İMZA
Yrd. Doç. Ali HUSEYİNOĞLU	Kabul Edilmesine	
Yrd. Doç. Dr. Serdar YILMAZ	Kabul Edilmesine	
Doç. Dr. Burak Güneş (danışman)	Kabul edilmesine	

* Jüri üyelerinin, tezle ilgili kanaat açıklaması kısmında "Kabul Edilmesine/Reddine" seçeneklerinden birini tercih etmeleri gerekir.

T.C
YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
ULUSAL TEZ MERKEZİ

TEZ VERİ GİRİŞİ VE YAYIMLAMA İZİN FORMU

Referans No	10123608
Yazar Adı / Soyadı	BAKHRULLO ASHUROV
Uyruğu / T.C.Kimlik No	TÜRKİYE / 99718464020
Telefon	5059744478
E-Posta	Bakhrullo_86@mail.ru
Tezin Dili	Türkçe
Tezin Özgün Adı	Tacikistan ve İran İlişkileri(1991-2014)
Tezin Tercümesi	Tajikistan and İran Relations from(1991 to 2014)
Konu	Uluslararası İlişkiler = International Relations
Üniversite	Trakya Üniversitesi
Enstitü / Hastane	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Bilim Dalı	
Tez Türü	Yüksek Lisans
Yılı	2016
Sayfa	124
Tez Danışmanları	DOÇ. DR. BURAK GÜMÜŞ 19271880310
Dizin Terimleri	
Önerilen Dizin Terimleri	
Kısıtlama	36 ay süre ile kısıtlı

Tezimin, Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanında arşivlenmesine izin veriyorum. Ancak internet üzerinden tam metin açık erişime sunulmasının 29.08.2019 tarihine kadar ertelenmesini talep ediyorum. Bu tarihten sonra tezimin, bilimsel araştırma hizmetine sunulması amacı ile Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi tarafından internet üzerinden tam metin erişime açılmasına izin veriyorum.

NOT: Erteleme süresi formun imzalandığı tarihten itibaren en fazla 3 (üç) yıldır.

29.08.2016

İmza:.....

Tezin Adı: Tacikistan ve İran İlişkileri 1991-2014

Hazırlayan: Bakhrullo Ashurov

ÖZET

Tacikistan 09 Eylül 1991 tarihinde, Sovyetler Birliği'nin dağılması nedeniyle bağımsızlığını ilan etmiştir. Tacikistan bağımsızlığını kazandıktan sonra, artık iç ve dış meselelerinde kendi başına kararlar olması gerekiyordu. Hangi ülkeler ile ilişki kurmak, hangi konularda işbirliği yapması gerektiği ve hangi uluslararası örgütlere üye olmak gibi kararlarını yalnız ve bağımsız şekilde alması gerekiyordu. Sovyetler Birliği döneminde Tacikistan'ın dış ilişkileri konusunda ve başka ülkeler ile ilişki kurmak için hiçbir yetkisi yoktu. Tacikistan'a gitmek veya herhangi bir ilişki kurmak gerektiğinde Moskova ile irtibata geçilmesi gerekiyordu. Bütün kararlar Moskova'dan alınıyordu. Tacikistan'ın iç ve dış stratejik konularda karar almak için hiçbir hakkı yoktu. Tacikistan Sovyetler Birliği zamanında İran ile belli seviyede kültürel ilişki kurmuştur.

Bu çalışmada Tacikistan ile İran'ın 1991-2014 yılları arasındaki ilişkileri analiz edilecektir. İki ülke arasındaki ilişkilerde hangi faktörlerini etkili olduğu ve ilişkilerin hangi seviyede olduğu belirtilerek özellikle Tacikistan'ın bağımsızlıktan sonra belli bir dönem çerçevesinde siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkileri analiz edilecektir. Tacikistan'ın İran ile arasındaki ilişkiler yapısal ilişki olduğu için iyi seviyeye kadar gelişmiştir. İki ülke arasındaki dostane ilişkinin temelleri en başta dil, tarih, kültürel faktörlerdir.

Anahtar Kelimeler: Tacikistan, İran, İlişki, Siyaset, İktisat, Kültür

Thesis Title: Tajikistan and Iran Relations from 1991 to.2014.

Prepared by: Bakhrullo Ashurov

ABSTRACT

This study aims at studying TajikistaninIranin relations from 1991 to.2014. It specifically tries to explore the key factors on which Iranim Tajikistani relations has been based. In doing so, first to the study examines the political relationship between Iran and Tajikistan. Secondly it examines the economic relations between these two countries, finally it examines the cultural relations between them. The study resultsin significant findings. It finds that Iran and Tajikistan relationship is based on mutual benefit though their common heritage is also playing a role in this regard. It also finds that Iran and Tajikistan are enjoying a three pillar relationship based on Cultural, economic, and political factors.

ÖN SÖZ

Tacikistan ve İran arasındaki ilişkileri tez çalışması olarak veren hocam ve tez danışmanım Sayın Doç. Dr. Fahri TÜRK ve Doç. Dr. Burak GÜMÜŞ'e içten gelen teşekkürlerimi sunarım. Çünkü Sayın Doç. Dr. Fahri TÜRK Hocam Trakya Üniversitesi yüksek lisans tez çalışmamın başarılı olması için her tür destekte bulundular. Benim Türkiye'ye gelmemi tavsiye eden Hocam Mesut SANDIKÇI maddi ve manevi destek vermiştir, bundan dolayı kendisine teşekkür ederim. Kadir ALKAN kardeşime yapmış olduğu yardımlarından teşekkür ediyorum.

Sevgili ailem bana bu yolda gitmemi tavsiye etti ve yüksek lisansımı başarıyla bitirmem için her tür destekte bulundular; onlara ayrıca teşekkür ediyorum. Sonuçta yüksek lisans tezimi yazmak için oldukça çaba sarf ettim. Çalışmamı değerli sevgili babam Feyzullah Ashurov'a ve rahmetli sevgili anneme ithaf ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT	ii
ÖN SÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISATLAMALAR.....	vii
TABLolar	viii
1.GİRİŞ	1
1.1. ANALİTİK YAPı.....	5
1.2.YAZIN	10
1.3. YÖNTEM.....	13
2.TACİKİSTAN VE İRAN ÜZERİNDEN GENEL BİLGİLER.....	15
2.1.1 TACİKİSTAN ÜZERİNDEN GENEL BİLGİLER.....	15
2.1.2.TACİKİSTAN'IN KISA TARİHİN.....	16
2.1.3. JEO-STRATEJİK YAPISI	18
2.1.4. NÜFUS VE ETNİK YAPISI	20
2.1.5. İKTİSADİ DURUM.....	21
2.1.6. SİYASİ HAYAT.....	22
2.2. İRAN ÜZERİNDEN GENEL BİLGİLER.....	23
2.2.1. İran İslam Cumhuriyet'inde Din, Millet ve Jeo-Strateji	23
2.2.2. Siyasi Yapı (Ana Yasa)	23
2.2.3. İran İslami Cumhuriyetin Siyasi Sisteminin Yapısı (Dini Lider).....	24
2.2.4. İran'ın Cumhurbaşkanı	24
2.2.5.Anayasa Kurma Konseyi.....	25
2.2.6. Uzmanlar Konseyi.....	25
2.2.7. Meclis (İslami Şura Meclis).....	26
2.2.8. Danışma Konseyi.....	27
2.2.9. Yargı.....	28
3.TACİKİSTAN VE İRAN ARASINDAKİ DİPLOMATİK İLİŞKİLER	28
3.1.TACİKİSTAN – İRAN İLE 1991-2014 YILLARDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER	28

3.2.TACİKİSTAN’IN DIŞ POLİTİKASINDA İRAN’IN YERİ.....	31
3.3. TACİKİSTAN VE İRAN1991-1997 YILLAR ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER.....	33
3.3.1. HAŞİMİ RAFSANCANİ’İN DIŞ POLİTİKASI VE TACİKİSTAN’IN YERİ.....	33
3.3.2.TACİKİSTANIN İÇ SAVAŞ VE İRAN	35
3.4.İki ÜLKE 1997-2005 YILLAR ARASINDAKİ SİYASİ İLİŞKİLER.....	38
3.4.1. SAİT MUHAMMED HATEMİ’NİN DIŞ POLİTİKASI VE TACİKİSTAN’IN YERİ	38
3.4.2.İki ÜLKE ARASINDAKİ GÜVENLİK İLİŞKİLERİ	39
3.5.AHMADİNACATİN DIŞ POLİTİKASI VE TACİKİSTAN İLE 2005-2013 YILLAR ARASI SİYASİ İLİŞKİLERİN.....	40
3.5.1. BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ.....	42
3.5.1.1.FARSI KONUŞAN DEVLETLER BİRLİĞİNİ ZİRVESİ	42
3.5.1.2.FARSÇI KONUŞAN DEVLETLER BİRLİĞİNİ ZİRVESİ.....	43
3.5.1.3.ULUSLARARASI TEPKİLER	45
3.6.HASAN RUHANİ’NİN DIŞ POLİTİKASI VE TACİKİSTAN İLE 2013-2014 YIL ARASI SİYASİ İLİŞKİLER	47
4.TACİKİSTAN –İRAN 1991-2014 YILLAR ARASINDAKİ KÜLTÜREL İLİŞKİSİ	48
4.1.1991 YILINA KADAR İki ÜLKE ARASINDAKİ KÜLTÜREL İLİŞKİLER	48
4.2. 1991 YILLARDAN SONRA İRAN VE TACİKİSTAN İLİŞKİLER.....	49
4.3. İRAN İLE TACİKİSTAN’IN ARASINDAKİ İLİM, SANAT, TURİZM, TV ALANINDA İŞBİRLİĞİN FAALİYETLER.....	53
4.3.1. İki ÜLKE ARASINDAKİ EDEBİYAT VE İLİM ALANDA İLİŞKİLERİ	53
4.3.1.2.MÜZİK, FİLM, TİYATRO VE SİNEMA ALANLARINDA SANATSAL İLİŞKİLER	55
4.3.2. TACİKİSTAN VE İRAN ARASINDAKİ EĞİTİM İŞBİRLİĞİ	57
4.3.2.1. ÖĞRENCİ DEĞİŞİM PROGRAMI	57
4.3.3. BİLİM ALANINDA İLİŞKİLER.....	62
4.4.FAALİYET GÖSTEREN İRAN KÜLTÜR MERKEZLER.....	63
4.4.1. TACİKİSTAN’DA BULUNAN İRAN’IN KÜLTÜREL FAALİYET MERKEZLERİ	65
4.4.1.1. KÜLTÜRÊL VE İLİM EVLÊRİ.....	66
4.4.2. HUMEYİNİ’N YARDIM VAKIF’I.....	67
4.4.2.1. HUMEYİNİ YARDIM VAKFIN TACİKİSTAN’DA KÜLTÜREL VE EĞİTİM FAALİYETLERİ.....	68
4.4.2.2. HUMEYİNİ YARDIM VAKFI’NIN, TACİKİSTAN VATANDAŞLARINA SAĞLIK VE EKONOMİK YARDIMLARI	70
4.4.4. NEVRUZ TELEVİZYONU PROJESİ.....	73
5. TACİKİSTAN –İRAN 2000-2014 YILLARI ARASINDAKİ İLİŞKİLERİ ..	74
5.1. TACİKİSTAN’IN İKTİSADİ KALKINMA DURUMU	74

5.2. TACİKİSTAN VE İRAN ARASINDAKİ KARŞILIKLI EKONOMİK ANLAŞMALAR.....	75
5.4. İRAN’IN TACİKİSTAN’DAKİ TİCARİ ODALARI VE ŞİRKETLERİ.....	82
5.5. TACİKİSTAN VE İRAN ORTAK İKTİSADİ STRATEJİLER	84
5.6. TACİKİSTAN VE İRAN ARASINDAKİ PROJELER VE YATIRIMLAR.....	86
5.6.1. BAYINDIRLIK ALANINDA YAPILAN YATIRIMLAR	86
5.6.1.1.ANZOB TÜNELİ (İSTİKLAL).....	86
5.6.2. SANGTUDE-2 BARAJI.....	88
5.7.DEMİR YOLU PROJESİ	91
5.8. ENERJİ ALANINDA YAPILAN YATIRIMLAR	93
5.8.1.ENERJİ	93
5.8.2.SU, PETROL VE GAZ	94
5.9. SAĞLIK ALANINDA YAPILAN YATIRIMLAR.....	96
5.9.1. İBN SİNA HASTANESİ.....	96
5.10. İRAN, TACİKİSTAN VE AFGANİSTAN ARASINDA EKONOMİ İŞBİRLİĞİ.....	97
6.SONUÇ:	99
KAYNAKÇA	105

KISATLAMALAR

TÜGB:	Tacikistan Üzerine Genel Bilgi
JY:	Jeo-stratejik Yapısı
İÜGB:	İran Üzerinde Genel Bilgiler
İC:	İran'ın Cumhurbaşkanı
TİADİ:	Tacikistan ve İran Arasındaki Diplomatik İlişkiler
TİYSİ:	Tacikistan – İran ile 1991-2014 yıllardaki Siyası İlişkiler
TDPTİY:	Tacikistan'ın Dış Politikası Teorisi ve İran'ın Yeri
TİYASİ:	Tacikistan ve İran 1991-1997 Yıllar Arasındaki Siyasi İlişkiler
FKÜZ:	Farsı Konuşan Devletler Birliğini Zirvesi
TİYAKL:	Tacikistan–İran 1991-2014 Yıllar Arasındaki Kültürel İlişkisi
KZİÜAKL:	Komünizm Zamanında İki Ülke Arasındaki Kültürel İlişkiler
KSİRİ:	Komünizmden Sonra İran ve Tacikistan İlişkiler
HYVTF:	Humeyni'nin Yârdim Vakıf'ın Tacikistan'da Faaliyetleri
NTP:	Nevruz Televizyonu Projesi
TİYEAI:	Tacikistan–İran 2000-2014 Yıllar Ekonomi Arasındaki İlişkiler
AT(İ):	Anzab Tünel (İstiklal)
İTAAEI:	İran, Tacikistan ve Afganistan Arasında Ekonomi İşbirliği

TABLÖLAR

Tablo 1: Himaye olmuş Aileler.....	70
Tablo 2: Destek gören kişiler ve Antlaşmalar.....	71
Tablo 3: İki Ülke Arasındaki En Önemli İktisadi Antlaşmaların Listesi.....	78-79
Tablo 4:2001-2014 Yıllarında İran ve Tacikistan Arasındaki Ticaret (Milyon Dolar)	80
Tablo 5: İran'dan Tacikistan'a 2001-2014Yılları Arasındaki En Önemli Ürünlerin İhracatları	81
Tablo 6: Tacikistan'dan İran'a 2001-2011 yılları Arasındaki En Önemli Ürünlerin İhracatı.....	81
Tablo 7:1996-2014 Yılları Arasındaki Müşterek Komisyonlar	83-84

1.GİRİŞ

Tacikistan ve İran sınır bakımından komşu devlet olmasa da, stratejik coğrafyaya sahip olan iki önemli ülkedir. İki ülke arasında siyasi, güvenlik, ekonomik, enerji ve kültürel alanlarda çeşitli ortaklıklar mevcuttur. Tacikistan'ın İran ile ilişkisinin, dünya siyaseti açısından önemi büyüktür.

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Tacikistan bağımsızlığını 9 Eylül 1991 yılında ilan etti. Tacikistan'ın bağımsızlığını ilk olarak İran tanıdı ve Büyük Elçiliğini 1992 yılında Duşanbe'de açtı. Tacikistan ise Büyük Elçiliğini Tahran'da 1995 yılında açtı. Bu durum, İki ülke arasındaki ilişkilere bakıldığında önemli ve doğru olduğu anlaşılmaktadır. İran ve Tacikistan birbirine bağlı iki önemli ülkedir. Çünkü iki ülke aynı dile ve kültüre sahiptir. Hem tarihi kökler hem de siyasi ve konjonktürel durum iki ülkeyi birbirine yaklaştırmaktadır¹.

Tacikistan, coğrafya olarak Orta Asya bölgesinde bulunmaktadır. Tacikistan'ın stratejik olarak önemli ülkelerle komşu olduğunu belirtebiliriz. Afganistan, Çin, Özbekistan ve Kırgızistan Tacikistan'ın komşusu olan ülkelerdir. Tacikistan'ın Uzak Doğu ülkeleri ve Orta Asya bölgeleri ile stratejik sınırı vardır.

İran'ın Tacikistan'daki nüfusu, Rusya ve Çin'den sonra üçüncü sırada yer alır. Ayrıca İran'ın Orta Doğu'da bir ülke ve değişik bölgeler ile komşu olması onun stratejik önemini artırmaktadır. Aynı zamanda İran, Türkiye üzerinden Avrupa'ya açılabilir. Diğer yandan da İran, Fars Körfezi, Arap ülkeleri, Hint Okyanusu, Orta Asya ve Güney Doğu bölgeler ile komşu olan bir ülkedir. Bütün bunlar İran'ın jeopolitik bir yerde durduğunu göstermektedir. Bu iki ülke Jeopolitik açıdan önemli konuma sahip olduğundan hem dış politikada hem de kendi aralarındaki ilişkilerde olumlu etki oluşturmaktadır.

Her iki ülke dış politikasında güçlü olmak için stratejik bir dış politika programları oluşturması ve güçlü ülkeler ile iyi ilişki kurması ayrıca uluslararası örgütlere üye olması gerekmektedir. Bir ülkenin diğer ülkelerle iyi ilişkiye sahip olması için müşterek konularda ortak hareket etmeleri de gerekmektedir. Bu ülkelerin ortak hareket etmelerinde dil ve kültür önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan

¹ www.bbc.com/persian/world/2012/10/120121_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,20.12.2015.

baktığımızda Tacikistan ve İran arasında dilin ortak olması, kültürel yakınlığın ve tarihsel beraberliğin olması bu iki ülkeyi bir birine daha yakınlaştırmaktadır.

Sovyet döneminde İranlılar ancak Moskova'nın izniyle Tacikistan'a gidebilirlerdi. Bu bilgileri İranlıların Tacikistan'a gittiğinde oluşturdukları sefernâmelerden ve yazdıkları eserlerden okuyoruz. İranlıların Tacikleri bir millet olarak gördükleri, onlar hakkında yazılar yazdıkları ve İran'da yaşayanlar ile paylaştıkları bilinmektedir. Ayrıca İranlı şairler, sanatçılar, akademisyenler tarafından üniversitelerde Tacikler ile ilgili konuşmalar yapılmış, yayınladıkları eserlerde Taciklere ve Tacikistan'daki halklarla ilgili açıklamalar yapılmışlardır. Buna karşılık, Tacikler ise İran'a gitme konusunda zor durumda idiler. Bunlara rağmen söz konusu olan sanatçılar ve akademisyenler karşılıklı ilişkilerini sürdürüyorlardı. Ancak bu ilişkiler yüksek düzey bir içeriğe sahip değildi. Başka bir ifade ile bu ilişkiler daha çok birbirilerini tanımak amacı ile gerçekleşiyordu. Bu görüşmeler daha çok sanatsal, kültürel konuları içermekteydi. Zira Sovyetler Birliği, Tacikleri dışarıya çıkmalarını kısıtlamış ve aynı zamanda kontrol altına almıştı. Bu tür kısıtlamalar Tacikistan'ın bağımsızlığına kadar sürmüştü.

İranlılar, İran'daki kültürel, sanatsal, siyasal toplantı ve kurumlarda aynı zamanda da Tacikistan'da kendileri gibi Farsça konuşan, aynı kültürü taşıyan, aynı tarih ve medeniyete sahip olan vatandaşların varlığına gündeme getirmişlerdir. Bunlardan sonra hem Tacikler hem de İranlılar özgür bir zeminde ilişki kurmayı düşünmeye başlamışlardır.

Tacikistan Cumhuriyetini bağımsızlığını tanıyan ilk ülke İran oldu. Böylece iki tarafın da arzu ettiği doğrudan ilişkilerin oluşturulması imkânı doğdu. Artık bundan sonra iki tarafın ilişkisi daha ciddi bir şekilde hızla arttı ve iki tarafın da resmi olarak Büyük Elçi ve diplomat göndermeleri ile siyasi, güvenlik, ekonomi, ticari, enerji, kültürel, eğitim ve birçok konuda ilişkiler başlamış oldu. Bu çalışmamızda 1991-2014 yılları arasındaki iki ülkenin ilişkisine yer verilecektir.

Teknolojik imkânlar vesilesiyle günümüzde ülkeler arasında kültürel ilişkiler oldukça gelişmektedir. Bu durum kültürel tecrübelerin anlaşılması ve gelecekte nasıl bir davranış sergileneceğini de göstermektedir.

Kültürel bir yapı kendi kültüründen ve başka bir kültürden aldığı şeylerle kendini geliştirir ve diğer kültürlerle ortaklık zemini oluşturur. İnsanlık tarihinde

farklı kültürel arasındaki ilişkiler bireysel ilişkilerden çok daha fazladır. Günümüzde de farklı kültürel arasında ilişkiler muhabbet ve samimiyet üzerinden devam etmektedir. Bu tür ilişkilerin bir benzeri de İran ve Tacikistan arasındaki ilişkilerdir. Tacikistan, İran'la olan tarihi bağlar nedeniyle bu gün ortak kültürce yakınlaşma yürütebilecek unsunlar bulabilir. Bu bağlamda İran ve Tacikistan arasındaki dil, din, tarih, etnik ve genel kültürel bağlamını ortak unsurlar onları bir birinizden ayırlamaz noktaya taşımakta ve ilişkileri bu yönde geliştirmektedir. Bu kültürel ortaklıklar arasındaki en önemli faktör ise dildir. Tacikistan, Orta Asya'daki Fars dili konuşan bir ülkedir. Dil unsuru İran ve Tacikistan arasındaki kültürel yakınlaşmada en önemli ilişkiyi doğuran ve ilişkilerin sürdürülmesini sağlayan bir etkilidir. Dilin yanında tarihten gelen diğer birçok öge de vardır.

İran ile Tacikistan arasındaki ilişkilerin 22 yılın geçmişi üzerindedir. Tacikistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla İran dil ve kültür yakınlığı bulunan bu ülke ile ilişkilerini geliştirmek için her zaman çaba göstermiştir. İmam Ali Rahman Rusya'nın desteği ile başkan olunca, Rus ve Batı medyalarının propagandası ile önce İran ile ilişki kurmaktan çekinmiş, daha sonra ise ilişkileri kurmaya başlamışlardır.² Böylelikle iki ülke ilmî, kültürel, iktisadi ve ticarî alanlarda anlaşmalar imzalayarak ilişkilerini geliştirdi. Tacikistan bu süreçte İran'ın hem mali hem de siyasi desteğini almıştır. Bu nedenle ilişkiler daha güvenli boyuta taşınmıştır. Yine, bu süreçte İran'ın İslami rejimi ihraç politikası gibi Batı ülkelerinin propagandası özellikle Tacikistan'la kurulan bu ilişkilerden sonra kırılmış, İran daha sonra diğer Orta Asya ülkeleri ile de ilişkiler kurmaya başlamıştır. Diğer Orta Asya ülkeleri ile de, İran yine önce kültürel daha sonra iktisadi ve ticari ilişkiler kurmuştur.³

İran, Tacikistan'la ilişkilerini ilk aşamamda kültürel, tarihi ve siyasi alanda geliştirdi. Bu ilişkilerin güven ve şeffaflık kazanması ile diğer aşamaya, yani ticari ve iktisadi aşamaya geçildi. İslam Cumhuriyeti olan İran, laik Tacikistan hükümeti ile ilişkiler kurarak aslında 'İslami devrim ihracı' değil, daha farklı boyutta, iyi niyetli

² www.news.tj, 5.09.2015.

³ www.bcc.com/persian/world/2012/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml, 21.01.2015.

ilişkiler kurduğunu göstermiştir.⁴ Bu şeffaflık hem Rusya hem de Batı ülkeleri tarafından onaylanmıştır.

İran ve Tacikistan arasındaki ilişkinin üçüncü adımı ekonomi alanında olmuştur. 2000 yılından sonra iki ülke sıkı bir iş birliği içine girmiştir.⁵ İki ülke arasında iktisadi alanında olan bu iş birliği baraj ve enerji konularını içeriyordu. Tacikistan'ın su kaynakları fazla olduğundan bunu enerjiye dönüştürmek istiyordu.⁶

Enerji klasik manada petrol ve gazı ifade ediyor, fakat son zamanlarda su ve elektrikten üretilen enerji de önemini korumaktadır. Dünyada sudan üretilen enerji petrol ve gaz gibi ilk sırada olmasa da onlardan sonra gelmektedir. Bu gün dünyada enerji güvenliği önemli olduğu için ülkeler siyasi, askeri, iktisadi ve hata kültürel imkânlarından istifade ederek enerji kaynağı sağlamak ve enerji pazarında pay sahip olmak için her tür çabayı göstermektedirler.⁷ Bu yüzden Tacikistan enerji politikasında gerçek potansiyeli kullanmak için baraj yapmayı ve elektrik üretmeye ehemmiyet vermektedir. Orta Asya ve komşu bölgedeki ülkelerin enerji pazarına girmek istemektedir. Bu anlamda İran, bu alanda Tacikistan'da barajlar yapmak ve bunun üzerinden bölgedeki enerji pazarında egemenlik kurmak amacıyla Tacikistan ile iktisadi antlaşmalar yapmış ve enerji ve baraj meselesinde yatırım yapma kararları almıştır.

Tacikistan ise enerji politikasını uygulaması için yabancı uzman ve yatırımlara ihtiyacı vardır. Bu yüzden İran, kardeş ülke olarak, bu alanda Tacikistan'a yatırım yapmak ve bölgede enerji pazarına girmek amacıyla Tacikistan'a destek verecek munasip bir ülke olduğunu düşünmektedir ve bu anlamda adımlar atmaktadır. İki ülke arasında enerji konusundan başka ticaret, inşaat ve tarım gibi konularda da iş birliği yapılmaktadır.⁸

⁴ Muhsin Hüsey Niya, Nakşi Farhang dar Ravabiti İran ve Tacikistan(İran ve Tacikistana arasındaki kültürün rolü), Yüksek lisans Tez, Tahran Üniversitesi 1996.

⁵ www. Kahlek.ir, 12.05.2015.

⁶ Sait Hüseyin Asgari Hüseyin Abadi, Barasi Zarfiyatha, İmkanat ve Mavaneyi Hamkarihayi Keşvarhai İran ve Tacikistan, (İran ve Tacikistan arasındaki ilişkisini analizi), Yüksek lisans Tez, 2011.

⁷ www.hodhodnews.ir, 12.01.2015.

⁸ Röportaj, Şükret Gulov, Tacikistan'ın Cumhurbaşkanlığında İktisadi Şubesinde **Dayara** Başkan, İstanbul, 15.05.2015.

1.1. Analitik Yapı

Ülkeler arasındaki ilişkiler iki takım faktör etkileniyor⁹. Birinci gruptaki ilişkileri menfaat ilişkisi belirler. Bu gruptaki ülkeler menfi talep içerisinde ve bencildir. Bu yüzden karşılık ilişki kurmak için çaba gösterirler. Bu ilişkiler daha çok stratejik, iktisadi, güvenlik, konularında olmaktadır.

İkinci gruptaki ülkelerin arasındaki ilişkiler yapısalıdır. Örneğin bu grupta olan ülkelerini yapısı bu ilişkiyi etkilemektedir. Bu yüzden müşterek yapıya sahip olan ülkeler birbiriyle dostane ilişkiler kurmaktadır. Ancak P. E. Digeser'e göre, ülkeler arasındaki dostane ilişkilerde yapı müşterekliği yeterli olmadığını, buna ilaveten dil, kültür ve tarihsel müşterekliğin de olması gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin iki Müslüman ülke arasında dostane ilişki kurulmasında din bir etken olmamaktadır. Belki onların arasındaki müşterek faktör başka bir şey olması gerekmektedir. Bu faktör mesela ümmetçilik olabilir, o zaman iki ülke arasında dostane ilişkiler kurulma imkânı ortaya çıkmaktadır.¹⁰

Günümüzde uluslararası sistem çerçevesinde etkili olan faktörler iki türdür; birincisi iç faktörler ki bunlar kültür, dil, tarih, ideolojik gibi şeylerdir.¹¹ İkincisi dış faktörlerdir ki bunlar dış güçler, uluslararası kanun ve benzer konulardır.¹² Dış ve iç faktörlerine ilaveten ülkelerin liderleri görüşleri de önemlidir. Çünkü onlar hakiki ve temsil gücü olan kişilerdir.¹³

Tacikistan ve İran ilişkilerinde de bu kurallar geçerlidir. Bu yüzden iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerin aşağıdaki sorular çerçevesinde araştırılacaktır.

Bu çalışmada cevap aranacak soru, Tacikistan ve İran arasında nasıl bir ilişki mevcuttur? İki ülke arasındaki mevcut ilişki hangi düzeydedir? Tacikistan ve İran ile ilişkisinde hangi faktörler etkindir?

Yukarıdaki sorularla bağlantılı olarak bu çalışmanın temel hipotezi, 1991-2014 yılları arasındaki Tacikistan ve İran'ın ikili ilişkilerini siyaset, iktisat ve kültürel

⁹ P. E. Digeser, Friendship Between States, British Journal of Political Sciens, 2008. Volum 39 / Issue 02, pp. 323-344.

¹⁰ Aynı yerde.

¹¹ Chandra, P, Rajni Singh, Theories Of International Relations , p.94-06.

¹² Aynı Yerde, s.97.

¹³ Aynı Yerde, s.97-98.

açından analiz etmektir. İki ülke arasındaki ilişki siyasi, iktisadi, kültürel başlıkları altında detaylı bir şekilde analiz edilecektir. İki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler 2000’li yılların başından itibaren başlamıştı. Şimdi bu ülkelerin ilişkilerinde ağırlıklı olarak iktisadi (ve özellikle enerji) konu merkezde bulunmaktadır. 2000 yıllardan sonra Tacikistan’da siyasi durum istikrara dönüştü ve İran ile arasında karşılık ilişki dışında bölgesel, uluslararası örgütler, İslam İşbirliği Konferansı, Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) ve Farsça konuşan Devletler Birliğin Zirvesi çerçevesinde faaliyetler gerçekleşmiştir.

İki ülke arasındaki var alan ilişki iki ülkenin siyasetine, ekonomisine ve kültürel gelişmesine önemli katkıda bulunmuştur. İran ve Tacikistan dış politikalarında birbirlerini destekleyen önemli iki ülkedir. İran, Tacikistan’da yatırım yapan ülkeler arasında üçüncü sıradadır. Aynı zamanda İran, Tacikistan’ın iktisadi kalkınma programlarına aktif şekilde destekliyor. İran, Tacikistan’ın bölgede iktisadi açıdan önemli ülke olmasını istiyor ve güçlü olması için elinden gelen bütün politikaları üretiyor. Tacikistan da İran’ın Orta Doğuda daha güçlü olmasını istiyor, çünkü o zaman iki ülke menfaatinin Çin’den Afrika’ya kadar yayılacağına inanıyor. Tacikistan iktisadi, enerji ve ticari alanda yaptığı anlaşmaları ve programları ilerdeki yıllarda bitirirse, aynı zamanda su ve enerjisi alanda gelişirse siyasi açıdan Orta Asya, Orta Doğu ve Güney Doğu Asya’ya kadar ulaşabilir. Bunun yanında İran’ın petrol ve gaz borusu Tacikistan üzerinden Çin, Kore ve Japonya ya kadar ulaşırsa bu proje bölgedeki ülkelerin kalkınma programlarına bir kaynak ve alt yapı olacak ve hem de o bölgelerde enerji krizi son bulacaktır.

Bu çalışma iki tarafın kültürel, siyasi ve iktisadi ilişkilerini analiz etmektedir. Araştırmanın sonucu İran ve Tacikistan arasındaki mevcut ilişkilerin İran devletinin kurumlarının, iş adamlarının, şirketlerinin, derneklerinin ilişkideki yetki payları Tacikistan’dan fazla olduğunu iddia etmektedir. İran’ın şirketleri Tacikistan’da iktisadi, ticari, ticari odaları, inşaat ve diğer çeşitli konularında faaliyettedirler. Bu tarz faaliyetler nedeniyle iki ülkenin ortak iktisadi menfaatleri öne çıkmaktadır. Kültürel konularda ise İran ve Tacikistan maddi manevi yapmış oldukları işbirliği çerçevesinde ilişkileri önemli seviyeye yükseltmişlerdir. İran, Tacikistan’ın birçok şehrinde kendi bütçesiyle kültürel İran evleri, çeşitli eğitim merkezleri açmış, öğrenci değişim programı bilim insanların sanat aileleri ve üniversiteler işbirliği gibi

faaliyetlerde bulunmuştur. Özellikle İran'ın Humeyni Yardım Kurumu Tacikistan'da önemli faaliyetlerde bulunmaktadır. Aynı zamanda bu kuruluş Tacikistan'da vatandaşlara çeşitli maddi ve manevi destekte bulunmaktadır. Kuruma müracaat yapan muhtaçlara gereken maddi manevi destekler verilmektedir. Örneğin yetimlere ve evlenemeyen fakir gençlere, huzur evlerine yardım ediliyor. Muhtaç öğrencilere burs veriliyor, lise ve üniversitedeki durumu iyi olmayan hocalara destekte bulunuluyor. Tacikistan'ın dört bir köşesinde ev hanımları için mesleki eğitim merkezler açılmış ve orada okuyan öğrencilere ücretsiz kurs eğitimi verilmektedir. Ayrıca İran'ın Kültür Merkezi Tacikistan'da Farsça eğitim kursları da vermektedir. İki ülke arasındaki sinemacılar, şarkıcılar, yazarlar, sanatçılar birbirleriyle işbirliği içerisinde bulunarak iki ülkenin irtibatını daim kılmaktadırlar. Tacikistan'da İran şiir gecesi, aynı şekilde İran'da da Tacikistan şiir gecesi düzenlenerek iki ülkedeki şairlere bir araya getiriliyor. İran, Tacikistan'da İran haftası ve Tacikistan ise ülkeler ilim günü haftası düzenlemektedir.

Şu an görünen durum ise Tacikistan ve İran arasındaki ilişkiler önemli bir merhale kat etmiştir. Tacikistan bağımsızlığını ilan ettikten sonra öğrencilerin çoğu İran bursu ile İran'a üniversite okumaya gitmektedirler. İran'a okumaya giden Tacik öğrencilerin sayısı da günden güne artmaktadır. Tacik öğrenciler İran'da kendilerini rahat hissetmektedirler ve adeta İran'ı ikinci memleketiyle gibi saymaktadırlar. Tacik gençlerin İran'da okuması iki ülke arasındaki kültürel etkinlikleri de direk olarak etkilemektedir. Buna ilaveten de İranlı sanatçılar, müzisyenler, akademisyenler ve sivil toplum kuruluşların Tacikistan'daki faaliyetlerini sürdürmeleri kültürel ilişkilerini daha da artırmaktadır. Bu çalışmamızda ise bu ilişkilerin boyutlarını da göstermeye çalışacağız.

Yukarıda temel çerçevesini çizdiğimiz çalışmamızın hipotezlerini kısaca şöyle sıralayabiliriz:

Hipotez 1: Tacikistan'ın bağımsızlığından sonra İki ülke arasındaki siyasi ve diplomasi ilişkilerini (1991-2014) şimdiye kadar başarılı bir şekilde sürmüştür.

Hipotez 2: Tacikistan ve İran'ın devletlerarasındaki ilişki dışında, sivil toplum kuruluşlarıyla, ticari önderler ve iş adamlarıyla iktisadi ve ticari ilişkileri ve bunun iki ülke arasındaki ilişkiler olumlu yönde etkilenmiş.

Hipotez 3: Kültürel alandaki ilişkiler, siyaset ve ekonomi gibi alanlar kadar başarılı bir seviyeye ulaşmıştır.

Bu çalışmada yukarıda ortaya konular hipotezleri çözümlemek için aşağıdaki yol haritası izlenecektir:

Bu tezin birinci bölümünde sorunsalın ve çalışmanın yöntemsel çerçevesi ortaya konulacaktır. Tezde hangi yöntemlerin kullanıldığını konusunda bahsi etmektedir. Ayrıca yazar çalışma konusunu hangi sebeplerden dolayı seçtiği ortaya konulacaktır.

İkinci bölümde Tacikistan'ın kısa tarihini ele alınacak ve jeopolitik, nüfus ve etnik yapısı, siyasi rejimlerden ekonomik sisteme kadar kısaca ifade edilmektedir. Yine bu bölümde İran İslami Cumhuriyet siyasi yapısı ve anayasası, dini liderinin siyaset üzerindeki etkisi ele alınmaktadır. İran Cumhurbaşkanı'nın görevi ve sorumluluğu açıklanacaktır. Meclis (İslami Şura Meclisi), Uzmanlık Meclisi, Anayasa Korumu Konseyi, Danışman Konseyi, İdari Yapı ve ayrıca İran'ın jeopolitikası tartışılacaktır. İran'ın içerisinde hangi milliyetler yaşamakta ve hangi dinler ve mezhepler varlığını sürdürmektedir gibi konular ele alınacaktır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde araştırmanın asıl mevzusu ele alınacaktır. Bu bölümde Tacikistan-İran arasındaki siyasi ilişkilerin en baştan şimdiye kadar mevcut olan ilişkilerin durumu, iki ülke arasında siyasi, güvenlik ve bölgesel politikada nasıl bir işbirliği yapıldığı işlenecektir. İran ve Tacikistan'ın üye oldukları uluslararası örgütler: Shanghai İşbirliğin Örgütü (ŞİÖ), Ekonomi İşbirliği Örgütü (EİÖ), ve İslam İşbirliği Teşkilatı çerçevesinde nasıl birbirlerine destek verdiklerine ve neler yaptıklarına kısaca göz atılacaktır. Özellikle iki ülkenin Farsı Konuşan Devletler Birliğini Zirvesi, işbirliği amacıyla hangi konularda antlaşma yaptığına ve bu anlaşmanın çerçevesinde nasıl sonuç ortaya çıktığını ele alınacaktır. Aynı zamanda İran ve Tacikistan'ın birbirlerine yakınlaşırken uluslararası güçlerden nasıl bir tepki aldığı açıklanacaktır. Yine bu bölümde iki ülkenin siyasi ilişkilerinin tarihi anlatılarak çalışmanın ana konusuna geçilecek ve Tacikistan'ın dış politikası ve bu politikada İran'ın yeri konuşulacaktır.

İran Tacikistan ile ilişkisine başladığından beri (1991-2014 yılları arası) dördüncü Cumhurbaşkanı değiştirmiştir. Her gelen hükümet değişik dış politika izlemiştir. Bu yüzden bu hükümetlerin dış politika teorisi bahsedilecek ve iki ülkenin

birbirlerini karşı izledikleri dış politika ve birbirine karşı geliştirdiği davranışlar üzerinde durulacaktır. Tacikistan'ın yaşadığı iç savaş döneminde İran'ın sergilediği tutum ve aynı şekilde barış antlaşmada etkisi ve neler yaptığı da tartışılacaktır.

Dördüncü bölüm çalışmanın en önemli konularından birisi olan iki ülke arasındaki kültürel ilişkiler 1991-2014 analiz edilecektir. İran ve Tacikistan arasında kültürel işbirliği hususunda bir takım antlaşma yapılmıştır. İlken Sovyetler Birliği zamanında aralarındaki kültürel ilişkilerin nasıl olduğu, hangi seviyede olduğu ve nelerin yapıldığı üzerine durulacaktır. Daha sonra 1992 yılında bu yana iki ülke arasındaki antlaşmalar anlaktadır. Antlaşmalar ilk olarak 1992 yılında Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahman Nabiev döneminde gerçekleşmiştir. Ondan sonra İmam Ali Rahman Cumhurbaşkanı olmuş. Onun zamanında İran'a yapmış olduğu her seferde İran ile kültürel antlaşmalar imzalanmıştır. Aynı şekilde İran Cumhurbaşkanlığı yapmış kişilerin Tacikistan'a ziyaretlerinde kültürel mevzular, eğitim, burslu öğrenci projesi, üniversiteler arasında öğrenci, hoca değişimi, sanat, tiyatro, film alanında işbirliği, basın, televizyon ve radyo, turizmcilik, kültürel evler, okul ve üniversite açılması, bilim ve akademisyenler arasındaki işbirliği, bilgi alışverişi, Nevruz Televizyon açılış programı, denklik ve benzer birçok konularda işbirliği antlaşmaları yapılmıştır. Ayrıca Tacikistan'da bulunan Humeyni Yardım Kurumu evlenmek, fakir ailelere yardım, öğrencilere burs ve diğer işlerin ve hangi şehirlerde neler yapılacağı gibi programlar düzenlemektedir. Bölümün son kısmında İran, Tacikistan ve Afganistan Nevruz TV programdan konuşulan ve bu programda Farsı Konuşan Devletler Birliğini Zirvesi işbirliğinden bölgesel ve süper güçlerin nasıl rahatsız olduğu gibi konular ele alınacaktır.

Beşinci bölüm iki ülkenin iktisadi ilişkilerini anlatmaktadır. Ancak Tacikistan'ın iktisadi durumu ve son yıllardaki gelişimi işlenecektir. Tacikistan, İran ile arasındaki iktisadi ilişkilerinde son adımın neler olduğu söz konusu edilecektir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, Tacikistan'ın 2000 yılından sonra başlamıştır. Bu bölümde de Tacikistan-İran arasında 2014 yılına kadar iktisadi konularda yapılan anlaşmalar ve anlaşmaların hangi çerçevede yapıldığı ele alınacaktır. İran, Tacikistan'da iktisadi konularda hangi sözleri verdiği, yapmış olduğu inşaat, Anzob Tüneli ve İbn Sina Hastanesi hakkında bilgi verilecektir. Daha sonra İran'ın Tacikistan'da Sangtuda 2 enerji barajı üzerine konuşulacak ve nasıl bir enerji

politikası izlediği, su, petrol, gaz konusunda ne tür antlaşma ve işbirliği, hangi amaçla olduğu işlenecektir. Daha sonra İki ülke ve Afganistan'ın da dâhil edildiği iktisadi konular enerji, su ve diğer ilişkiler anlatılacaktır. Ayrıca demir yol projeleri nasıl bir işbirliği içinde yapıldığı ve hangi ülkelerin buna katkı verdiği ve demir yolu projelerinin ülkeleri nasıl kalkındıracağı gibi konular da ele alınacaktır. Yine İran'ın Tacikistan'da açmış olduğu ticari odalar ve iki ülke arasındaki hangi ürünlerde alışveriş olduğu, 2001-2014 yıllar arasında her yıl ne kadar ve hangi üründe satış olduğu ve bu ticari bütçe tablo şeklinde anlatılacaktır. Tacikistan ve İran iktisadi ilişki ve işbirliğinin bölgedeki ülkelerin gelişim ve kalkınmasında nasıl etki olduğu ortaya konulacaktır.

Son bölümde ise çalışmanın sonuçları tartışılacak ve geleceğe yönelik tahminlerde bulunmaya çalışacaktır.

1.2.Yazın

Bu tez konusunu almamızın nedeni bu satırların yazarının Farsçaya vakıf olmasından kaynaklanmıştır. Çünkü araştırmacı İran Tacikistan arasındaki burs programı yardımıyla İran'ın İsfahan Üniversitesinde Siyaset ve Uluslararası İlişkiler bölümünde lisans almıştır. Bu sebeplerden dolayı yazar İran'ın hükümeti dış ve iç siyasetleri üzerinde sistematik şekilde takip etmesi ve bu bağlamda İran'ın dış politikasında Tacikistan'ın yeri neresidir sorusuna cevap bulmaya çalışması bu tezi ortaya çıkartmıştır.

İranlı akademisyenleri, sanatçıları, edebiyat çevrelerini, duygularını Tacikistan'a nasıl baktıklarını ve Tacikistan'ın da İran'a nasıl baktığını İran'da bulduğumuz süresince takip ettiğimiz için bu takip çalışmamızı kolaylaştırmıştır. Ayrıca bu çalışmalarımız ileride Orta Asya ve Orta Doğu üzerine yapacağımız çalışmalara bir ön hazırlık olması açısından önemlidir.

1990'dan sonra Tacikistan ve İran ilişkileri üzerine bazı bilim çalışmaları yapılmıştır. Muhammed Rıza Sukut İranlı olup Yüksek lisans tez çalışmasını, İran ve Tacikistan'ın karşılıklı İlişkiler adı altında İmam Sadik Üniversitesinde tamamlamıştır. Bu çalışma 1993 yılında yapıldığı için konu sadece iki ülkenin iki yıllık ilişkisini ele almaktadır. O yüzden bu çalışmaya hem zaman açısından hem de

bilgi konusundan eksiklikler içermektedir. O zamanda Tacikistan İran ile iktisadi ilişkiler başlamadığı için sadece siyasi konuları tartışmaktadır.¹⁴

Sait Hüseyin Asgari Hüseyin Abadi, kendi yüksek lisansın tez konusunda İran ve Tacikistan arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Fakat bu çalışmanın çoğu iki ülkenin tarihi ilişkilerini ve az miktarda iki ülkenin Tacikistan'ın bağımsızdan sonra iktisadi ilişkilerini yazmıştır.¹⁵ Muhsin Hüseyin Niya, İran ve Tacikistan arasındaki kültürün rolü adı Yüksek lisans tezinde İki ülkenin İktisadi, siyasi ve kültürel İlişkilerini ele almıştır. Fakat bu çalışma 1996 yılında yapıldığı için eski bilgiler üzerine tartışıyor¹⁶. Bu çalışmalar yazarın yazmış tezinden farkların şu ki çalışma 1991-2014 yıllar arasındaki ilişkilerine anlatıyor. Brenton Clark Tacikistan ve İran ilişki üzerinden çalışmış. Doktora tezinde iki ülkenin ilişkilerini engel olan yurt dışı faktörlerini ele almıştır¹⁷. Sait Vusuki, Tac Muhammad Şahmansu ve Afşin Şamiri adlı kişilerin birlikte hazırladıkları bir makale İran ve Orta Asya Ülkeler İle Elektrik Konusunda İşbirliğini ele almaktadır. Bu makalede İran'ın Orta Asya ülkeleriyle işbirliğini anlatarak Tacikistan ile elektrik işbirliğini ve kapasitesini incelemektedir.¹⁸ Muhsin Melikiyan İran ve Tacikistan arasındaki kültürel ilişkiler ele almıştır. Bu çalışma sadece iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerine yer vermektedir. Bazı hususlar ise bu makalede yer almamıştır. Örneğin İran'ın Humeyni Yardım Kuruluşunun Tacikistan'da nasıl bir faaliyet yer alamamıştır. Ayrıca bu çalışmada 1991-2012 yıllar arasındaki kültürel ilişkilere değindiği için eksik kalmaktadır.¹⁹ Sadik Zibakalam ve Mihnaz Gudarzi yazarların birlikte hazırladıkları Enerji Güvenliğin ve Tacikistan'ın

¹⁴ Muhammad Riza Sukut, Mavazei Siyasii Mutaghabili İran ve Tacikistan, (İran ve Tacikistan Karşılaşma Politika), İmam Sadik Üniversitede, Yüksek Lisans Tezi, Aralık 1993, sayı 197.

¹⁵ Sait Hüseyin Asgari Hüseyin Abadi, Barasi Zarfiyatha, İmkanat ve Muavaneyi Hamkarihayi Keşvarhai İran ve Tacikistan, (İran ve Tacikistan Arasındaki İlişki Boyutunun Analizi), Yüksek lisans Tezi, Allama Tabatabae Üniversite, 2011.

¹⁶ Muhsin Hüseyin Niya, Nakşi Farhang dar Ravabiti İran ve Tacikistan (İran ve Tacikistan Arasındaki kültürün Rolü), Yüksek lisans Tezi, Tahrân Üniversitesi 1996.

¹⁷ Brenton Clark, doktora Thesis, The İslamic Republic of İran's Reletions with the Republic of Tajikistan in the Post-Soviet Period, The Australian National University, September, 2015.

¹⁸ Sait Vusuki, Tac Muhammad Şahmansu, Afşin Şamiri, Hamkari Dar Bahşi Mubadilati Elektresite bayna İran ve Kişvarhai Mintakai Asya-i Markası, (İran ve Orta Asya Ülkeler İle Elektrik Konusunda İşbirliği), Mutaletü Avrasya-i Markasi, Markazi Mutaleti Baynalmillal, Danişkade-i Ulumi Siyasi, yıl.3, sayı.6, Bahar ve Yaz 2010, s.137-162.

¹⁹ Muhsin Malakiyan, Ravabiti Farhangii İran va Tacikistan, (İran Tacikistan Kültürel İlişkileri) Mutaletü Avrasya-i Markasi, Markazi, yıl.5, sayı.11, İkinci bahar ve Kış, yıl 2012, s.95-114.

Açık Kapı Politikası: Tacikistan'ın İktisadi ve Ticari ilişkilerinde İran'ın Yeri adlı makale İran ve Tacikistan iktisadi ve ticari ilişkilerini ele almaktadır. Makalede ağırlıklı olarak İran'ın Tacikistan'daki Anzab Tünel, İbn Sina Hastanesi, Sangtude 2 Barajın gibi inşaatı analiz edilmiştir.²⁰ Sait Harat ise İran ve Tacikistan'ın En Önemli Meselelerini analiz eden bir makale yazmıştır. Yazar iki ülkenin içerdeki sistem değişikliğini ve farklarını ele almıştır. Bu makale incelendiği zaman iki ülkenin nasıl bir idari yönetime sahip olduğuna, rüşvet, yolsuzluklar üzerine durmuştur.²¹

Tahran Üniversitesi tarafından yayınlanmış, Kültürel ve Uluslararası Kültürel Araştırma Merkezi/Yüksek Uluslararası Araştırma Merkezi adlı eserde Tacikistan'a ait genel bilgi içermektedir. İran ve Tacikistan'ın kültürel, siyaset ve İktisadi ilişkilerini kısa olarak anlatmaktadırlar.²² Murtazi Mahmudi adlı yazar makale olarak yayınladığı bir araştırmasında İran ve Tacikistan arasında 2004-2014yıllar arası İktisadi ilişkilerini ele almaktadır.²³ Mahdi Sanayi ve Fatima Atri Sangari yazarların işbirliği ile hazırlanan makalede İran ve Rusya'nın Orta Asya'nın Dış Politikaların incelenmektedir. Bu makalede bir kısmında İran'ın Tacikistan ile mevcut ilişkileri yer almıştır.²⁴ Nasim Tahrani yazarın İran ve Tacikistan ilişkilerinde İşbirliği Fırsatlar adlı makalesinde iki ülke arasındaki iktisadi müşterek projeleri işlenmiştir. Bu makale ağırlıklı olarak İran'ın Tacikistan'da yatırımların Sangtuda-2 ve Anzob Tüneli (Tacikistan'ın Hucend şehrini Duşanbe ile bağlayan tüneldir) araştırmıştır.²⁵

²⁰Sadik Zibakalam, Mihnaz Gudarzi, Amniyati Enerji ve Darha-i Bazi Tacikistan: Caygahi İran Dar Ravabiti İktisadi Ticarii Tacikistan, (Enerji Güvenliği ve Tacikistan'ın Kapı Açık Politikası: Tacikistan'ın İktisadi ve Ticari Konusunda İran'ın Yerin), Mutaleti Avrasya-i Markasi, Markazi, yıl.6, sayı.12, bahar ve Yaz, yıl 2013,s.75-94.

²¹Sait Harat-ha, Barrası ve Mukaisa-i Muhimtarin Masaili İktisadi-i İran ve Tacikistan, (İran ve Tacikistan'ın En Önemli Meselelerin Analizi), İktisadi Tatbiki, Pajuheşgahi Ulumi İnsani ve Mutaleati Farhangi, yıl.1, sayı.2, ikinci bahar ve kış, yıl.2014,s.24-35.

²²Kültürel ve Uluslararası Kültürel Araştırma Merkez / Yüksek Uluslararası Araştırma Merkez Tahran Üniversitesine, Sabz, (Yaşıl), Tahran, Buzurgrahi Risalat, Macmua-i İmam Humayni, Sahtumani. 14, yy.İntişarati Baynalmillali-i Alhudi, yıl.2007, s.680.

²³Murtazi Mahmudi, Taamulati İktisadii Tacikistan va İran va Durnamayii Ayandai Ravabiti Du Kişvar Dar Dahayı Ahar, (Tacikistan ve İran Arasındaki İktisadi Karşılaşma İlişkilerin Son On Yıl), Paygahi Danişcui Cahadi Danişcui, fa.journals.sid.ir, 11.02.2015, pdf.

²⁴Mahdi Sanayi ve Fatima Atri Sangari,Mukaisai Tahlili Siyaseti Harici-i İran ve Rusya dar Asya-i Merkesi, (İran ve Rusya'nın Orta Asya'nın Dış Politikasını Karşılaşması), Mutaleti Avrasya-i Markasi, Markazi, Mutaleati Bainalmillali,Danişkade-i Ulumi Siyasi,yıl.4,sayı.9, İkinci Bahar ve Kış2011.s.21-38.

²⁵ Nasim Tahrani, Fursathai Hamkari dar Ravabiti İran ve Tacikistan (İran ve Tacikistan ilişkilerinde İşbirliği Fırsatlar), <http://resekhoon.net>, 01.10.2015.

Muhammad Vaizin bir çalışmasında Uluslararası Çatışmalarda Aracılık: İran'ın Aracılık Metadı Karabağ ve Tacikistan'ı ele almıştır. Bu makale sadece İran'ın bu iki bölgedeki krizlerini çözmek amacıyla nasıl bir çalışma yapmasını gerektiğini ortaya koymuştur.²⁶

Brenton Clark Tacikistan'da İç Savaş ve İran adı makalesinde: Tacikistan'daki İç Savaşın yaşandığı kaos döneminde İran'ın bağımsız Tacikistan ile karmaşık ilişkilerini ülkenin gerçek politika ve uygulamalarını açıkça ortaya koyacak şekilde incelemeyi amaçlıyor. Makale İran'ın Tacik İç Savaşı'na ilişkin dış politikasını ve gerek Tacik hükümeti ve muhalefetle gerekse bu çalışmanın diğer önemli tarafı Rusya ile olan ilişkilerini ele olmaktadır. Buna uygun olarak makale Tacik İç Savaş'ında yer olan önemli unsurları ve aktörleri özetleyecek Tacikistan'ı parçalayan çatışmaya ilişkin bir çelik sunacak ve bu çatışma süresince İran'ın faaliyetlerini ve 1991-1997 arasında Tacikistan'ın saran şiddete son verme amaçlayan barış sürecini inceleyecektir.²⁷

1.3. Yöntem

Türkiye, İran ve Tacikistan da Tacikistan-İran ile üzerinde her-hangi bir çalışma bulamamaktadır. Konuyla ilgili bazı kısmî çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalarda konu genişliğine ve derinliğine ele alınmamıştır. Tacikistan-İran arasındaki siyasi, iktisadi, kültürel ilişkileri hakkında Türkiye'de herhangi bir çalışma bulunmamaktadır. Oysa baktığımızda İran ve Tacikistan iki önemli ülkedir ve buna ilaveten Tacikistan, Orta Asya'da bulunması itibariyle dünya devletleri arasında önemli bir devlettir. İran ise Orta Doğu bölgesindedir. Ayrıca güçlü bir devlet olması ve önemli jeopolitik ve jeo-ekonomiye sahiptir. Durum bu merkezde olmasına rağmen kimse bu iki devleti karşılaştırmalı olarak ele almamıştır. Biz bu boşluğu görüp bu alandaki açığı gidermeye çalıştık. Tezin konusuyla ilgili Türkçe kaynaklar araştırılırken, Türkiye'de İran ve Orta Asya bölgeleri ile ilgili sistematik bir

²⁶Vaizin, Miyancigari dar Munakişahai Bainalmillali: Ulgu Miyanciarrii Cumhurii İslamii İran dar Buharani Kara Bağ ve Tacikistan, (Uluslararası Münakaşalarda Aracılık: Karabağ ve Tacikistan krizinde İran'ın Arabuluculuğu), <http://www.hawzah.net/fa/thesis/thesisview/70494>, 12.03.2015,pdf.

²⁷Brenton, Clark, İran and the Cıvıl War in Tajikistan,(Tacikistan'da İç Savaş ve İran), Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, cilt.9,sayı.18,ss.81-127,2014.

Çalışmanın az sayıda olması fark edilmiştir. Her ne kadar çalışmanın konusuyla ilgili Türkçe kaynaklar az olsa da tezle ilgili bazı kaynaklar kullanılmıştır.

Bu alışma Türkçe olmasına rağmen, çalışma ağırlıklı olarak yabancı kaynaklardan (Farsça ve Tacikçe) kullanılarak yazılmıştır. Farsça ve Tacikçe kaynakları araştırılırken Türkçe kaynaklarda bu konunun yetersiz olduğu görülmüş ve böyle bir çalışma yapılarak Türkçedeki bu açık bir nebze olsun kapatılmaya çalışılmıştır. Tacikçe kaynaklarda ise bu konudaki çalışmalar daha yeterli değildir. Her ne kadar Tacikistan, İran ile önemli ilişkilere sahipse bu konuda her hangi bir ciddi çalışma olmadığı fark edilmiştir. Bu iki ülke aynı dilli, kültürü, tarihi, medeniyeti ve birbirleriyle ilişkiler önemli ve stratejik olmasını rağmen Tacikistan'daki yazarların bu konuda herhangi bir teorik çalışması olmadığını görmüştür. Bu durum bir taraftan üzücü diğer taraftan sevindirici, çünkü bu konuda boşluğa bir nebze katkı sağlamak mutluluk vericidir.

Farsça kaynaklar, mesela makaleler, tezler, kitaplar ve haberler ise Türkçe ve Tacikçe kaynaklara nazaran daha çoktur. Ancak son yıllarda bu konu üzerine çalışmalar az da olsa yapılmaktadır. Her ne kadar İran, bölge ülkeleri arasında ilim konusunda gelişmiş lkelerden olsa da bu çalışma konusunda yeterli ilgi az gözükmektedir.

Bu alışma için çeşitli yöntemler kullanmıştır. Bu çalışmada kullanılan kitaplar, dergiler, makaleler ve iki ülke arasındaki antlaşmalar asıl kaynaklardır. Diğer kaynaklarımız ise İran ve Tacikistan'ın bykeliliklerinin siteleri, iki ülke arasındaki mevcut ticari odaların siteleri, İran'ın Tacikistan'daki mevcut kültürel evin siteleri, Humeyni Yardım Kuruluşun Tacikistan'daki şubesinin sitesi ve İran Kuruluş Merkezi sitesidir. Ayrıca İran'ın Zahidan dini medresesinin haber sitesinden de istifade edilmiştir. İran ve Tacikistan'ın Cumhurbaşkanı'nın haber sitesi, Ekonomi Bakanları'nın haber sitesi, Tacikistan'ın Enerji Bakan'ın sitesi, İran'ın Enerji Bakanlığını, Dış İşlerin Bakanlığın haber siteleri kullanmıştır. Yine İran'ın Gümrük haber sitelerinden araştırma için kullanmıştır.

Çalışmada Farsça, Tacikçe, Türkçe ve İngilizce kullanılmaktadır. Ancak İngilizce, Türkçe kullanmak çalışmanın az kısmını oluşturmaktadır. Tacikçe kullandığın ağırlıktadır.

Bu çalışma için İran Kültür Bakanlığı Kütüphanesi kullanılmıştır. Burada İran ve Tacikistan arasında yapılmış olan anlaşmaların metinlerine ulaşılmıştır.

Röportajların gerçekleşmesi için Tacikistan'ın Cumhurbaşkanlığın sarayında çalışan birisinden ricada bulunarak röportaj yapılan kişilerle irtibata geçilmiştir. Görüşmeleri gerçekleşmiş için aylarca beklenmiştir. Bu arada Tacikistan hükümeti ile görüşülmüştür. Çalışma için Tacikistan'ın Cumhurbaşkanlığı Sarayı İktisadi Şube Başkanı Şuhret Gülav ile İstanbul'da üç sefer görüşme yapılmıştır. Tacikistan Cumhurbaşkanına bağlı Statik Kuruluşun Genel başkan yardımcısı Davlatzoda Kiyamiddin ve Nacibullov Abdulhalil ile İstanbul Atatürk Havalimanında bir görüşme yapılmıştır. Aynı zamanda Satarav Nasırcan Tacikistan Tarım Bakanlığın temsilcisi, İran uzmanı Abdul Moksad Bani Kemal ile İstanbul'da, Sistan ev Baluçistan ve Zahidan'ın dini merkezlerdeki Tacik talebelere bir dönem başkanlık yapan kişi ile İstanbul'da röportaj yapılmıştır. Bunlara ilaveten Salahiddin Şahnavazi ve Rahman Ali Pur ile online görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Bunların dışında için Ankara İran Kültür Evi Kütüphanesi ve Tacikistan'ın Büyükelçinin Kütüphanesinden istifade edilmiştir. İstanbul Üniversitesi, İstanbul Ticaret Üniversitesi, Bilim İlim Sanat Vakfı Merkez Kütüphanesi (BİSAV), İslam Araştırma Merkezi (İSAM) gibi kütüphanelerden belirli oranda istifade imkânları olmuştur.

2.Tacikistan ve İran Üzerinden Genel Bilgiler

2.1.1 Tacikistan Üzerinden Genel Bilgiler

Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte Tacikistan 9 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını kazandı.²⁸Bu süreçten sonra Tacikistan'da çeşitli gruplar arasında kısa süreli çatışmalar meydana geldi.1992-1993 yıllarında başlayan şiddetli çatışmalar 1997 yılına kadar sürdü. Tarafların uzlaşmasıyla birlikte çatışmalar bu tarihte son buldu. Bu tarihle birlikte başta Rus halkı olmak üzere on binlerce insan yurtdışına göç etmek zorunda kaldı. 1997 yılında ülkede ilk seçimler yapılırken Tacikistan bu süreçte yeni bir yapılanma sürecine girdi.²⁹1999 yılında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçimleriyle birlikte 2000 yılında yapılan Parlamento seçimleri yabancı gözlemciler

²⁸ Kaan Dilek, "İran'ın Orta Asya Politikaları",AhmetYesevi Üniversitesi, Ankara 2011, s.7, ss.71.

²⁹<http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044,1.09.2015>.

tarafından uluslararası standartlara uymadığı şeklinde ileri atılan suçlamalara rağmen barış ortamı içerisinde tamamlandı. Seçimlerin yapılışından bugüne kadarki süreçte herhangi bir silahlı çatışma yaşanmadı. Bu sakin ortam ülkedeki istikrarı her geçen gün daha da güçlendirmektedir.³⁰

Tacikistan bağımsızlığını elde ettikten sonra çok partili demokratik bir düzene dâhil olduysa da Rusya'nın askeri desteğiyle birlikte eski komünistler yeniden harekete geçerek hâkimiyeti ele geçirdiler. Bu sebeple yönetimde belli bir süre diktatörlük rejimi etkili oldu. Rejim muhalefet partilerini kapatarak 80 kişiden oluşan ara dönem parlamentosu oluşturdu.

2.1.2.Tacikistan'ın Kısa Tarihin

Tacikistan Fergana Vadisinin havzasında yer almaktadır. Bu havza eskiçağlardan itibaren kültür, medeniyet ve kentleşmeye ev sahipliği yapmıştır. Bu bölge 2600 sene önce İran'da hüküm süren Pers İmparatorluğu'nun (Ahameneşler) hâkimiyeti altına girdi. İran'ın Kirmanşah ilinde bulunan Bisitun tarihi kalıntıları arasında ortaya çıkan bir taş üzerinde yazılanlarda yer alanlara göre Tacikistan Ahameneş İmparatorluğu'nun 18.³¹ Satraplığıydı.³² Büyük İskender MÖ 4. yy'de Persleri yenerek bu bölgedeki hâkimiyeti ele geçirdi. İskender'in ölümüyle burası Yunan Bakteriya Hükümdarlığının bir parçası oldu.³³

Taciklerin kökeni Fars ırkına bağlıdır milattan önce Perslerin, Büyük İskender'in ve bunlardan sonra kurulan devletlerin hâkimiyeti altında belli bir süre kaldıktan sonra 7. ve 8. asırlar arasında Müslüman Arapların, Tacikistan topraklarını

³⁰ <http://www.khovar.tj/taxonomy/term/18,20.04.2015>.

³¹ <http://www.sahelabi.com/About/Tajikistan/Country.ASP?ID=%D8%AF%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D9%87%20%D8%AA%D8%A7%D8%AC%DB%8C%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86,15.06.2015>.

³³ Tacikistan'ın Kısa Tarihi, <http://www.bilgesam.org/incele/177/-tacikistan%E2%80%99in-siyasal-ve-toplumsal-yapisi/#.VOiP3HysXgw,9.03.2015>.

fethetmesiyle Müslüman hâkimiyeti altına girmiştir. Tacikler bu süreçten sonra da bölgeye hâkim olan Türklerin kültür ve dilleri etkisi altında kalmışlardır.³⁴

Tacikler 15. asırdan 19. asrın ortalarına kadar Buhara Hanlığının

hâkimiyeti altında kalmıştılar. Yaklaşık olarak 1860 yıllarında da Rus Yönetiminin hâkimiyeti altına girdi ve bu hâkimiyeti Buhara Hanlığı 1868 yılında kabul etti.³⁵ Bu süreçten sonra ise Rusya, Kuzey Tacikistan bölgesini 1868 yılında kendi topraklarına ilhak etti. 1884 yılında İngiliz-Rus sınır komisyonu kuruldu. 1894 yılında ise Afgan sınırlarının denetimi için Tirmiz’de bir kale inşa edildi.³⁶

Rus Devrimi sonrası Tacik halkının yaşadığı toprakların bir kısmı 1918’de kurulan Tacikistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti’ne bağlanırken diğer taraftan 1920 yılının Ağustos ayında Buhara Hanlığı yönetimine el koyan devrimciler Ekim ayında Sovyet Halk Cumhuriyetini kurdular. Bu gölgenin zorlu bir coğrafyaya sahip olması sebebiyle devrim dalgaları buraya geç ulaşmıştır.³⁷

Ortaya çıkan bu süreçte Afganistan ve Horasan’da konuşlanan sömürgeci İngiliz kuvvetleri Bolşevizm karşıtı güçlere desteklerini devam ettirmeleri nedeniyle bu bölge Sovyet Hükümeti karşıtlarının merkezi haline gelmişti. 1918 yılında da Kızıl Ordu Tacikistan’ın kuzey bölgelerindeki toprakları ele geçirdi.³⁸ 1921 yılının başlarında da Duşanbe ve Kulab devrimciler tarafında işgal edildi. Yeni yönetime isyan eden halk, devrimciler tarafından her ne kadar kanlı ve şiddetli bir şekilde bastırıldı ise de İbrahim Bek idaresinde mücadeleler 1931’e kadar Doğu Buhara’da devametti.

³⁴ .http://www.quickikiwiki.com/fa/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE_%D8%AA%D8%A7%D8%AC%DB%8C%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86,20.09.2015.

³⁵ Tacikistan'ın Siyasal ve Toplumsal Yapısı, <http://www.bilgesam.org/incele/177/-tacikistan%E2%80%99in-siyasal-ve-toplumsal-yapisi/#.VOiP3HysXgw,18.02.2014>.

³⁶ Tacikistan ve Tacikistan Türklerine Genel Bir Bakış, <http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358888,12.03.2013>.

³⁷ <http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044,1.09.2015>.

³⁸ <http://www.bilgesam.org/incele/177/-tacikistan%E2%80%99in-siyasal-ve-toplumsal-yapisi/#.VOiP3HysXgw,18.02.2014>.

Buhara, Sovyet Halk Cumhuriyeti ile Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlı Tacik toprakları 1924'te birleştirilerek Tacikistan Özerk Cumhuriyeti kuruldu. Bu toprakların idaresi ise Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne bağlıydı. Bu bölge 1925 yılında Sovyetler Birliğini meydana getiren 15 cumhuriyetten biri haline getirildi.³⁹ 1989 yılında Sovyetler birliğinde başlayan reform hareketleri Tacikistan'da büyük değişikliklere yol açtı. Bunlardan bazıları; İlk çok partili seçimlerin yapılması ve ülkenin yeniden siyasi ve ekonomik sürece geçmesidir. Yeni oluşum sonucunda Tacikistan 1991 yılında bağımsızlığını ilan ederek aynı sene içerisinde Bağımsız Devletler Topluluğuna girmeye hak kazandı.⁴⁰

2.1.3. Jeo-stratejik Yapısı

Tacikistan'ın yüzölçümü 143.100 km²'dir.⁴¹ Ülkenin bulunduğu coğrafi, jeopolitik, jeo-stratejik konumu, Orta Asya'ya ait su nehirlerinin büyük kısmının bu bölgede yer alması ve yeraltı zenginliklerinin de bol miktarda sınırları içerisinde bulunması bölgesel istikrarında önemli bir rol oynamaktadır.⁴² Bölgedeki bolca bulunan başlıca yeraltı zenginlikleri şöyledir: demir cevheri, kurşun, çinko, antimon, cıva, altın, kalan, tungsten, petrol, doğalgaz ve kömür yatakları.⁴³

Tacikistan'ın bölgeleri Sughd Vilayeti (Başkent: Khujand) 2) Karategin Vilayeti (Başkent: Kafarnihan) 3) Hatlan Vilayeti (Başkenti: Kurgantepe) 4) Dağlık Bedaşan – Otonom Bölgesi (Başkenti: Khorugh)⁴⁴. Tacikistan bölgesinde de Amu Derya, Siri Derya ve Orta Asya'nın diğer önemli nehirleri yer almakta ve bu nehirler bölgedeki canlılığı artırmaktadır. Bölgelerin yaşana bilirlilik açısından en önemli kaynaklarından birisi de bu su kaynaklarıdır. Nehirler aynı zamanda stratejik değer açısından da oldukça önemlidir. Bölgede elektrik üretimi için kurulan birçok

³⁹ <http://www.sahelabi.com/About/Tajikistan/Country.ASP?ID=%D8%AF%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D9%87%20%D8%AA%D8%A7%D8%AC%DB%8C%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>, 20.07.2015.

⁴⁰ <http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044>, 02.05.2015.

⁴¹ Tacikistan, <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>, 22.02.2014.

⁴² Tacikistan, <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>, 15.02.2014.

⁴³ Coğrafi Bilgiler ve İklim, http://turkkazak.com/site/?page_id=23758, 11.01.2015.

⁴⁴ <http://www.turkiye-tacikistan.com/Tacikistan.pdf> , <http://www.turkiye-tacikistan.com/Tacikistan.pdf>, 10.03.2015.

hidroelektrik santralleri bölgenin değerini daha da artırmaktadır. Bu durumun en önemli göstergesi ise Sovyetler Birliği döneminde bu bölgede üretilen elektrik miktarı ve Sovyetlerin buraya enerji kaynağı için gösterdiği önemdir.⁴⁵

Tacikistan'da bulunan önemli yeraltı zenginliklerinde arasında uranyum da vardır. Verilere göre dünyadaki uranyum kaynaklarının % 14'ü bu bölgede yer almaktadır. Özellikle yoğunluk bakımından Aderasman ve Tabuşar'da çıkarılan uranyum 1964 yılından beri burada işlenmektedir.

Tacikistan'da tespit edildiğine göre 400'den fazla değerli maden çeşidi bulunmaktadır. Bunların en önemlileri; başta alüminyum olmak üzere, kurşun, bakır, çinko, bismot, molibden, tungsten, antimon, bor, stronsiyum, altın, gümüş, demir, kalay, nikel, magnezyum, fosfor, kömür, antrasit, tuz, kuart, cıva, arsenik, florayt, granit, barit, bazalt, talk gibi madenlerdir. Bölgenin alüminyum zenginliğini göstermek açısından bölgede bulunan en büyük alüminyum fabrikasında yıllık 450 bin ton alüminyum üretildiğini söylemek yeterlidir.⁴⁶

Tacikistan bulunduğu bölge itibariyle dağlıktır. Himalaya dağlarının devamı olan Karakum, Kuvanluk ve Hindikuş dağlarının eteklerine kurulu olan bu bölgede 7495 metre yükseklikte Samani (eski adı komünizm) ve 7134 metre yükseklikte Lenin zirveleri bulunmaktadır. Yine aynı bölgeye denk düşen 77 km uzunluğunda 800 metre kalınlığında Federenko buzulları yer almaktadır.⁴⁷

Ülkede bulunan buzul sayısı 8 bine ulaşmaktadır. Bulunla birlikte bölgedeki yüksek dağların eteklerinde bulunan yeşil vadiler, ılıman iklimi, nehirler, ovalar, tarihi eserler, kültürel zenginlikler, el sanatları ve birçok güzelliğiyle bölge önemli bir turizm potansiyeli oluşturmaktadır. Bölge yaz ve kış aylarında turizm açısından Orta Asya'nın en avantajlı turizm bölgelerinden sayılmaktadır.⁴⁸

⁴⁵ <http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044>, 02.05.2015.

⁴⁶ <http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044>, 20.06.2015.

⁴⁷ Aynı Yerde.

⁴⁸ <https://fa.wikivoyage.org/wiki/%D8%AA%D8%A7%D8%AC%DB%8C%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>, 1.10.2015.

Orta Asya ülkeleri arasında yer alan Tacikistan'ın, doğusunda Çin, güneyinde Afganistan, batısında ve kuzeybatısında Özbekistan ve kuzeyinde Kırgızistan bulunmaktadır. En yüksek bölgesi Kominizm Tepesi olarak isimlendirilen 7483 metre yüksekliğindeki tepedir. Topraklarının % 93'ü dağlık araziler üzerinde yer almaktadır. Yine topraklarının % 7'si tarım alanıyken % 23'ü otlak bölgeleridir. Ülke iklimsel olarak sert iklimin etkisinde bulunmaktadır. Bunun göstergesi ise yazlarının çok sıcak olması kışlarının ise çok soğuk olmasıdır. Sıcaklık yazın vadilerde 48 santigrat dereceyi bulurken kışın yüksek dağlık bölgelerde -60 santigrat dereceye düşmektedir.⁴⁹

Tacikistan'ın Afganistan'la olan 1206 km'lik ortak sınırıyla birlikte Çin Halk Cumhuriyeti'yle olan 414 km'lik ortak sınırı ve yine Özbekistan'la 1161 km, Kırgızistan'la da 870 km'lik ortak sınırları bölgenin jeopolitik önemine büyük bir katkı sağlamaktadır.⁵⁰

2.1.4. Nüfus ve Etnik Yapısı

Tacikistan'ın nüfusu 8.208.000 milyon (2015)'dur⁵¹. Nüfus artış hızı % 2,6'dır. Etnik yapı olarak nüfusunun % 62,2'sini Tacik Türkleri oluşturmaktadır⁵². İkinci büyük etnik yapı ise Özbeklerin oluşturduğu % 23,5'lik dilimdir. Geri kalan etnik yapı ise % 9,6 Ruslar, % 1,4 Tatarlar ve % 1,25'lik dilimle de Kırgızlar tarafından oluşturulmaktadır. Bu sayılar etnik grupların dışında kalanlar % 1'lik dilimin üzerine çıkamamaktadır. Geriye kalan etnik yapının başında ise Ukraynalılar, Almanlar ve Türkmenler gelmektedir.

Tacikler, Farisi ırkınabağı olmakla birlikte Farsçaya ait bir şiveyi konuşmaktadırlar. Afganistan'da yaşayan Taciklerin sayısı, Tacikistan'da yaşayanlardan çoktur. Ortalama olarak ülke nüfusunun % 24'lük bir dilimini

⁴⁹<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>, 22.02.2014.

⁵⁰http://www.tv5haber.com/12607_Orta-Asya-Devletlerinden--Tacikistan-i-Taniyoruz-1--VIDEO-.html, 21.02.2015.

⁵¹<http://www.mfa.gov.tr/tacikistan-kunyesi.tr.mfa>, 10.03.2015.

⁵²<http://www.arianbco.com/tajikestan/history.html>, 3.03.2015.

Taciklere aittir. % 53 Peştunlardan sonra en kalabalık nüfus yapısını Tacikler oluşturmaktadır. Bu sayı yaklaşık olarak 8 milyona denk gelmektedir.

Tacikler Afganistan dışında birçok ülkede yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu devletlerin başlıca Özbekistan, Rusya ve Kazakistan'dır. Tarihi Semerkant, Buhara ve diğer Özbek kentlerinde Taciklerin nüfus olarak önemli bir yer kapladığı göze çarpmaktadır. Tacikistan'ın Hocent (Leninabad) bölgesinde de önemli bir Özbek nüfusu yaşamayı devam ettirmektedir.

Orta Asya Tacikleri Şii İran ile soydaşken mezhepsel olarak Sünnî ve Hanefî çizgisindedirler. Ülkede yaşayan Ruslar, Almanlar ve Ukraynalılar haricinde geri kalan kısım Türk kökenli Müslüman halktır. Tacikistan'da kullanılan resmi diller Tacikçe, Özbekçe ve Rusçadır. Tacikistan nüfusunu % 90 oranında Müslümanlar oluşturmaktadır. Müslümanların büyük çoğunluğu da Sünni ve Hanefî'dir. Şii cemaatlerde azınlık olarak varlıklarını sürdürmektedir. Geri kalan dinî yapıyı ise Hristiyanlar oluşturmaktadır. Hristiyanların çoğunluğu Ortodoks Mezhebine, az bir kısmı da Protestanlık Mezhebine bağlıdır.

2.1.5. İktisadi Durum

Tacikistan bağımsızlığını kazandığından beri Post-Sovyet ülkeleri arasında gayri safi milli hâsılası en düşük ülke konumundadır. İktisadi üretimi ise dengesizdir. Çünkü ülkenin %93 dağlıktır ve deniz seviyesinden 3000.metr yüksektedir. Sadece topraklarının %7 'si tarım için uygundur.⁵⁴ Ülke ekonomisinin büyük kısmını pamuk üretimi oluşturur. Buna ek olarak, sanayide yeraltı kaynaklardan bakır, uranyum ve alüminyum gibi madenlere ve hidroelektrik enerjisine sahiptir. Gıda sektörü alanları da mevcuttur. Tacikistan'da petrol ve doğalgaz kaynakları bulunmuştur lakin ekonomik olarak verimli olmadığı için kullanılamamaktadır.

⁵³<http://www.khovar.tj/taxonomy/term/18>,16.09.2015.

⁵⁴ Abul Hasan Şirazi, Habib İlaha, Milliyathai Asyai Miyana (Orta Asya Milletleri), Analitik, Siyasi ve Uluslararası Dışişleri Bakanlığı, 1992.

2.1.6. Siyasî Hayat

Tacikistan yönetimi muhalefet partilerini anayasal düzene karşı silahlı ayaklanma başlatmakla suçlayarak kapattıysa da bu partilerin halk arasındaki etkisi devam etmektedir. Bu partilerin başta gelenleri şunlardır: İslâmi Diriliş Partisi⁵⁵: (İslâmi Hareket kısmına) Demokrasi Partisi: Liberal anlayışa sahip ve komünizm karşısı bir partidir. Komünistlere karşı İslâmi Yenilik Partisi'yle işbirliğine girmiştir. Rastahez adı Milli Cephesi: Gelenekçi bir İslâmi anlayışa sahip ve Tacik milliyetçiliğini savunan muhafazakâr bir partidir. Sosyalist Halk Cephesi: Eski Komünist Parti'nin devamıdır.⁵⁶

Tacikistan'da 2014 yılına kadar sekiz parti resmi faaliyet yapmıştır. Tacikistan Demokratik Halk Partisi (Hizbe Demokratike Halk-i Tacikistan PDPT).⁵⁷ Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisi (TİYDP)⁵⁸. Bu Parti 28.Ağustos 2015 yılından itibaren Tacikistan'ın hükümetin tarafından kapanmıştır. Tacikistan Komünist Partisi (CPT) (1918 yılında Buhara'da Kurulmuştur).⁵⁹ Tacikistan Demokratik Partisi (Hizbe Demokrasi Tacikistan).⁶⁰ Ekonomik ve Siyasî Onarım Partisi (Hizbe Bazsaziye Siyasî ve İktisadî).⁶¹ Lali Bedaşşan Partisi (Hizbi Lali Badahşan). Tacikistan Sosyal Demokrasi Partisi (Hizbi Sosyal-Demokrati-i Tacikistan). Yeni Doğuş Partisi (Hizbi Rastakheshi).⁶²

⁵⁵ Fahri Türk, Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisi: Köktencilikten İlmî İslam Anlayışına, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, (OAKA), Cilt 9, Sayı 18, ss165-193, yıl.2014.

⁵⁶ <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>, 10.03.2015.

⁵⁷ http://www.sivaspostasi.com.tr/haber/tacikistanin_siyasal_sist-739.html, 21.03.2015, http://www.minjust.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=94&lang=tj.1 3.04.2015.

⁵⁸ <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>, 10.03.2015.

⁵⁹ <http://www.etarih.org/soguksavas/?sayfa=1093092.1137832.3269868.417105.1189257.php&Tacikistan,13.03.2015>, http://www.minjust.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=94&lang=tj.2 .03.2015.

⁶⁰ http://www.minjust.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=94&lang=tj ,2.03.2015.

⁶¹ <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/kafkaslar/3738-tacikistanin-siyasal-sistemi>.18.03.2014.

⁶² www.yjc.ir.23.04.2016.

2.2. İran Üzerinden Genel Bilgiler

2.2.1. İran İslam Cumhuriyet'inde Din, Millet ve Jeo-Strateji

Orta Doğunun önemli bir yere sahip olan İran'ın güneyinde Umman, Basra Körfezi kuzeyinde ve Hazar Denize sınırdır. Bu sayede İran Ortadoğu, Kafkasya ve Asya bölgelerine yayılan jeo-stratejik bir yerde yer alması bunun yanında zengin yeraltı kaynaklarına sahip olması bölgenin vermiş olduğu bir ayrıcalıktır.

İran İslami Cumhuriyetin 31 vilayeti var merkezi Tahran'dır. İran'da resmi dili Farsçadır. Komşuların Afganistan, Pakistan, Türkmenistan, Azerbaycan, Türkiye, Ermenistan ve Körfez'den Bahreyn, Katar, Kuveyt, Birleşmiş Arap Ülkeler, Umman gibi ülkelerdir. Hazar denizinde Rusya, Kazakistan ile komşudur. İran'ın coğrafyası 1.648.195 km Dünyadaki ülkelerin arasında 18. en büyük ülkedir.⁶³ 2013 Dünya Bankası verilerine göre dünyanın iktisadi sıralamaya göre ilk 32. Sırada yer almaktadır. Uluslararası Örgüt ve Kurumların üye olduğu, OPEC, İktisadi İşbirliği Örgüt ve İslami Konferansı, Birleşmiş Milletler, Farsı Ülkeler Zirvesidir. IMF (International Monetary Fund), UNDP (United Nations Development Programme) verilerine göre insani gelişmişlik endeksi bakımından dünyada İran 75.ci yerde bu durum oldukça düşüktür⁶⁴.

İran İslami Cumhur yatını nüfuzu 77 milyondur ve farslar %60 başta üzere, sonra Azeriler, Beluçler, Araplar, Kurdular, Türkmenler, Ermeniler, Yahudiler az miktarda Garcılar.⁶⁵ İran din ve mezhepsel bakışınca söz konusu önemli bir yer teşkil eden en önemli unsurların başında Şiilik gelir. İran'da Şii, Sünni, Mesihi, Zerdüştî, Bahayî, Kalımı gibi mezhepler var. İran mezhep Toplum heterojen yapıda olmasına rağmen onu bir arada tutan en büyük etken Şiiliktir. Şiiliğin ve 12 imam doktrini resmi din olmasının yanı sıra toplumda ciddi birleştirici gücü vardır.

2.2.2. Siyasi Yapı (Ana Yasa)

İran İslami Cumhur yatı idari yapısını ortaya koymak istersek 1979 yılın İslam İnkılâbın kazandıktan sonra Şii'nin on iki İmamlık mezhebinden teorisinden çıkan

⁶³Sahelabi.com, 11.02.2016.

⁶⁴www.cila.ir, 11.03.2016.

⁶⁵www.ireconomy.ir, 12.02.2016.

bir Teokrasi sistemi ile anayasa oluşturulmuştur. İran'ın anayasası temel olarak Kuran-ı temel yasal kaynak olarak almaktadır. İran'ın Kanuna göre finansal, ticari, siyasi, sivil ve diğer tur faaliyetlerin kuran ve şeraitine göre uygun ve tutarlıdır.⁶⁶

2.2.3. İran İslami Cumhuriyetin Siyasi Sisteminin Yapısı (Dini Lider)

İran'da teokratik yapının getirmiş olduğu "Vilayeti Fakih" anlayışının sonucu olarak siyasi sisteminin en başında İslam Devrimin Dini Lider yer almaktadır. İç ve Dış ve stratejik kararları son kararı Dini Lider alacaktır. İlk Dini Lider olan İslami inkılabı rehberlik yapan Ruhullahi Humeyni'dir ölümü akabinde 1981-1989 yıllar arasında Cumhurbaşkanlığı yapan Ayetullah Ali Hamaneyi inkılabın Lider makamına seçilmiştir⁶⁷.

İran İslam Cumhuriyetini Anayasasının Dini Liderine vermiş olduğu yetkiler: Anayasa 110. maddesinde Dini Liderin yetkilerini on bir görev olarak belirtmiştir. Onları sırayla yazacak olursak. 1. Hükümetin genel stratejisini Uzmanlar Meclisinin meşveret yaptıktan sonra belirtiyor. 2. Hükümetin işlerini kontrol etmek. 3. Referandum için izin vermek. 4. Ülkenin en üst asker General. 5. Barış ve Savaşa karar vermek. 6. Cumhurbaşkanı, Yargıtay, Genel Kurmay Başkanı, Devrim Muhafız başkanı, Ülkenin Genel Polis başkanı. 7. Yargı, Yasama ve Yürütmenin ihtilaflarını çözmek. 8. Hükümetin genel problemlerini (Normal şekilde çözemediklerinde). 9. Cumhurbaşkanı seçimden sonra onaylıyor ve Cumhurbaşkanı seçim adayları onaylanmasını gerekiyor. 10. Anaya 82 maddesine göre, Cumhurbaşkanı yeterli olmadığı zaman, İslami Şura Meclisinin onaylamasından sonra, Cumhurbaşkanlığın görevini ondan alması. 11. Suçlu ve ceza evindekilere serbest bırakma veya onlarına cezasına indirim vermesi. Dini Lider gerek duyduğu zaman kendi görevlerini bir kısmını diğerlerine vermesi gibi haklar Anayasa tarafından vermiş haklardır⁶⁸.

2.2.4. İran'ın Cumhurbaşkanı

İran'da Cumhurbaşkanı görevi Dini Liderden sonra ülkenin ikinci makamıdır. İran'da Cumhurbaşkanı toplum seçimden göreve geliyor. Cumhurbaşkanı Anayasaya

⁶⁶Cahangir, Mansuri, İran'ın Anayasası, Baskı.37, Tahran 2009, yy. Neşri Davran, s.23.

⁶⁷ Dini Lider Haber sitesi, www.leader.ir.27.12.2015.

⁶⁸Cahangir, Mansuri, İran'ın Anayasası, Baskı.37, Tahran 2009, yy. Neşri Davran, s.66-67. (s. 428.)

göre iki kez ark-arka aday olabilir. Cumhurbaşkanının yetkileri; İran Anayasasına göre Cumhurbaşkanı Yürütme başkanıdır o yüzden hükümetin kabinesini kurmak, bakanları İslami Meclise maarifi etmek, onaylandıktan sonra imza atması ve bakanı görevinden alması veya istifasını kabul etmesidir. Cumhurbaşkanı Yardımcısını kendin direk bir yerden onaylanmadan seçiyor. İran'ın Büyükelçisini diğer ülkede seçmesi ve İran'daki diğer Büyükelçilerin kabul etmesidir. İran'ın diğer ülkelerin ile iş birliği kararını vermesi ve Uluslararası Örgütlerine üye olmasını onaylanmasıdır. Hükümetin bütçesini başkanıdır. İslami Şura Meclisin almış kararını 15 gün içerisinde imza atmasıdır. Cumhurbaşkanı iki ay görevinde uzak olduğu, herhangi sebepten dolayı görevinde olmadığı zaman İslami Şura Meclisin millet vakilerin yarısından fazla onaylandıktan sonra Dini Lider tarafından görevinden alıyor veya Cumhurbaşkanı görevinden istifa vermek isterse istifasını Dini Lidere verecek. Dini Lider kabul etmediği zaman da görevinden duracaktır⁶⁹.

2.2.5. Anayasa Kurma Konseyi

Anayasa Kuruma Konseyi'nde on iki üyesi vardır. Üyelerin altısı dini uzmandır altısı hukuk uzmanı. Anayasaya göre üyelerin tamamen Müslüman olması gerekiyor. Hukuk uzmanların Yargıtay tarafından belirtiyor ve İslami Şura Meclisten onaylanmasını gerekiyor. Altı dini uzmanlar ise direk Dini Lider tarafından atanıyor. Anayasa Kuruma Konseyin görevi meclisin işlerini kontrol etmesi, kanunları analiz etmesi, Meclisteki alınmış kararlarının onanması gerekiyor. Herhangi bir kararın onaylanmaması durumunda o karar geçersizdir. Ülkedeki bütün seçimlerin adayları onaylanması gerekiyor aksi halde o kişi aday olamıyor⁷⁰. 1998 yılında itibaren Anayasa Kuruma Konseyi başkanın görevinde bulunan Ahmedi Jenneti'dir.

2.2.6. Uzmanlar Konseyi

Uzmanlar Konseyinde 86 milletvekili vardır. Ancak bu Konseyin İslam Şura Meclisinden farkı seçenlerin özellikleri ve Konseyin görevin üzerinden onaylaması gerekiyor. Uzmanlar Konseyinde 8 yılda bir seçim oluyor. Birinci seviyede adayları Ayetullah (Dini konuda bir rütbedir) alması gerekiyor. İkincisi Anayasa Kuruma

⁶⁹Cahangir, Mansuri, İran'ın Anayasası, Baskı.37, Tahran 2009, yy. Neşri Davran, s.69-79.

⁷⁰ Anayasa Kurma Konseyin haber sitesi, www.shora-gc.ir,12.12.2015.

Konseyi tarafından onaylanması gerekiyor. Sonra Vilayeti Fakih, İran İslami Cumhuriyetin sistemini inanması gerekiyor. Adayların eyaletlerin nüfuzuna göre sayıları belli oluyor. Adayların yüzde yüz dinlerin İslam olması gerekiyor⁷¹. Uzmanlar Konseyi görevi Dini Lideri seçilmesi ve onun davranışı gözlem olması ve Dini Liderini kifayetsiz gördüğü zaman onu görevden almasıdır. Dini Lidere Anayasa vermiş ihtiyarları icraat yapması için Uzmanlar Konseye den danışmanlık alması gerekiyor. Konseydeki halk tarafından seçilmiş vekillerin bir yanda görevi Dini Lider ve halk arasındaki köprüdür. Dini Lidere Anayasanın vermiş olduğu görevi on ikinci İmamlardan İmam Mehdi(içerinde yaşıyor ve zamanın gelince Allah'ın emriyle kendine belirtiyor) gelene kadar onun görevini üstlenmesidir.

1979 yılında İslam inkılâp başarılı olduktan bir yıl yani 1960 yılında kurulmuştur. İran İslami Cumhuriyet başını ikinci Dini Lider Uzmanlar Konseyin tarafından seçilmiştir. İlk Uzmanlar Konseyi Haşimi Rafzancani seçildi ve bu görevde 2011 yılına kadar başkanlık yapmış. Mahdevi Kani 2011 yılından bu yana Uzmanları Konseyi. Başkanların üyelerin içerisinde birini seçim şeklinde seçiliyor. Bu Konsey Anayasa Kuruma Konseyinden sonra İran İslami Cumhuriyet sisteminde ikinci güçlü yasamadır.⁷²

2.2.7. Meclis (İslami Şura Meclis)

İran'ın Milli Meclisin adı İslami Şura Meclisinde 270 milletvekili var. On yılda bir kere bölgeler, şehirler ve coğrafyaya göre 20 milletvekili sayısı artırıyor. İran'ın siyasi sistemi dini olduğu için Azınlıkları millet şeklinde değil halkı din ve mezhep şekli ile İslami Şura Meclisinde temsilcilerinde belirtiyor ve Meclisteki sandalyelerin şu şekildedir. Zerdüştiler ve Kalımılar birer milletvekili, Meshlerin Aşure kolun ve Guldeniler mecmuan bir milletvekili, ülkenin Güneyin ve Kuzeyindekiler Ermeni Meshiler, her birilerin birer Milletvekili ve geri kalan milletvekilleri Şii ve ehli Sünnet tarafından seçiliyorlar.⁷³

⁷¹ Uzmanlar Konseyin haber sitesi, www.majlesekhobregan.ir, 21.12.2015.

⁷² Cahangir, Mansuri, İran'ın Anayasası, Baskı.37, Tahran 2009, yy. Neşri Davran, s.80.

⁷³ İslam Şura Meclis Haber sitesi, www.parliran.ir, 11.04.2016.

İslami Şura Meclisin ihtiyarların: Kanun kabul etmesi ve Anayasaya karşı kanun kabul etmesinde hakkı yok. Kabul eden kanun hükümetin resmi mezhebi (yani Şii Caferi mezhebine) uygun ve ona karşı olmamasıdır. Anayasayı tahlil etmesi, bakanların ve hükümet kararlarını İslam Şura Meclisine veriyor, onaylanmasından sonra hükümet o kanunu yürütme yapması için resmiyete bulunuyor. Yürütme belı yapmış bütçe onaylanıyor ve müdahale hakkı var. Devlet herhangi ülkeler ile işbirliğin yapmak için antlaşmasını onaylanması gerekiyor. Benzer şekilde Uluslararası kanunların, İnsan Hakları veya herhangi ticari, güvenlik, siyasi ve benzer kanunlarını onaylanması gerekiyor. Devlet herhangi ülkeye yardım amacıyla veya borç vermek isterse meclisin izin vermesi gerekiyor. İslami Şura Meclisi ülkenin her konuda müdahale ve kontrol yapma hakkı vardır. Savaş zamanında Cumhurbaşkanı isteklerine her tur seçim zamanın belirleyecektir. Eğer milletvekillerin yarısından fazla olumlu onaylarsa. Herhangi ülke veya Uluslararası şirketlere ticari, iktisadi, tarım, maden ve devlette herhangi yabancı personel almak yasaktır. Eğer personel hükümete gerekiyorsa İslami Şura Meclisinden izin olması gerekiyor.⁷⁴ Ali Laricani 2008 yılından beri Meclisin Başkanın görevindedir.⁷⁵

2.2.8. Danışma Konseyi

Danışman Konseyin 34 üyesi vardır. Üyelerin İslami Şura Meclisi, Uzmanlar Konsey gibi halk tarafından değil halkı tarafından seçilemiyorlar. Üyelerin ideolojik konusunda Dini Lider ile aynı görüşe sahip olması gerekiyor. Üyelerin bir kısmını Dini Liderin tarafından seçiliyor, geri kalan üyelerin ilişki şekilleri üye olacak. Çoğu üyelerin hükümetin önemli kişilerindir. Örneğin; Hasan Ruhani İran'ın dönemdeki Cumhurbaşkanı, eski Cumhurbaşkanı Ahmedi Necat, eski Yargı tayın Başkanı Ayetullah Şahrudi veya eski Devrim Muhafız başkanı Muhsin Rızayı gibilerdir. Danışman Konsey üyelerinin bazılarının, Anayasa Kuruma Konsey üyelerin orada da üyedir. Haşimi Rafsancani 1989-1997 yıllarda İran'da Cumhurbaşkanı görevine bulunan, aynı zamanda 1989 yılından beri Danışman Konsey de başkanlık görevinde bulunmaktadır.⁷⁶

⁷⁴Cahangir, Mansuri, İran'ın Anayasası, Baskı.37, Tahran 2009, yy. Neşri Davran, s.49-61.

⁷⁵ Ali Laricani'nin haber sitesi, www.laricani.ir, 21.03.2016.

⁷⁶Haşimi Rafsancaninin haber sitesi, hashemirafsanjani.ir, 21.06.2016

Danışmak Konseyin en önemli görevlerinden, İslam Şura Meclis ve Anayasa Kuruma Konseyin aralarında anlaşmazlık olduğu zaman, o sıkıntıyı çözmek ve iki tarafa dengeli bir yol göstermektedir. Diğer en önemli görevin Dini Lidere stratejik konularda danışmanlık yapmaktır. Bu sebep ile üyelerini Dini Lidere tam şekilde bağlı olması gerekiyor. İran'ın Anayasaya göre, İran İslam Cumhuriyetinin içerisinde hükümetin davranışını kanuni kontrol etmek için, Danışman Konseye yetkilinin Anayasa Kurma Konsey, Uzmanlar Konseyden, İslami Şura Meclisinden ve Yargı'dan sonra en güçlü Konseydir.⁷⁷

2.2.9. Yargı

Yargı sistem İran İslam Cumhuriyet'inde diğer ülkeler gibi yolsuzluk, kanuna aykırı yapanlara ve ceza mahkemeleri gibi konulara bakıyor. Yargı ülkedeki bölge yargılar başkanları ve diğer Mahkemelerin başkanlarını seçiyor. Adalet Bakanı devlete iletiyor. İran'da üç şekil mahkeme vardır. Birincisinde normal mahkemedir orada iktisadi ve diğer tur konulara bakar. İkincisi din insanlara ait, ne zamanki din insanlar bir suç yaparsa onlara burada mahkemesini gerçekleştiriyor. Diğerisi ise devrim mahkemesidir, burada İnkılâba hıyanet eden şahıslara yargılama düzenliyorlar. Yargı başkanı direk Dini Lider tarafından seçiliyor. Yargı kanuni açıdan Dini Lider ve Cumhurbaşkanı görevlerinden sonra yargılanmaya hakkı var.⁷⁸

3. Tacikistan ve İran Arasındaki Diplomatik İlişkiler

3.1. Tacikistan – İran ile 1991-2014 yıllardaki Siyası İlişkiler

Sovyet Sosyal Cumhuriyet Birliği'nin (SSCB)'nin 1991 parçalanması ile yerine Orta Asya devletleri kuruldu. Kurulan bu devletlerden biri de Tacikistan devletidir. Tacikistan, kültürel ve dil bakımından İran ile çok sıkı bir bağı vardır. Orta Asya'da kadim bir medeniyete sahip olan İran, sadece Afganistan ve Tacikistan'la ortak bir dile sahiptir.⁷⁹

⁷⁷ Danışman Konseyin Haber sitesi, maslahat.ir, 21.06.2016.

⁷⁸ Cahangir, Mansuri, İran'ın Anayasası, Baskı.37, Tahran 2009, yy. Neşri Davran, s.85-90.

⁷⁹ İlahi Kulahi, Tabaristoni, Siyası ve Hükümet dar Avro Asya-i Merkezi (Avra- Asya-ı Merkezi'de Siyaset ve Hükmet), Tahran, 2010, s154, s: 479.

İran, gerek dinsel yakınlık, gerek kültürel yakınlık açısından Tacikistan ile sıkı bir yakınlık ve bunun neticesi olarak ekonomi, siyasi ve güvenlik alanında büyük iş birliği içerisinde. İran, Tacikistan'ın bağımsızlığını 1991'de tanıdı⁸⁰ ve 1992'de Duşanbe'de büyükelçilik açtı. Böylece İran, Tacikistan'da elçilik açan ilk devlet oldu.⁸¹ İki ülke arasındaki ilişkiler, İran devrimden sonra yeni bir merhaleye girdi. Bu münasebetle Abbas Maliki başkanlığındaki bir heyet ve İran Cumhurbaşkanlığını temsilen Dışişleri Bakanlığı müsteşarı Tacikistan'a resmi ziyarette bulundular.⁸² Böylece iki ülke arasındaki yapılan karşılıklı resmi ziyaretler ile bir birlikte ilişkiler sıklaştı. Bu dönemde önemli bir ayrıntı ise şudur: Duşanbe'de olan Lenin heykeli yerine Firdevs'inin heykeli dikilmiştir. Duşanbe ve Tahran arasında hava yolu seferi yapıldı. Görüşmeler sonucu heyetler önemli antlaşmalar imzaladı. Ocak 1992'nin sonunda da Tacikistan'dan İran'a bir heyet gitti. O günkü Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahman Nabiev özel temsilcileri İran'da beş antlaşma imzaladı ve bunlardan ikisi kültürel işbirliğin konusundaydı.

İran, Tacikistan'da 1992'de ortaya çıkan iç savaşı bitirmek için arabuluculuk yaptı. Fakat İran'ın İslamcı muhalif gruplara destek vermesi hem arabuluculuğa hem de ilişkilere ket vurdu. İran, dış politikada ideolojileri ön planda tutması gerektiğini düşünüyordu. Çünkü Sovyet Birliğinin bu ülkeleri yozlaştırdığını gördü. Fakat bu siyasetinin ikili ilişkilerde işe yaramadığını sonradan fark etti. Bundan böyle ideolojiyi ikinci planda tutarak hem ikili hem de bölgesel işbirliğine önem verdi.⁸³

İmam Ali Rahmanov'un 1994'te Tacikistan'da iktidara gelmesiyle İran ile yakınlaşma oldu. Bundan sonra İran'ın Tacikistan üzerindeki etkinliği artmaya başladı. Taliban'ın Tacikistan'ın iç işlerine müdahil olması ve mezhepler arası farkların vermiş olduğu tarafgirlik ile İran bunu engellemek istedi. Bunun için İran,

⁸⁰ www.ozodimobi/a/24446177.html, 08.05.2015.

⁸¹ <http://www.sendika.org/2006/10/iran-tacikistana-yatirim-yapiyor>, 15.03.2015./,

⁸² www.easttime.ru/analytics/iran/razvitie-kulturnaykh-svyazei-mezdu-tadzihi-kistanom-i-iranom-posle-1991-goda-chast-0, 24.03.2016.

⁸³ İlahi Kulahi, Tabaristoni, *Siyaset ve Hükümet dar Avro Asya-i Merkezi*, (Avra- Asya-ı Merkezi'de Siyaset ve Hükmet), Ulumi Siyasi, Tahran, 2010, s:341.

Rusya ile işbirliğinde bulundu. İran'ın bu faaliyetleri Tacikistan'ı İran'a daha da yakınlaştırdı.⁸⁴

Rusya'nın garantörlüğünde 27 Haziran 1997'de Moskova'da Tacikistan devlet başkanı Rahman ve Tacikistan muhalif liderlerinden Abdullah Nuri arasında bir antlaşma imzalandı. Antlaşmaya göre iki taraf arasında ortak bir hükümet kurulacak ve muhalifin askerleri milli orduya katılacaktı.⁸⁵ Rahman, iktidardayken İslamî hareketlerin liderlerini teker teker devletten tasfiye etmesi ile iktidarını muhalif İslamcılara karşı güvence altına aldı. Ayrıca parlamento ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinde İslamcı hareketlerin yenilgiye uğraması İran'ı Tacikistan devlet kurumlarına daha da yakınlaştırdı.⁸⁶

İran, Orta Asya devletleri ile olan ilişkilerini faydacı ilişkileri hedeflemekte ve çıkarlarını ideolojik çizginin dışında tutmaya çaba göstermektedir. İran, Orta Asya devletleriyle olan ilişkilerine baktığımızda bağlantısı en güçlü olduğu devlet Tacikistan'dır.⁸⁷ Çünkü Tacikistan'ın yer almış olduğu coğrafik ve jeopolitik konumu açısından büyük önem taşımaktadır.⁸⁸ Çin ve Afganistan ile olan sınırları ile Tahranın odak noktası olmasını sağlamıştır. Bunun yanında Tacikistan'ın geçirdiği devrim sonrasında batılı ülkeler ve uluslararası kamuoyunda yer alması, ayrıca Tacik yönetimi ve muhaliflerin Tahran'da bir araya gelmesi ve görüşmelerin burada olması, İran'a uluslararası sahada söz sahibi olma ve dış politikada itibar elde etmesini sağlamıştır.⁸⁹

İki ülkenin siyasi ilişkilerini iyice anlamak için ancak Tacikistan'ın dış politikasının teorisini bakmak ve analiz etmekte gerekmektedir. Bunun yanında İran'ın dört farklı Cumhurbaşkanı uygulanmış olduğu dış politikaların teorisine

⁸⁴ www.tejambiran.tj/fa/tajikistonu-iron/politicak-relations/history-of-relations.html, 18.02.2015.

⁸⁵ <http://www.bilgesam.org/incele/189/-kirgizistan-ve-tacikistan%E2%80%99da-halk-ayaklanmasi-olasiligi/#.VQhN5NKsXgw>, 19.03.2015.

⁸⁶ Cavid Veliev, TUSAM, <http://www.sendika.org/2006/10/iran-tacikistan'a-yatirim-yapiyor/>, 22.02.2015.

⁸⁷ www.farsnews.com/printable.php?nn=1390102800013, 23.11.2015.

⁸⁸ İlaha Kulahi, Tacikistan'da Rusya'nın Etkisi, İtilaati Siyasi- İktisadi, 2008, sayı: 119-120, s.103

⁸⁹ Aynı Yerde.

uluslararası sistemin içerisinde nasıl davrandıklarını konuyu iyi anlamak için kısaca ele almak istiyoruz.

3.2.Tacikistan'ın Dış Politikasında İran'ın Yeri

Tacikistan barış antlaşması ve uygulanması 2000 yılına kadar sürmüştür. O dönemlerde Tacikistan dış politika stratejisinde güvenlik konusunu öne çıkmıştı. Yurtta barış olması için Tacikistan hükümetin bütün ülkeleri ve Dünya örgütleri ve güçleri ile iş birliği yapmaya sıcak bakmıştı. Barış uygulaması olduktan sonra Tacikistan yurtta kalkınma ve yeniden yapılanma için dış politikasında ‘‘Açık Kapı’’ politikası gerçekleştirmiştir.

Tacikistan'ın ana yasasında ülkenin dış politikası, usul ve stratejisi belirtilmiştir. Buna göre Tacikistan'ın dış politikasının usulü açık dış politika, gerçekçi, güvenlik konusu ve diğer milli çıkarlar olarak belirtilmiştir. Tacikistan'ın dış politikasının amacı da, Tacikistan'ın yerini dünyada üst seviyeye yükseltmek, gelişmiş seviyeye getirmek, içerde güvenlik meselesini çözmek, demokratik için gereken sivil kurumlar kurmak, bölgedeki ülkeler ve süper güçler ile iyi ilişki kurmak, uluslararası örgütlere üye olmak, Tacikistan batı ve doğu, bölgesel ve İslam dünyasıyla diplomasi ilişkisini geliştirmek şekilde açıklanmıştır.⁹⁰

İmam Ali Rahman, 1994 yılından bu ana kadar cumhurbaşkanlığı görevini yürütmektedir. Cumhurbaşkanı en yetkili ve güçlü makam olarak dış politikaya müdahil olabilmektedir. Cumhurbaşkanı bölgesel dış politika için şunları söylemiş: *Tacikistan'ın dış politikasında gölgedeki ülkeler ile ilişkimizi geliştirmek ve gölgedeki milatlarını refahta yaşamak amacıyla adım atmak, bizim hedefimizdir.*⁹¹

Tacikistan yöneticileri iyice biliyor ki, Rusya ve Özbekistan'ın Tacikistan'la önemli bağları vardır. Bu yüzden yöneticiler, bu iki ülke taraftan bazen Tacikistan'a karşı olumsuz girişimler olsa da ilişkilerini bozmak istemiyorlar. Ayrıca Tacikistan, diğer ülkeler ve gölge güçler ile örneğin; İran Çin, AB, ABD, Hint ve Arap dünyası gibi ülkeler ile ilişkisini geliştirmek istiyor. Yapılan analizlere göre İmam Ali

⁹⁰ www.tajembiran.tj/fa/tajikistonu-iron/political-relations/histori-of-teletions.html,23.5.2015.

⁹¹ www.president.tj,12.07.2015.

Rahman bu politikasıyla hem Rusya ve Özbekistan’a mesaj veriyor, hem de diğer güçleri kendine çekmek istiyor.

Şimdi ise Tacikistan’ın enerjiye ihtiyacı olduğu, Özbekistan ve Rusya bu zor durumlarda Tacikistan’a eziyet ettiği için Tacikistan ağırlıklı olarak açık dış politikayı uygulamak istemektedir. Bu dış politika aynı zamanda ekonomiyi de etkilemektedir. Cumhurbaşkanı 2007 yılında Tacikistan’ın on yedinci bağımsız yılında şunu demiştir; *Biz “açık dış politika” yı uygulamaya ve bütün dünya ile iş birliği yapmaya hazırız. İmam Ali Rahman açıklamasıyla bu politikasında İran ve Afganistan gibi ülkelerle işbirliği önce gelmektedir. İran ve Tacikistan kültür, dil ve medeniyete sahip iki ülke olduğu için birbirleriyle özel ilişkiyi sahiptirler.*⁹²

Yukarda ifade ettiğimiz gibi İmam Ali Rahman 1994 yılından beri görevine devam etmektedir. Rahmanın, dış politikada her ülkeye yakın olmak ve Tacikistan’ı geliştirmek ve bu amaçla fırsatları kullanmak istemektedir. Bu politikada ise Tacikistan, İran ile dil, kültür, medeniyet gibi ortak müştereklere sahip olduğu için daha iyi anlaşabilmektedir. Bu yüzden İran hükümeti 22 yıldır dört hükümet değiştirdiği halde Tacikistan ile karşılıklı ilişkide herhangi bir olumsuz yaşamamıştır. Ayrıca biliyoruz ki, İran’da ki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde sekiz yılda bir değişim olsa bile ve göreve gelen hükümetler değişik parti ve değişik iç ve dış politikayı izlemişse de, hiçbir zaman Tacikistan ile ilişkilerini azaltmamışlardır.

İran, Tacikistan’ın dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Tacikistan da, aynı şekilde, İran’ın için önemli bir ülkedir. İran, Tacikistan’da yatırım yapan ülkeler arasında üçüncü sıradadır. İran’ın Orta Asya bölgelerde bulunan ülkeler arasında en fazla yatırımlar yaptığı ülke Tacikistan’dır.

1991-2014 yılları arasında Tacikistan Cumhurbaşkanı, İran Cumhurbaşkanı ile otuz seferden fazla bir araya gelmiştir. Bu görüşmeler ya iki ülkenin bir birini ziyareti ile ya da üçüncü ülkede olmuştur. İran ve Tacikistan arasında kültürel, siyaset, iktisada, ticaret, güvenlik gibi konularda 170 antlaşmaya imza gerçekleşmiştir.⁹³

⁹² Tacikistan Dış İşler Bakanlık sitesi, mfa.tj/tj, şifre.23412, 12.07.2015.

⁹³ Dushanbe.mfa.ir, 01.09.2015.

3.3. Tacikistan ve İran 1991-1997 Yıllar Arasındaki Siyasi İlişkiler

3.3.1. Haşimi Rafsancani'nin Dış Politikası ve Tacikistan'ın Yeri

Haşimi Rafsancani Ağustos 1989 yılında Cumhurbaşkanlığına seçildi. Bu tarihlerde İran'ın iç ve dış politikası, iktisat ve siyasetinde karmaşık bir durum hâkimdi. Çünkü ilk olarak, Devrim Lideri Humeyni ölmüş ve böylece sistem ve millet, liderlik şeklindeki idareyi kaybetmiş oldu. İkinci değişen durum, sekiz yıllık İran –Irak savaşı bitmiş, yaşanan devrim ve savaş nedeniyle ekonomi çökmüştü. Üçüncüsü değişen şartlar ise Sovyet Birliği çökmesi, dünyadaki düzen değişmesi, Soğuk Savaşın olması ve İran'ın sınır komşularının değişmesi ve artırmasıdır.⁹⁴ Dördüncü, Pers Körfezini ikinci savaşın olması, yani Kuveyt'in işgal edilmesi, İran'ın etrafının yeniden çevrelenmesi gibi sebepler neticesinde İran, dış politikasında gerçekçiliğe dayanan bir dış politikayı tercihte etmesidir.⁹⁵

Rafsancani'nin dış politikası Humeyni'nin dış politikasından farklı olarak, İdeolojik dış politikasından gerçekçilik politikasına geçişi ifade ediyordu. Rafsancani'nin dış politikasının merkezinde iktisat meselesin ağırlıktaydı. İran'ı yeniden yapılanması ve İslam Devrimi ihraç etmek için İran'ın iktisadi güçlü olması gerekiyordu.⁹⁶ Bununla birlikte İran İslam dünyasında merkezi konumda olmak istiyordu. İran, Müslümanlar için örnek olmaya çalışıyor ve bu sisteme geçmesi için onları teşvik ediyordu. Bu dış politikası Humeyni'nin dış politikasından tamamen farklı ve akıllı dış politikaydı.⁹⁷

Haşimi Rafsancani döneminde İran'ın Körfez Arap ülkeler ile ilişkisi normalleşmiş, yeniden Arabistan ve diğer ülkelere diplomatik ilişkiler başlamıştı. Hatta Rafsancani Arabistan'ı bu amaçla ziyaret etmişti.⁹⁸

⁹⁴ www.khabaronline.ir, 1.05.2016.

⁹⁵ Murtaza, Alaviyan, Siyasati Kharicayı Davlati Haşimii Rafsancani ve Muhammad Hatami, (Haşimi Rafsancani'nin ve Muhammedi Hatami'nin Dış Politikası), Danışnama, sayı.10, ikinci Bahar 2009, s.216-189, s.233.

⁹⁶ Politico.blogfa.com/post-283.aspx, 19.02.2016.

⁹⁷ www.tebyan.net, 11.02.2016.

⁹⁸ Safirnews.com, 12.02.2016

1991 yılda Sovyet Birliği dağılmıştı ve İran'ın komşularının sayısı artırmıştı ve İran, o bölgedeki yeni çıkan ölkelerin bağımsızlıklarını kazandıktan sonra o ölkelerin bağımsızlıklarını tanıyan ilk ölkelerden biri olarak tanınmıştı. İran, Kafkas ve Orta Asya bölgelerdeki devletlerin költürlerini tanıyordu ve o bölgelerde ilişkisini geliştirmek güçlendirmek istiyordu ⁹⁹. Bu yüzden bazı ölkelerde müdahalede bulunmuştur. Örneğ; Ermenistan ve Azerbaycan'ın savaşında, Tacikistan'ın İç Savaşında müdahale olmuştur. Tacik Birlik Muhaliflerine destekte bulunmuş ve bir bölgesel güç olarak oyun kurmuştur. Aynı şekilde ise Barış antlaşmasında da payı olmuştu, bu meseleyi ilerde ele alacağız. ¹⁰⁰

Haşimi Rafsancani, Cumhurbaşkanlığı döneminde Tacikistan'a resmi ziyaret bulundu. Bu ziyaret Tacikistan'ın İç Savaş dönemine rastlamaktadır. Gerçi savaş 1992-1994 yıllar arasındadır, amma savaş bitmemişti. Tacikistan'ın ilk Cumhurbaşkanın Kahar Mahkamov ise İran'ı ilk olarak 1992 yılında ziyaret etmiştir. Oysa İmam Ali Rahman Cumhurbaşkanlığı boyunca İran'a sık sık ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretlerin ikisi Rafsancani dönemdedir. İlk ziyaretini 16-19 Haziran 1995 yılında yapmıştır. Ali Rahman, Tacik Birleşik Muhaliflerin merkezi İran'da oldu için onlar ile görüşme yapar. İran'ın çabasıyla bu buluşmaya Birleşmiş Millet temsilcisi ve Tacikistan Cumhurbaşkanı, Muhalifler, Rusya temsilcisi de katılır. Ali Rahman ikinci ziyareti ise 12-13 Mayıs 1996 yılında Meşhede ve Tahran'da gerçekteşmiştir. Bu ziyarette İran'ın demir yolu ile Orta Asya demir yoluyla bağlanması için gerçekteşmişti. Ali Rahman bu iki ziyaretinde de Rafsancani ile görüşmeleri olmuştur. ¹⁰¹

Haşimi Rafsancani döneminde, 1992 yılında, Tacikistan, Ekonomi İşbirliği Örgütüne (EİÖ) İran'ın desteğiyle üye olmuştu. Çünkü İran, bu örgütte bulunan en önemli ölkelerinden birisidir ve bu örgütün de merkezin Tahran'dadır ¹⁰². Tacikistan'ın EİÖ üye olması önemliydi. Çünkü Tacikistan bağımsızını yeni

⁹⁹ www.javanpress.ir,1.03.2016.

¹⁰⁰ www.bultannews.com,23.03.2015

¹⁰¹ mfa.tj/tj,12.07.2015.

¹⁰² www.investinira.ir,3.05.2015.

kazanmıştı. EİÖ üye olması, Birleşmiş Milletler Örgütüne üyeliğinden sonra ikinci uluslararası bir örgüte üyeliği anlamına geliyordu.¹⁰³

3.3.2.Tacikistanın İç Savaş ve İran

1991 yılında Tacikistan'ın Sovyetler Birliği'nden bağımsızlığını kazanmasından sonra Tacikistan'ı ilk tanıyan devlet İran olmuştur. İran'ın bağımsızlığı ilk tanıyan devlet olmasında hiç şüphesiz Taciklerin Farsçanın farklı bir şivesini konuşuyor olmaları nedeniyle dil ortaklığı ve aynı köke bağlı olmalarıdır.¹⁰⁴ Milli nitelikler düşünüldüğünde İran'ın yakın coğrafyasında bulunan Tacikistan'a bu denli önem vermesinin doğal karşılanması gerekmektedir. İlk yıllarda İran'ın politikalarında Tacikistan'ı dini ortaklıklar üzerinden ve Şii politikalar eşliğinde etkilemeye çalışması da söz konusuydu. Hanefi ve Sünni olan Tacik halkının bu politikalar nezaretinde mezheplerine sahip çıkması İran'ı farklı politikalar seyretmeye yöneltmiştir. Böylelikle İran, siyasetini Tacikistan devleti ve toplumu üzerinde Şii politikalarının yerine dini ve laik milli grupları destekleme üzerine şekillendirmiştir.

Bağımsızlığını kazanmasıyla Tacikistan yönetimine Rusya tarafından desteklenen elit yöneticiler gelmiş olsa da, milli ve dini özelliklerle bir araya gelen topluluklar yönetime karşı muhalefete başlamışlardır. Bu rekabet silahlı çatışmalara dönüşmüş, Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisi (TİYDP) ve laik-milliyetçi olarak görülen Tacikistan Demokrat Partisi (TDP) , aynı cephede yer alarak Birleşik Tacik Muhalefeti (BTM) adıyla silahlı çatışma öncesinde muhalif faaliyetlerde bulunmuşlardır. Yaşanan bu kanlı olayların Tacikistan'ı kaosa ve belirsizliğe sürükleyeceği ihtimali ile Özbekistan ve Rusya var olan tehlikenin kendi ülkeleri ve politikalarına da zarar vereceğini düşünerek sürekli müdahalelerde bulunmuşlardır. Tahran da muhalif gruplarla iletişime geçerek destek vermiştir. Verilmiş olan bu

¹⁰³ www.president.tj,12.07.2015.

¹⁰⁴ Dushanbe.mfa.ir,23.11.2015.

desteklerdeki amacı iç savaşın gidişatına sûni güzergâh çizmek olmamış, iç savaşın sona erdirilmesinde de etkili olmuştur.¹⁰⁵

Tacikistan'ın İran'a yakın tek devlet olması İran-Tacikistan ilişkilerinin daima olumlu geliştiği anlamına gelmemektedir. Tacikistan'da 92-97 yılları arasında yaşanan iç savaşta İran'ın muhalif grupları desteklediği iddiası ortaya atılmıştır. Muhalif grupların içinde İslam taraftarlarının da olması ve İran'ın da İslami grupları desteklediğinin düşünülmesi Tahran'ın bölgedeki devletlerle ilişkisini bozmuş ve Duşanbe ile de uzaklaşılmasına sebep olmuştur. Fakat İran'ın 1992 sonrasında Tacikistan politikalarını belirlemede Rusya ile hareket ettiği unutulmamalıdır.¹⁰⁶

SSCB'den dağılan ülkelerin Müslüman olmaları sebebiyle, İran'ın, bu ülkelerinin özelliğinden faydalanarak, komünizmin yerine İslami ideoloji vasıtasıyla yönlendirebileceği bir dış politikalar belirledi. Orta Doğu'nun içinde bulunduğu durum düşünüldüğünde Körfez'de yaşanan Irak-Kuveyt Savaşları, Arapların Sünni oluşu, İran'ın Orta Doğu'ya denge politikaları uygulayabileceği, Orta Asya'da SSCB'nin dağılmasıyla boşalan bölgede söz sahibi olabileceği anlamına geliyordu. Bu anlamda önem arz eden diğer ülke de Tacikistan'dı. İran bu ülkeyle dil, kültür, etnisitenin aynı olması sebebiyle çok rahat iletişime geçilebilecekti. Bu bağlamda Haşimi Refsancani'nin II. Cumhurbaşkanlığı döneminde İran real politikalarıyla Orta Asya özellikle de Tacikistan politikalarını güncellemiştir.¹⁰⁷

1994'te yönetime gelen İmam Ali Rahman'ın İç Savaşı bitirmek istemesi, İran'ın da Rusya ile işbirliği halinde İç Savaşı kontrol etmek amacıyla tek elden desteklerin hükümet kanadına yapılmasına karar verilmesiyle barış dönemine geçiş yapılmıştır. 1995'te Rahman İran'a düzenlenen resmi ziyaretinde İç Savaş ile ilgili işbirliklerinin arttırılmasını talep etmiş, birçok devletin desteğini alabilmek için Rahman, BM'de konuşma yapmıştır.¹⁰⁸

¹⁰⁵ Muhammad, Vaizi, İran ve Orta Asya Ülkeleri, Muavinati Pajuheshi Siyaseti Kharij İran, y.2014,s.61,14.Dergi İran Dış İşlerine Bağlı bir dergi olup yine bakanlığın ismiyle çıkıyor.

¹⁰⁶ www.alarabiya.net,29.03.2015.

¹⁰⁷ www.ensani.ir,30.03.2015.

¹⁰⁸ ganj.irandoc.ac.ir,19.12.2015.

16 Aralık 1994’de BM Güvenlik Konseyi kararı ile Tacikistan’daki gelişmeleri gözlem amacıyla bir heyet oluşturuldu. 6 Kasım 1994’teki seçimlere muhaliflerin karşı olması, seçimde Rahman’ın yönetime gelmesi şiddetin artmasına, Afganistan sınırında kanlı çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. İç Savaşın muhatapları Pakistan’da (1994), Kazakistan’da (1995), Türkmenistan’da (1996) ve İran’da (1997) bir araya gelip görüşmüşlerdi.¹⁰⁹ 23 Aralık 1996’daki görüşmelerde Devlet Başkanı Rahman ve Birleşik Tacik Muhalefet (BTM) Lideri Abdullah Nuri görüşmelerin devam etmesine dayanan bir anlaşma yapmıştı.¹¹⁰

Barış çalışmaları için birçok kez taraflar bir araya gelmişti. Görüşmeler sonrasında geçici ateşkes ilanları yapıldı. 27 Haziran 1997’de BM Genel Sekreteri Özel Temsilcisi, Rahman ve BTM Lideri Abdullah Nuri ile Moskova’da Moskova Protokolü imzaladı. Bu protokol ile Tacikistan’da barış dönemine girilmiş oldu¹¹¹. Tacikistan’da çok sayıda adam kaçırmaya ve öldürme faaliyetleri meydana geldi. Hükümet karşıtı duruşundan dolayı Hüdayberdiev’in ordudan uzaklaştırdı. Hüdayberdi ev, 3 Kasım Khocand saldırılarında eyalet başkentini ve havalimanını ele geçirdi, fakat gelişen olaylarda hükümet güçleri kontrolü tekrar ele geçirmeyi başardı. Saldırılarda ise 100’den fazla kişi hayatını kaybetti ve 600’den fazla insan da yaralı olarak kurtuldu.¹¹²

1999 döneminde ise BTM’ye mensup bazı örgütlerle hükümet güçleri arasında zaman-zaman çatışmalar yaşandı. Sebebi ise protokol sonrasında silahsızlandırma yolunda gitmeyen toplulukların silahlarını bırakmamasıdır.¹¹³ Protokol süreci mültecilerin geri gelmesini, muhaliflerin silahsızlandırılmasını, demokratikleşmenin başlamasını, kolluk kuvvetlerin tekrar yapılandırılmasını sağladı ve Tacikistan’ı yeni bir döneme soktu. Aynı zamanda protokole karşı olanların Duşanbe’de tepkileri

¹⁰⁹ www.jadidonline.com,23.03.2016.

¹¹⁰ Kemal İnat, Burhanettin Duran, Muhittin Ataman, *Dünya Çatışma Bölgeleri*, Nobel Yayınları, 2004, S 303-304.

¹¹¹ Visa-tour.com/tag/,22.10.2015.

¹¹² Şatlık Amanov, *ABD’nin Orta Asya Politikaları*, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul,2007,s190.

¹¹³ http://www.csr.ir/departments.aspx?Ing=fa&abdit=05&depit=44&semit=466,1.06.2015.

problemlere neden oldu. Protokol sonrası BM'nin yardımlarının devam etmesi istenmiş, 45 olan askeri gözlemci sayısı 120'e çıkarıldı.

İran, iç savaş sırasında Duşanbe yönetimine de destek verdi. Tacikistan Milli Ordusundan Albay Hudayberdiev'in Duşanbe'yi tanımaması ve Rahman'a direnmesi üzerine, İran, Rahman'a askeri yardım gerçekleştirdi. Bir yandan muhalifleri desteklediği iddiasıyla Duşanbe ile arasının açılması, diğer yandan 1994 tarihinden sonrası takip etmiş olduğu dengeli politikalarla ve siyasi, askeri, ekonomik desteklerle İran, Tacikistan üzerindeki etkisini arttırmayı başladı. Yapılan bu yardımlar da BDT içinde Tacikistan'ın İran ile askeri işbirliğine devam etmesini açıklayabilir.¹¹⁴

3.4.İki Ülke 1997-2005 Yıllar Arasındaki Siyasi İlişkiler

3.4.1. Sait Muhammed Hatemi'nin Dış Politikası ve Tacikistan'ın Yeri

Sait Muhammed Hatami Cumhurbaşkanlığı görevini 1997 yılında Haşimi Rafsancani'nin sekiz yıl İran'ın hükümetinde cumhurbaşkanlık yaptıktan sonra aldı. Hatami'ye oy veren kesim bilim adamları, referandumu savunan ve liberal guruplardır. Rafsancani döneminde İran'da insan hakları ve özgürlükte sıkıntı olduğundan dolayı seçimde Muhammed Hatami ön plana çıktı.¹¹⁵

Sait Muhemmed Hatami Cumhurbaşkanlığı döneminde iç politikada özgürlük ve demokrasiye önem verildi. Dış politikasında ise İran batı ile gergin ilişkileri ortada kaldırmayı amaçlamaktaydı. Dış politikadaki bu strateji “Siyasi Gelişimci” olarak isimlendirildi. İran'ın dış politika stratejisinde şu üç usul önemliydi: 1) İzzet, Hikmet ve Maslahat. 2) Düzen. 3) Diğer medeniyetler ile diyalog.¹¹⁶

Bunları açıklamak gerekirse; İzzet, Hikmet ve Maslahat usulü, yani dünya düzeni bir hiyerarşi içinde olmamalı, ülkeler birbirini tehdit ederek değil belki karşılıklı saygı ve maslahata uygun içerisinde hareket etmelidirler. Düzendeki maksat

¹¹⁴ <http://www.hawzah.net/fa/thesis/thesisview/70495>,13.02.2015.

¹¹⁵ Revolution.pchi.ir,23.05.2016.

¹¹⁶ www.siasi.porsemani.ir,12.09.2015, bkz, www.khatami.ir,12.02.2016. Mahmud Sariul Kalam,Siyasati Kharijii Duvlati Khatami-Dialog Diplomasi ve Medeniyet konuşması, Khatmin'in Dış Politikasi-Diplomasi Dialog ve Medenitler Konuması,Tahran, Kavir, yıl.2003,s.236.

ise, İran'ın Batıyla mevcut gergin ilişkisini düzene koymak hedeflenmektedir. Medeniyetler arası Diyaloğu, Samuel Hangtintan'ın ileri sürdüğü Medeniyetler Çatışması tezinin aleyhine kullanmaktır.¹¹⁷

Sait Muhammed Hatami'nin zamanında İran ve Tacikistan arasındaki ilişki siyasi açıdan ikinci aşamaya geçmişti. Çünkü Tacikistan, iç savaştan sonrabarış antlaşmasını gerçekleştirdi. Hatami'nin ikinci döneminde artık Tacikistan'da barış ve huzur ortamı tamamen sağlanmıştı. Tacikistan da artık ülkeyi yeniden yapılandırması gerekmektedir. Bundan sonra Tacikistan hükümeti dış politikada *açık politika* izlemeye başladı. Ülkenin ilerlemesi için de ekonomik kalkınmaya ihtiyaç vardı. Bu nedenle Tacikistan, İran'dan beklentisi siyasete müdahil değil de, Tacikistan'da ekonomik yatırımlardı. Bu amaçla Tacikistan İran'ı işbirliğine davet etti. Tacikistan'ın daveti üzerine, 2002 yılında, Sait Muhammet Hatami Tacikistan'a bir ziyarette bulundu. Bu ziyarette önemli anlaşmalar yapılmıştır ki, bunlardan birisi de Tacikistan'a Anzab Tünelinin yapılmasıdır. Tacikistan'ın Cumhurbaşkanı İmam Ali Rahman da Hatami'nin Cumhurbaşkanlığı döneminde İran'ı altı kez ziyaret etmiştir. Bu ikili ziyaretlerin sık olması iki ülke arasındaki ilişkilerin ilerde düzeyde olduğunu gösterir.

3.4.2.İki Ülke Arasındaki Güvenlik İlişkileri

İran, iç savaşın bitmesiyle Tacikistan'la güvenlik konularında da iş birliği yapmaya başladı. Bu antlaşmayı göre İran, Tacikistan'a silah ve diğer savunma malzemeleri verecektir. Afganistan'da o dönemlerde Taliban terör örgütü gittikçe güçlendi ve ülkenin çoğunu kontrol altına aldı. Taliban hem Tacikistan hem de İran için tehdit politikası izlemekteydi. Aynı zamanda Taliban, İran ve Tacikistan'ın ideolojisine karşıydı. Bu sebeplerden dolayı iki ülke güvenlik iş birliğini yapmayı da gerek duymuştur. 1998 yılında iki ülke arasındaki işbirliği amacıyla antlaşma yapılmış ve antlaşmayı göre İran, Tacikistan'ın savunma ve güvenlik sistemini yenileyecektir.¹¹⁸ Buna göre taraflar arasında uyuşturucu ticaretine, terörizme, ayrılıkçılığa karşı mücadele alanlarında sürekli görüş alışverişi yapılacaktır. İki ülke

¹¹⁷ www.irdc.ir,13.05.2016.

¹¹⁸ Dushanbe.mfa.ir,01.09.2015.

arasındaki işbirliği antlaşmaları bir yıl sonra sistematik işbirliği uygulamasına geçmiştir.¹¹⁹

23 Nisan 2005'te Tacikistan'ın Savunma Bakanı Şiir Ali Hayrulaev ile dönemin İran Savunma Bakanı Ali Şamhani savunma sistemi yenilenmesi işbirliğine imza atmış. Antlaşmayı göre İran, Tacikistan'ın kara kuvvetlerinin savunma sistemini ve teknolojisini yenileyecek, sınır sistemini güçlendirmek içinde askere teröre karşı mücadele eğitim verecek ve üçüncü ülke tarafından bu ülkelere her hangi bir tehdit gelirse tehdide karşı birlikte hareket edecekler.

Tacikistan'ın eski dış işleri bakanı olan Hamrahan Zarifi,2010 yılında İran'ın nükleer programını destekte bulunmuştur. Zarifi, İran'ın nükleer faaliyetlerinin barışçıl olduğunu ve enerji ve yüksek teknolojiye sahip olmak için yapıldığını ifade etmiştir.¹²⁰

Uyuşturucu konusu her iki ülkeyi rahatsız eden bir meseledir. Afganistan, İran ve Tacikistan ile komşu olduğu için bu iki ülkeyi transit olarak kullanmaktadırlar. Bu yüzden Tacikistan ve İran bu konuda Afganistan ile iş birliği yapmak zorundadır. Tacikistan ve İran'ın kendi sosyal güvenlik, siyasi ve iktisadi güvenliklerini kurmak içinbir iş birliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı zamanda bu iki ülkenin uyuşturucu problemini çözmeleri için sadece kendi aralarında işbirliği yeterli olmamaktadır. Bunun yanında uluslararası örgütlerle işbirliği içinde olmaları gerekmektedir.¹²¹

3.5.Ahmadinacatin Dış Politikası ve Tacikistan İle 2005-2013 Yıllar Arası Siyasi İlişkilerin

Mahmudi Ahmedinacat, 2005-2013 yıllar arası, sekiz yıl boyunca İran'da Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunmuş. Ahmedinecat, İran'ın devrimci ve radikal kısımlardan oy olarak göreve gelmişti. Ahmedinecat döneminde İran hükümeti yeniden derin devrimci ideoloji ve radikal politikayı izlemeye başladı ve dünya

¹¹⁹Aynı Yerde.

¹²⁰ <http://www.sondakika.com/haber-tajikistan-iran-ir-nkleer-programini-destekliyor2170130/>,12.03.2015.

¹²¹Dushanbe.mfa.ir,01.09.2015.

sisteminde uygulanan politikalara ve dünyadaki düzensizliğe saldırmaya başladı.¹²² Dünya sistemi ise liberal ve tek kutuplu bir sistemdi.¹²³ Bu sistemin başını çeken Batı ülkelerine ve özellikle Amerika'ya karşı sert dış politika izledi. Aynı zamanda Amerika ile güney bölgelerde rekabete girdi. Bu politika Güney Amerikan'dan başlayarak Orta Doğu, Orta Asya, Pasifik bölgesine kadar yayılmıştı. Bu politika adına "Doğuya Bakış" denilmektedir. Bu tür politika Humeyni'nin izlediğin dış politikaya benzemektedir.¹²⁴

Bu dönemde İran dış politikada Batıda olan uluslararası örgütler ile iş birliği yapmayı sıcak bakmamıştır. Çünkü Birleşmiş Millet ve Avrupa Birliği ve bu tür örgütler de batı ülkelerin siyasetlerini benimsediği için onları Batı ülkelerin oyuncusu olarak görmüştür. Ahmedinecat döneminde İran'ın dış politika ve stratejisi batılı olmayan bölge ve güç ülkeleri ile işbirliği yapmak, batının isteklerinden mukavemet etmek ve hata Amerika'ya karşı olan ülkeler ile yakınlaşmaktır. Bu çerçevede yakın ve dost ülkeler, Müslüman gibi ülkeler ile sıcak ilişkiler içerinde oldu. Örneğin, bu dönemde Türkiye ve Brezilya, İran'ın Nükleer programını Birleşmiş Millette savunuyordu. Hata bu konuda ilgili ülkeler 2009 yılında Tahranda bir araya gelmişlerdi.¹²⁵

Ahmedinecat döneminde Tacikistan ve İran ilişkilerine baktığımız da ise ilişkilerin ilerlediğini görmekteyiz. Tahran- Duşanbe ilişkileri, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecat'ın "iki bedende tek ruh" tanımlamasına uygun bir seyirde ilerlemektedir. İran'ın Tacikistan politikasında bütüncül yaklaşımını sürdürdüğü ve etnik ortaklık temelinde değil karşılıklı çıkar mantığına sahip olduğunun örneklerinden biri olarak değerlendirilebilir¹²⁶

Ahmedinecat liderliği süresince İran ve Tacikistan arasında siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkisi daha derin şekilde gelişmiştir. Hata iki ülke uluslararası örgütlerde

¹²² www.rasekhoon.net, 7.06.2015.

¹²³ www.tadbirkhabar.com, 23.11.2015.

¹²⁴ www.ensani.ir, 4.12.2015.

¹²⁵ www.ozodi.mobi/a/210826.html, 23.04.2016, bkz. Ali Bakiri Dulat Abadi, Az Rafsanjani ta Ruhani, Rafsanjani'dan Ruhaniye; Barasi-i siyasiati İran dar partavi nazar, (Rafsanjanidan Ruhaniye kadar; İran'ın dış politikasına teorik bakışı).

¹²⁶ <http://www.sendika.org/2006/10/iran-tacikistana-yatirim-yapiyor/>, 22.02.2015.

bölgesel işbirliği yaparak birbirlerine destek olmuşlardır.¹²⁷ Örneğin 2011 yılında Tacikistan tırlarına Özbekistan aylarca alı koymuştu. Tacikistan bundan büyük zarar gördü. İran'ın Cumhurbaşkanı Ahmedinecat 2010 yılda Tacikistan'dan İran'a döndüğü vakit Özbekistan Cumhurbaşkanı'na bir nota gönderdi. Bu nottan sonra Özbekistan Tacikistan'ın demir yolu geçişine engel olmadı.¹²⁸ Aynı şekilde Tacikistan, nükleer konusunda İran'ı sonuna kadar destekte bulunmuştur. Ahmedinecat döneminde iki Cumhurbaşkanı birbirlerini sık sık ziyarette bulunarak ilişkileri güçlendirmiştir. İran, Tacikistan'ın İslam Konferans Örgütünü'ne üye olmasına destek vermiş.¹²⁹ İran, 2009 yılında, Suriye Şam'da gerçekleşen İslam Konferansı Örgütü toplantısında, bir sonraki toplantının Tacikistan'da olması için çaba harcamıştır ve bu toplantı 2010'da Tacikistan'da gerçekleşmiştir. Aynı şekilde Tacikistan, İran'ı Şanghay İşbirliği Örgütü'ne katılması için ilk adım atan ülkedir ve hala İran'ın üye olması için destek vermektedir. Bunun yanında Ahmedinecat Tacikistan'a ilk yaptığı ziyarette (16-17 Temmuz 2006) Afganistan Cumhurbaşkanı da davet edilmiş ve ilk defa üç fars ülkesi Duşanbe'de bir araya gelmiş olur.¹³⁰ Ahmedinecat sekiz yıl Cumhurbaşkanı döneminde altı sefer Tacikistan'ı ziyaret etmiştir. Ayrıca Tacikistan'ın Cumhurbaşkanı ise dokuz kere İran'a resmi ziyarette bulunmuştur.

3.5.1. Bölgesel İşbirliği

3.5.1.1.Farsı Konuşan Devletler Birliğini Zirvesi

İran İslam cumhuriyetinin dış politikada ana yaklaşımlardan bir komşu ülkelerle ilişkilerini geliştirilmek istemesidir. Bundan dolayı İran İslam Cumhuriyeti, İran ile ortak noktası bulunan ülkelere ayrı bir önem vermektedir. Bu ortak noktalar Yapıcı ilişkiler için ikili ve çok taraflı ilişkilerin gelişmesinde temel oluşturabilir. Biz bu bölümde farsça konuşan ülkelere yer vermek istiyoruz.

İran, Farsça konuşan iki ülkeyi (Afganistan ve Tacikistan) Tahrande 2010 yılının yazında gerçekleştirecek olan üçlü zirveye çağırması, ardından da İran

¹²⁷ mfa.ir,22.12.2015.

¹²⁸ www.ozodi.mobi/a/24530256.html,25.12.2014.

¹²⁹ mfa.ir,22.12.2015.

¹³⁰ İran'ın Dış İşler Bakanlığı haber sitesi, mfa.ir, kod.17827,23.08.2015.

cumhurbaşkanının Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'ye bu üç ülkenin liderlerinin gerçekleştireceği zirveye katılmak üzere seyahat etmesi, İran'ın dış politikadaki öncelikleri bağlamında zikretmeye değerdir. Afganistan, Tacikistan ve İran Cumhurbaşkanlarının katılımıyla gerçekleşen bu üçlü zirvede, üç ülkenin arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinin ve bunun gibi üst düzey yetkililerin katılacağı zirvelerin en az yılda iki kere yapılmasının ve üç ülke arasındaki iş birliğinin her alanda güçlenmesinin ve bu üç ülke arasında üçlü bir komisyonun kurulmasının gerekli olduğuna vurgu yapıldı.¹³¹

Toplantı da metinde mezkûr üç ülke arasında Farsça dilinin nasıl ortak etken olarak kullanılabileceği ele alınılmaktadır. Aslında bu üç ülke arasındaki ilişkileri geliştirmek, birlik ve beraberliklerini sağlayabilmek için nasıl bir yol haritası izlenebileceği üzerine durulmaktadır. Bu bağlamda bu üç ülkenin aralarındaki ilişkileri, birlik ve beraberliklerini güçlendirebilecek pek çok etkenin olduğu görülmüştür.¹³²

3.5.1.2.Farsçı Konuşan Devletler Birliğini Zirvesi

Eski Sovyetler birliği dağıldıktan sonra İran'ın Tacikistan ve Afganistan ile iletişime geçme fikri İran İslam cumhuriyeti devlet yetkililerinin dikkatini çekmeye başladı. Aslında Soğuk Savaşın bitmesi Farsça konuşan bu üç ülkenin kültürel ve bilimsel işbirliğine zemin hazırladı. Bu minvalde İran İslam Cumhuriyeti yetkilileri özellikle dönemin İran İslam Cumhuriyeti dışişleri bakanı (Velayeti) Tacikistan ve Afganistan ile müzakerelerde bulundu. Ancak Afganistan'ın içinde bulunduğu özel durum ve Tacikistan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra yaşadığı güvenlik sıkıntılarından dolayı bu görüşmeler sonuçsuz kaldı.

İran, 26 Ocak 2005'te Tacikistan ve Afganistan cumhurbaşkanlarına bu üç ülke arasında yeniden ekonomik ve kültürel iş birliğini canlandırmak için Tahran'da bir araya gelme çağrısında bulundu. İran cumhurbaşkanının üzerinde önemle durduğu konu ise bu üç ülke arasındaki kültürel ve ekonomi bağlarını güçlendirmektir. Ona göre bu alandaki elde edilen olumlu ilişkiler bu üç ülkenin yakınlaşması ve

¹³¹Tajik.irib.ir,23.12.2015.

¹³² www.president.ir,kod.76293,14.12.2015.

birleşmesi için çok önem arz etmektedir. Bu bağlamda İran Cumhurbaşkanı, Tacikistan meclis başkanı Sadullah Hayrullahov ile Tahran'daki görüşmesinde mevcut projelerin, bu üç ülke arasındaki ulaşım ağının güçlendirmesi, üç ülke arasındaki kültürel ve tarihsel bağlarının güçlenmesinin son derece önemli olduğunu vurguladı. Üç ülke başkanları bir araya gelip zirve yapmak istediler fakat bu gerçekleşmedi.¹³³ Şöyle ki, 26 Ocak 2005'te yapılması kararlaştırılan toplantıya Afganistan Cumhur Başkanı Hamid Karzai'nin katılımını iptal etmesi nedeniyle bu toplantı gerçekleştirilemedi. Afgan yetkililer ise Hamid Karzai'nin ziyaretinin iptal edilmesini olumsuz hava koşulları ve teknik nedenlerinden dolayı olduğunu bildirdiler. Oysa kimi uzmanlar ABD'nin baskıları Afganistan'ın İran'ın nükleer programına karşı tutumunu bu ziyaretin iptal edilmesinin başlıca sebeplerinden sayarlar. Çünkü İran ile Afganistan'ın bir birine yaklaşması Londra'da Afganistan için yapılması planlanan toplantıda istenmeyen sonuçlar ortaya çıkmasına neden olabilirdi.¹³⁴ Bu toplantının gerçekleşmemesinin ardından üç ülke yetkilileri Tacikistan'ın başkenti Duşanbe'de ilişkilerin iyileştirilmesini görüşmek için bir araya geldiler. Bu toplantıdan öncede İran ve Tacikistan cumhurbaşkanları Farsça konuşan ülkeler arasındaki ilişkilerin genişletilmesi üzerine vurgu yaptılar.

Ağustos 2006 başında gerçekleşen bu üçlü zirvede üç ülke arasındaki ilişkilerin her açıdan başta terörizmle mücadele, uyuşturucu ve insan kaçakçılığı, enerji ve taşımacılık olmak üzere üçlü iş birliği geliştirilmesi konuşuldu. Bir günlük bu görüşmenin sonunda 5 anlaşma metni imzalandı.¹³⁵ Diğer yandan da bu üç ülke liderleri ortak bir çalışma grubunun oluşturulacağından bildirdiler ki, bu çalışma grubunun ana gündemi o yılın sonunda Afganistan'ın başkenti Kabil'de toplanacak olan ekonomi zirvesi olacak.¹³⁶ Liderlerin Duşanbe'de üzerinde anlaştığı en önemli konulardan bir diğeri de iktisadi iş birliğin geliştirilmesi özellikle enerji ve petrol alanında idi. İran İslam Cumhuriyeti cumhurbaşkanı Ahmedinecat, üçlü zirveden dönüşünde üç ülkenin Afganistan'ın inşası konusunda İran ile Tacikistan'ın üzerine

¹³³ www.csr.ir, 5.05.2016.

¹³⁴ www.isna.ir, kod.02872-8910, 22.02.2016.

¹³⁵ Pep.moe.gov.ir, 7.05.2015.

¹³⁶ www.ozodi.mobi/a/605958.html, 3.06.2015.

düşeni yapacağını, aynı şekilde Sengtude projesi kapsamında Tacikistan'dan Afganistan'a elektrik intikali olacağını belirtti.¹³⁷

3.5.1.3.Uluslararası Tepkiler

Öngörüldüğü üzere bu üç ülkenin kültürel ve ekonomi alanda işbirliği yapmalarına karşı kimi ülkeler, özellikle ABD, tepki vermeye başladı. Bu tepki gösterenlerden biri de dönemin ABD Tacikistan büyükelçisiydi. Görevi tamamlanmadan önce İran Cumhurbaşkanı'nın Tacikistan'a ziyaretine ve İran ile Tacikistan'ın arasındaki işbirliğine ilişkin olarak anlaşılabilir bir durum derken, o bu ülkeler arasındaki kültürel ve tarihsel alanda iş birliğini göz önünde bulundurarak ve aynı dili konuşmaları hasbiyle de ilişkilerinin daha hızlı bir şekilde ilerletebileceklerini dile getirmekteydi. Ancak Tacikistan'ın İran'ın nükleer programını desteklediğine ve İran'ın Lübnan Hizbullah'ı donatma teşebbüsünde olduğuna dair hiçbir delil bulunmamaktaydı. Bundan dolayı ABD'nin endişe etmesini gerektiren bir durum yoktur. Aslında Tacikistan, İran ile kültürel ve ekonomik işbirliğini derinleştirmeyi amaçladığını vurgulamaktaydı. Tacikistan Cumhurbaşkanı Sayın İmam Ali Rahman İran'ın ülkesinde yatırım yapmak için ön gördüğü projeleri desteklediğini belirtmişti.¹³⁸

Bununla birlikte kimi uzmanlara göre özellikle enerji alanında Tacikistan ile İran arasındaki ilişkilerin derinleşmesi ve İran'ın Tacikistan'a teknik ve mühendislik destek sunması batı başta olmak üzere yetkililerinin hoşuna gidecek şeylerden sayılmazdı. Gerçeği söylemek gerekirse bu ülkeler İran ile Tacikistan'ın bir birine çok yakınlaşmalarına karşıydılar. Çünkü bu mesele Amerika'nın İran'ı dışlama siyasetiyle çelişmektedir. Şuanda Amerika, Orta Asya ve Kafkas ülkelerine özel bir önem atfetmektedir. Ayrıca Tacikistan, İran ile ilişkilerinde Amerikan'ın bu ilişkilerinden rahatsız olması için dikkat etmektedir. Amerikan'ın böyle bir endişeye kapılmaması için Tacikistan'ın eski dış işleri bakanı Talbak Nazarov'e göre İran ile

¹³⁷ M.avapress.com,15.11.2015.

¹³⁸ www.president.tj, şifre. 23484, 11.10.2015.

Tacikistan'ın İlişkilerinin genişletilmesi Tacikistan ile Amerikan ilişkisine hiçbir olumsuz yansıması olmayacağını açıkladı¹³⁹.

Orta Asya ve Kafkas ülkeleri Amerika için çok önemli, bundan dolayı Amerika bu ülkelerde rakiplerinin nüfuzunu, özellikle de İran'ın nüfuzunu istemiyor. Bunu engellemek içinde çok çaba harcıyor. Amerika, Afganistan'a yerleşmekle aslında Rusya, Çin ve Hindistan arasında her türlü işbirliğin yapılmasına mani olmaya çalışmaktadır. Öte yandan da Amerika, İran ile zaten mevcut olan husumeti ve Afganistan'da askerlerini bulundurması dolayısıyla bu ülke hakkında dikkatli bir siyaset izlemektedir. Bundan ötürü ABD, Afganistan'ın Herat şehrinde İran'ın sınırına yakın olan bir bölgede askeri üst kurmuştur. Diğer yandan da Amerika'nın Afganistan'daki askeri varlığından Tacikistan da rahatsızdır. Çünkü bu Tacikistan'ın vazgeçilmez müttefiki olan Rusya'nın siyaseti ile uyumsuz ve Tacikistan'ın stratejik ortağı olan Rusya'nın iş gücünü sınırlar. Bütün bunlardan dolayı şu an Tacikistan, Afganistan'dan daha çok farsça konuşan ülkelerin birleşmesini önemsemektedir.

Bunun en açık örneklerinden biri de Özbekistan'dır. Çünkü Özbekistan'da çok sayıda Tacik yaşamaktadır. Hatta bazıları Tacikistan'ın farsça konuşan bu üç ülkenin bir araya gelmesini hoş karşılaması Kazakistan cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazar Bayav'ın Orta Asya'daki Türk devletlerinin birleşmelerini savunmasından kaynaklandığını söyler. Bu görüşe göre, bölgedeki dengeler göz önünde bulundurulduğunda Tacikistan için en iyi yol farsça konuşan ülkeler ile bir arada olmasıdır.

Bu panel ve toplantıların asıl amacı Farsça konuşan ülkelerin bir araya gelmesini engellemek ki, bunlardan biri de İran'ın Farsça konuşan bu üç ülke arsında kurulmasını önerdiği televizyon kanalıdır. Panel ve konferansları düzenleyenler bunu İran'ın bölge ülkelere kendi kültürel değerlerini özellikle Farsça konuşan ülkelere aşılama peşinde olduğunu iddia etmektedirler.¹⁴⁰

¹³⁹ <http://www.csr.ir/departments.aspx?abdit=07&&depid=44&semid=428>, 11.11.2014.

¹⁴⁰ www.iras.ir/vdciqzaz.t1azu2bcct.html, 01.01.2016.

3.6.Hasan Ruhani'nin Dış Politikası ve Tacikistan İle 2013-2014 yıl Arası Siyasi İlişkiler

Hasan Ruhani, Ahmedinecat'tan sonra 2013 yılından beri Cumhurbaşkanlığı görevinde bulunuyor. İran'da Ruhaniye destek veren kesim yenilikçiler, okumuş kesim ve liberalcilerdir. Ahmedinecat'ın iç ve dış politikada izlediği yanlış politikalar yüzünden ekonomi çökme noktasına gelmişti.¹⁴¹ Ahmedinecat dış politikada Batı ülkelerine karşı saldırgan bir tutum takındığı için Batı ülkelere ve Amerika'ya yakın diğer ülkeler tarafında siyaset ve iktisat alanında izole edilmişti. Ahmedinecat'ın bu politikası İran'ın iktisadına, siyasetine ve halkına tahammül edemeyecek kadar zarar verdi. Böyle bir dönemde Hasan Ruhani iktisadi ve özgürlüğü düzeltereğine ve dünyayla diyalog yapacak sözü vererek seçimi kazanmış oldu.

Hasan Ruhani'nin dış politikasının şifresi "Diyalog ve Kalkınma"dır. Bu politikanın stratejisi bütün dünyadaki ülkeler ile diyalog içinde olmak ve İran'ın menfaatine olan işleri yapmaktır. İşbirliği yapılan ülkelerin başında ise ABD gelmektedir. Amerika ile ilişkiye girmek İran'ı Batılı ülkeler ve dünyadaki uluslararası kurumlar ile iş birliği yapmasını sağlayacak ve böylece İran saygı ve güven kazanacaktır. Kendisine yapılan bu izolede de kurtulmuş olacaktır. Dolayısıyla nükleer meseleler de çözüme kavuşturulmuş olunacak.¹⁴²

Ruhani izlediği politika ve strateji ile İran'da ekonomi normalleşmiş. Ambargolar da adım adım kaldırılmaya başlanmıştır. İran'ın ekonomisi yeniden nefes alır hale gelmiştir. Böylece Ruhani'nin bu politikalarıyla İran dünyada saygı ve güveniler olmaya başlamıştır. Bu saygınlık İran'ı dış siyasette güçlendirmektedir.¹⁴³

Tacikistan'ın Dış İş Bankan Siraciddin Aslon, Tahran'a yapmış bir ziyaretinde Hasan Ruhani ve İmam Ali Rahmani'yi Tacikistan'a davet etmiş ve bunun üzerine Hasan Ruhani 11 Eylül 2013'da Şanghay İşbirliği Örgütü zirvesine katılmak için Duşanbe ilk resmi ziyaretini gerçekleştirmiştir. Üç gün süren ziyarette Tacikistan

¹⁴¹Rouhani.ir,23.05.2015.

¹⁴² Farura.com,6.08.2015.

¹⁴³ www.yjc.ir,5.03.2015.

Cumhurbaşkanı İmam Ali Rahman ile dokuz antlaşma yapmış ve çeşitli konularda da imzalar atılmıştır. Ayrıca Ali Rahman Sangtuda 2'nin ikinci aşamasını kendi meslektaşıyla açtı. Ruhani, İmam Ali Rahman ile görüşmesinde iki dost ve aynı dili kullanan iki ülkenin iktisadi, siyasi ve kültürel sahalarda ilişkilerin daha da artırılmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır.¹⁴⁴

Hasan Ruhani dış politikada dikkatini daha çok batılı ülkeler ile işbirliğine veriyor. Çünkü İran'ı kalkındırmak ve geliştirmek için uğraşmaktadır. Bunu da Batı ülkelerle iyi ilişkiler kurarak yapmak istemektedir. Bu yüzden batı ve Amerika ile işbirliği yapmayı öncelik tanımıştır. Çünkü ABD ile ilişkilerin kurulması ve buna bağlı olarak da ambargonun kalkmasıyla İran'ın gelişeceğine inanmaktadır. Bu durum aynı zamanda Tacikistan'a olumlu olarak yansıtacağı düşünülmektedir. Çünkü İran, Tacikistan'a oldukça yüksek maliyetli yatırımlar yapmaktadır. Varılan anlaşmalara göre İran, 2020 yılına kadar Tacikistan'da bir milyar dolar yatırım yapmayı planlamaktadır.¹⁴⁵

4.Tacikistan –İran 1991-2014 Yıllar Arasındaki Kültürel İlişkisi

4.1.1991 Yılına kadar İki ülke Arasındaki Kültürel İlişkiler

Tacikistan ve İran Fars aynı kültür ve medeniyetin varisleri olarak bir ağacın iki dalı gibidirler. Bu iki ülke fiziki açıdan bir birinden ayrılmış olsalar daman evi açıdan hala birliktedirler. İki ülke arasında Sovyet Birliğin zamanında sınırlarda ve kültürel alanda bir değişim söz konusu olmuştur.¹⁴⁶ 1934 yılında Tacikistan'ın alfabesi Kiril ve Latin alfabeleri olarak değiştirilmiş ve 1939 yılında yeniden Kiril alfabesinde karar kılınmıştır.¹⁴⁷ Bunlara rağmen iki ülke arasında ilişkiler hiçbir zaman kesilmemiştir. Ticari ve kültürel faaliyetlerin devam etmesi ilişkilerin devamını sağlamıştır. İki ülke arasında siyasi sınır ve bazı ideolojik farklılıklar olsa da, kültürel ortaklık devam etmektedir.

¹⁴⁴mfa.ir,kod.5075,14.11.2015.

¹⁴⁵Röportaj, Şuhrat, Hikmatzod, Tacikistan Cumhurbaşkanlık İktisadi Şubesinde Başkan, İstanbul,22.10.2014.

¹⁴⁶Habibullah Abdul, Hasan Şirazi, Miliyathoi AsyaiMarkazi (Asya Merkezleri Milletleri),Tahran, Merkazi Pajuhishai VazoratiKhorici, s.82-90,y,1994.

¹⁴⁷<http://www.iras.ir>, Cumhuriyet Tacikistan, Rusya, Orta Asya ve Kafkas İnceleme Derneği, cilt.4, yıl.2006,s.1,site 12.10.2014.

Sovyet Birliğinde İranlı komünist düşünceye sahip olan Siyavuş Kasravi, Huşang İbtihac, Nadir Nadirpur gibi şairler Tacikistan’da takip ediliyordu. İran ve Tacikistan yazarları bu dönemde daha fazla sosyal ve siyasi olayları konu alan eserler vermişlerdir. Bunlara örnek olarak, Said Nafisi, İrac Mirzo, Melekul Şuaroyi Bahar, Rahi Mahiri, Simin Behbahani ve Nadir Nadirpur gibi edebiyatçılar gösterilebilir.

Tacik şairler Nadir Nadirpurun şiirlerinden derin bir şekilde etkilenmiş, örneğin ‘‘Senin kucağında öleceğim (Dar ağuşı tu memirem)’’ bunlardan biridir. Nadir Nadirpur’un Tacik şairler üzerindeki etkisi yüzyıllık Rus edebiyattan daha fazladır. Ondan önce, Taciklerin şairler üzerinde Rus (örneğin, Puşkin) etkisi belirgindi. Nesir alanında da aynı etkiden söz edilebilir. Tacikler, İran’ın yazarlarından Muhammed Ali Cemalzade, Sadik Çubak, Buzurg Alavi ve Dulat Abadi gibi yazarların eserlerini biliyorlardı. Tacikistan’da, İran edebiyatını değil, İran’ın Meşrûte Devrimi basını da takip ediliyordu. Örneğin, Suri İsrailin asarlar (Asarı Suri İsrail) bunlar arasındadır. Gerçi komünizm zamanında, Tacik edebiyatın Sovyet edebiyatı ile ilişki kurmak gibi bir tecrübe yaşamış, lakin estetik ve derinliğini kaybetmiştir.

Bu dönemde yazar ve şairler komünizmin ideolojisini hizmetinde ve partinin eylemlerine meşruiyet kazandırmak gibi bir görev üstlenmişlerdi. Onların metinlerinin konusunu partinin günlük siyasi-sosyoloji programları şekillendiriyordu.¹⁴⁸

4.2. 1991 Yıllardan Sonra İran ve Tacikistan İlişkiler

İran ile Tacikistan arasındaki ilişkilerin temeli kültürdür.¹⁴⁹ Bundan dolayı Tacikistan 74 yıllık Sovyet Birliğin döneminde tarih, kültür gibi tüm baskılara rağmen İran ile olan ilişkilerinde herhangi bir kopma yaşamamıştır. Kültürel ilişkiler bağlamında geleneksel ve duygusal bağlar devam etti ve iki ülke insanları bu

¹⁴⁸Muhsin Melekiyan, Mutaleati Avra Osyai Merkazi (Orta Asya Araştırma Merkezi), yy.5,sayı.11,İkincibahar ve kışın,2012,s.98.

¹⁴⁹ <http://www.mosafieran.ir/main.asp?ID=00815>,10.11.2014.

duyguları yaşıdı.¹⁵⁰ 1991'deki bağımsızlıktan sonrada Tacikistan, İran ile olan ilişkilerini devam ettirmek istedi ve bu yönde olumlu adımlar attı.¹⁵¹ Her iki ülke ortak kültür nedeniyle ilişkilerini daha yüksek seviyeye ulaştırma konusunda kararlılık gösterdi ve bu doğrultuda iki ülke arasında beyin göçleri ortaya çıktı. Bilim insanları Tacikistan- İran arasında ortak programlar yürüttü.¹⁵²

İran ve Tacikistan arasındaki ilişkinin yapay bir ilişki olmaması ve tarihten gelen ortak unsurlar nedeniyle her iki ülke bir birinden kolay kolay vazgeçemiyor ve ilişkilerde bu minvalde yürütülmektedir.¹⁵³ Bu ilişkiler iki ülke arasında milli bir politikanın yürütmesine neden olmaktadır. Bu milli politika iki ülkeye de faydalı bazı ortaklıklar üzerinden devam etmektedir. Bu ortaklıklar şöyle zikredebiliriz; Gelenek görenek bakımından Tacikistan'da yaşanan insanlar dini açıdan ağırlıkla Müslüman olması. Şunu da ifade etmek gerekirse Sovyet Birliğin döneminde dini zulümler, cami kapatmalar, ibadetlerin engellenmesi gibi sorunların olmasına rağmen Tacikler dinlerini korumayı başarmışlardır.

Tarih ve Kültür bağılıkları bakımından ve geçmişten gelen aynı coğrafyayı paylaşma nedeniyle tarih ve kültür konusunda İran ve Tacikistan ortaklırlar. Kültürel bayramları(Nevruz bayramı),dini bayramları gibi ortak eğlenceleri vardır.¹⁵⁴ Ayrıca iki milletten çıkan büyük şairler, bilim adamları, liderler büyük isimler ortak miras olarak görülür. Bunlar özellikle, Rudakı, Firdavsi, İbniSina, Farabi, Mevlana, Hafiz-i Şirazi,Harezmi, Mirsaid Ali Hamadani gibi büyük isimler iki ülkenin ortak olarak gurur duydukları isimlerdir.Bu durum iki ülke ortak unsurların ne kadar derin olduğunuzu göstermektedir.Çünkü bu sembolisimleri iki ülke de kendi kültürel yapı taşı olarak kabul etmekte ve ikili ilişkilerde de bu bağlam ön plana çıkmaktadır.Dil ortaklığı bakımından Tacikler,Farsçanın Tacikçe şivesiyle konuşmaktadırlar. Modern Tacik edebiyatı ve edebiyatçıları(Sadriddin Ayni,Gölruhsar)gibi İran'da da

¹⁵⁰ İlaha Kulayi, İtiyadiŞurava az Takvin ta Furupaşi (Takvin'den Furupaşiş'ye kadar Sosyal Sovyetler Birliği), DaftariMutaliatiVazarati Umuru Harici, 1993,s.299.

¹⁵¹ www.farsnews.com/printable.php?nn=13901028000132,23.02.2016.

¹⁵² Aynı Yerde.

¹⁵³ <http://www.mosafieran.ir/main.asp?ID=00815>,10.11.2014.

¹⁵⁴ RuyaMuntaziri,Nakşi İran dar Nizami CadidiAsyaiMarkazi ve Cenubi Asya (İran'ın Orta Asya ve Güney Asya'daki Yeni Rolü),Macalaiİftilaati Siyasi- iktisadi,1993,Sayı 76,s.14.

okunmakta ve bilinmektedir. Bu bakımdan iki ülke arasında geçmişte ve bugün iki alfabe arasında tahsis ve transkripsiyonlar yapılmakta ve böylece iki ülke arasında her hangi bir dilsel kopukluğu yaşanmamaktadır.¹⁵⁵

İki ülke arasındaki kültürel bağlatılar vekarşılıklı ilişkiler ortak duygular yaşanmasına imkan vermektedir.¹⁵⁶ Örneğin SSCB döneminde Nevruz bayramına yapılan tüm müdahalelere rağmen Tacikistan'da kutlanmaya devam edilmiştir. Tacikistan'ın bağımsızlığından sonra Nevruz bayramı iki ülke arasında halklar arası bir boyut kazandı¹⁵⁷ ve UNESCO'da kültürel bir miras olarak kayıt altına alındı. Nevruz bayramı UNESCO'da kayıt aldıktan sonra Tacikistan'da birlikte kutlandı. Nevruz iki ülke arasında bir boyut kazanmasıyla iki ülke arasında siyasi ve ekonomik ilişkilerin yanında kültürel ilişkilerin de oluşmasına neden oldu. Böylece nevrüz sayesinde de kültürel bir diplomasi ilişkisi olumlu bir şekilde devam ettirildi.¹⁵⁸

Bu münasebetle İran Cumhurbaşkanlığını temsilen Abbas Maliki başkanlığındaki bir heyet ve Dış İşleri Bakanlığı müsteşarı Tacikistan'a resmi ziyarette bulundular.¹⁵⁹ Böylece iki ülke arasındaki yapılan karşılıklı resmi ziyaretler ile birlikte ilişkiler sıklaştı. Bu dönemde önemli bir nokta da Duşanbe'de olan Lenin heykeli yerine Firdevs'inin heykeli dikilmesidir. Duşanbe ve Tahran arasında da hava yolu seferleri açıldı. Görüşmeler sonucu heyetler önemli antlaşmalar imzaladı. Ocak 1992'nin sonunda da Tacikistan'dan İran'a bir heyet geldi. Tacikistan Cumhurbaşkanı Rahman Nabiev'in özet temsilcileri İran'da kültürel çalışmalar olmak üzere beş antlaşma imzaladı.¹⁶⁰

Ocak 1995'te Tacikistan Cumhurbaşkanı İmam Ali Rahman İran'a ziyarette bulundu. İki ülke arasında sekiz antlaşma imzalandı ve Tahran'da Tacikistan

¹⁵⁵ Sâdık Melek Şahmirzade, Tarihi Tamaddunhai Asyayi Markazi (Orta Asya Medeniyet Tarihi), Daftari Mutaliati Vazarati Umuru Harici, 1996, s.24-56.

¹⁵⁶ www.fardanews.com/fa/news/504052/, 23.10.2015.

¹⁵⁷ <http://dw.de/>, 24.08.2014.

¹⁵⁸ <http://www.iras.ir/vdciqzaz.t1azu2bcct.html>, 23.08.2014.

¹⁵⁹ www.easttime.ru/analytics/iran/razvitie-kulturnaykh-svyazei-mezdu-tadzihi-kistanom-i-iranom-posle-1991-goda-chast-0, 24.03.2016.

¹⁶⁰ Aynı Yerde.

büyükelçiliği açıldı.¹⁶¹ Aralık 1996'da İran Cumhur Başkanı yardımcısı Hasan Habibi başkanlığındaki heyet Tacikistan'a giderek on bir antlaşma imzaladı. Bu antlaşmalar içerisinde kültürel antlaşmalar da yer aldı. Mayıs 1997'de ise iki ülke arasında sekiz antlaşma daha imzalandı. Yine 13-14 Aralık 1998'de Tacikistan Cumhurbaşkanı üçüncü kez İran'a gelerek çeşitli antlaşmalar imzaladı. Antlaşmalar iki ülkenin dostane ilişkilerini geliştirmeyi amaçlıyordu.¹⁶²

Mayıs 2002'de İran Cumhur Başkanı Seyid Muhammed Hatemi, Tacikistan'ı ziyaret ederek aynı dili konuşan iki ülkenin bağlarını daha da derinleştirdi. Bu ziyarette de bir çokantlaşma imzalandı ve ilişkilerin seviyesini arttırdı. Bu antlaşmalarda kültürel içerikler yoğunlukta idi. Kültürel antlaşmaların içeriği şu şekildeydi:

- 1) İki ülke arasındaki köklü miras birlikte korunacak ve geliştirilecektir.
- 2) Mirası geliştirmek için de bilimsel çalışmalar yapılacak ve bu konu üzerinde durulacaktır.
- 3) Üniversiteler arasındaki teknik iş birliği sağlanacak, ortaya çıkarılan veriler de taraflar arasında paylaşılacaktır.
- 4) Öğrenciler iki ülke arasında gidip gelecek ve ihtiyaçları karşılanacak.
- 5) İki ülke arasında medya alanında iş birliği yapılacak, radyo ve televizyon yayınlarında ortak unsurlar üzerinde durulacaktır.¹⁶³

Tüm bu ziyaretler sonucu iki ülke arasında dostane ilişkiler yoğunlaştı. Bu ziyaretlerle birlikte kültürel ortaklıklara da dikkat çekildi ve kültürel mirası geliştirmesine katkıda bulunuldu. İki ülkenin eğitim ve kültür bakanlıkları arasında önemli antlaşmalar imzalandı. Ayrıca iki ülkede de yazar ve şairler de ortak dil, tarih ve kültür unsurları üzerinde çalışmalar ortaya koydular. Yine medya ve

¹⁶¹ <http://www.tajembiran.tj/tj/tojikiston-iron/political-relations.html>, 2405.2015.

¹⁶² <http://www.tajembiran.tj/fa/tajikistonu-iron/political-relations/visits-of-the-president-to-iron.html>, 12.12.2014.

¹⁶³ New Europe, "İran is Reliable Friend of Tajikistan" Available at:// www.neurope.eu, 2014.03.18.

üniversitelerde önemli çalışmalar yapıldı. Kültür çalışmalar arasında önemli sayılabilecek derlemeler, sözlük çalışmaları, gençler için kitaplar yayınlandı.¹⁶⁴

4.3. İran ile Tacikistan'ın Arasındaki İlim, Sanat, Turizm, TV Alanında İşbirliğin Faaliyetler.

4.3.1. İki Ülke Arasındaki Edebiyat ve İlim Alanda İlişkileri

Tacikistanlılar ve İranlılar için edebiyat ve şiir mühim bir konuma sahiptir. Çünkü onlar Hafız-i Şirazi, Mevlana, Sadi Şirazi, Ömer Hayyâm, Firdevs'i ve diğer Farsı edebiyatçıların eserleriyle hayat bulurlar. Edebiyat ve şiir alanında bu ortak şahsiyetlerle günümüzde de kültürel irtibatlarını sürdürmektedirler. Bu irtibatın en bariz şekilde ortaya çıktısı da günlük kullanım dilidir. İki farklı coğrafyaya ait olan insanlar adı zikreden edebiyatçıların eserleri her iki halkın günlük hayatını etkilemektedir. Bu eserlerin başında da Firdevsi'nin "Şahnamesi" gelmektedir. Her iki ülke arasında cereyan eden bu kültürel bağ Tacikistan'ın Sovyetler Birliğine dâhil olmasıyla birtakım kesintilere sebep olmuşsa da, fakat bu kesintiler her ne kadar irtibatları zayıflatmış olsa da tam olarak ortadan kaldıramamıştır. Bunun örneği olarak müellif Sâdriddin Aynî'nin "Âdine" isimli modern edebiyat örneği olan eseri 1927 yıl da İran'da "Suhan" dergisinde yayınlandı. Bu tarihten sonra Tacikistan'da kaleme alınan şiir, roman gibi eserler İran'da çeşitli basın yayın organlarında basılmaya devam etmiştir.

İran'da eseri yayınlanan Tacikistanlı sadece Sâdriddin Aynî olmayıp, 1953 yılında Bâkı Rahimzade, 1959 yılında Abdussalam Dehati, 1960 yılında Emircan Şekühi, 1971'de Mûmin Kanaat ve 1972 ve 1975 yıllarında Lâik Şerali'nin de eserleri yayınlanmıştır.¹⁶⁵ Sovyetler Birliğinin dağılması ve Tacikistan'ın bağımsızlığını ilan etmesiyle iki ülke arasındaki kültürel ve edebi ilişki de güçlenmeye başlamıştır. Bağımsızlık sonrasında Tacik edebi metinlerinin İran dergilerinde (Simurg, Terana, İran Şinaht, Keyhanı Ferhangı, Puyış, Âşina, Peyami Nevin, Yağma, Buhara, Şehir, Furuhar, Kelek, İtlâât, İran, Şark, Afariniş)

¹⁶⁴ www.easttime.ru/analytics/iran/razvitie-kulturnaykh-svyazei-mezdu-tadzhikistanom-i-iranom-posle-1991-goda-chast-ii, 24.03.2016.

¹⁶⁵ Muhsin Melakiyan, Mutaleati Avra Asya Merkazi (İran ve Tacikistan kültürel ilişkisi), y.5, sayı.11, İkinci bahar ve kışın 2012, s.104-105

yayınlanması artış göstermiştir. Edebi metinlerin yanı sıra bilimsel eserlerin yayınlanmasında da artış görülmüştür. Buna XX. Yüzyıla ait Tacik edebi metinlerinin derlendiği ve İran’da yayınlanan, İran’lı Şair Ali RızaKazve’ye ait olan ‘‘Hurşedi Gumşuda’’ kitabı örnek olarak gösterilebilir¹⁶⁶. Aynı şekilde Tâhran Ebedi Merkezi’nde yayınlanan Tacik şairlere (Sadriiddin Ayni, Mirza Sirac Hakim, Mûmin Kanaat, Lâik Şereli, Gülrûhsar Safavi, Aşu Sefer, Abdulhamid Samadov, Gülnazer Keldi, Ferzane Hucandi, Mehmon Bahti, Asker Hâkim, Muhammad RızaSaleh, Rahma tNezer, Muhammad Ali Acami) ait eserler de bunun örneklerindendir ve bu eserler İntişar ati İlahidi, Suruş, Bu Ali, Balh gibi yayın evlerinde yayınlanmıştır.¹⁶⁷

Söz konusu kültürel ve edebi ilişkilerin sürdürülmesi her iki ülkede yayıncılık alanında devam etmiştir. Buna Tacikistan’da da, R.Hümeyni (İran İslami devrimi lideri), Furuğ Faruhzad, Halil Samani, İrac Mirza, Muhammad Hüseyin Şehriyar, Parvin Etisami, Huşang İbtihac, Jale İsfehane, Siyavuş Kesra, Nadir Nadirpur) gibi şahıslara ait şiirlerin yayınlanması örnek olarak gösterilebilir. Aynı şekilde Nesri Buzurgi Alavi, Muhamma dHicazi, Murtazi Müşfik Kazimi, Perviz Kazi Said, Hüseyin Harezmi’ye ait alan ‘‘Emvacı Kanun’’, ‘‘Gül-i Handan’’, ‘‘Hikayathay-i Nevi’’, ‘‘Nivisandagani Muasir-i İran’’, ‘‘Zencir-i Güseste’’ destanları Tacikistan’da yayınlanmıştır.

12 Şubat 1992 İran Devrimi yıl döneminde Tahran’da Tacikistan kitaplarının sergilendiği bir kitap fuarı düzenlenmiştir. Aynı yılın 21 Mart Nevruz sununda Duşanbe’de İran kitaplarının sergilendiği fuar düzenlenmiştir. Yine 1992 yılının 1 Mayıs İran’da düzenlenen uluslararası kitap fuarına 23 Tacik yazar davet edilmiştir. 2002 yılında düzenlenen İran uluslararası kitap fuarına 10 kişiden oluşan Tacik yazar grubu katılmıştır. 1996 yılında, İran’da 14. yüzyılın romanı Satım Uluğzada’ya ait Firdevsi üzerine yazılan bir roman yılın kitap ödülünü almıştır. Aynı şekilde Abdurrahman Cami’nin eserleri, Efsehzade Nazarov’un 2002 yılındaki araştırması ve D. Simaldinov tarafından 2002 yılında yazılan ‘‘ Vajename-i Farsi-i Miyane’’ kitabıyla İran’da en değerli kitap ödülüne layık görülmüşlerdir. Ali Asğar Şiirdust’un

¹⁶⁶ Aynı Yerde, 11, s. 105.

¹⁶⁷ Aynı Yerde, 106.

kitabı da 1998’da Tacikistan’ın Kültür bakanlığı tarafında düzenlenen ‘’günümüzün göze  arpan Tacik  iirleri’’ töreninde yılın en iyi kitabı olarak ilan edildi.¹⁶⁸ İran ve Tacikistan’ın işbirliği basın alanında da çok iyi düzeyde idi. Öyle ki Babacan  afurav, Abdulęani Niyazav, Efsahzade, Nazarav, Kemal Ayni, Veli Samed, Curabek Nazarav ve Amanav gibi Tacik edebiyatçıların araştırmaları İran’da basılmıştır.¹⁶⁹

4.3.1.2.Müzik, Film, Tiyatro ve Sinema Alanlarında Sanatsal İlişkiler

İki ülkenin sanatsal ilişkileri, aynı k lt rve dilortaklığı olan Tacikistan ve İran arasında müzik, tiyatro ve sinema alanında daha çok özelikle törenlerin düzenlenmesi; iki ülke arasında sanatçı ailelerin şahsi ve toplu olarak yolculukları ve onlara aralarındaki yazışmalar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Tacikistan’da müziğin özel bir yeri vardır.¹⁷⁰ Tacikistan özellikle genç nesiller popüler müzik türlerini tercih etmektedirler ve İran Pop müziğine alaka duymaktadırlar.

1990 yılının Nisan ayında meşhur İran sanatçısı Muhammed Riza  eceriyan kendi müzik grubu ‘’ Mevlana’’ ile beraber Barbad Mervezi’nin 1400. yıldönümünde Tacikistan’da bir gösteri düzenledi.

1992  ubat ayında yedinci ‘’ Dehe-i Fecr’’ müzik festivalinde  dine Ha ım’in müzik grubu ve Devlatmend H l v’ın‘’Felek’’ müzik grubu bir likteprogram icra ettiler.1992 Ağustos ayında Zefer Nazım, Hakım Mahmut, Mahmut Hacı Bahadır ve Dana Bahram gibi Tacik sanatçılardan oluşan bir grup İran’da program düzenledi. 12  ubat 1997 İran İslam İnkıl bı’nın yıldönümü merasiminde Tacik sanatçılardan oluşan sekiz kişilik bir grup katılımda bulunup gösteri icra ettiler. 1997 Kasım ayında 12 kişilik İranlı bir müzik grubu ve Tacikistan müzisyenleri başkent Duşanbe’de müzik ziyafeti verdiler.¹⁷¹

¹⁶⁸ Aynı Yerde,105.

¹⁶⁹ Muhsin Melakiyan, Mutaleati Avra Asya Merkezi, Ravabiti Farhangi-i İran ve Tacikistan (İran ve Tacikistan kültürel ilişkisi) y.5,s.11, Sonbahar ve kış2012,s.104-105.

¹⁷⁰ www.irna.ir/fa/News/81410562,21.04.2015.

¹⁷¹ www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,11.06.2015.

İran İnkılabın yıldönümü 12 Şubat 1998’de 15 kişilik Tacik sanatçılardan oluşan bir grup Tacikistan Televizyon ve Radyo Kurumu’nda gelen Elmas Abdullah rehberliğinde “ Şâsmâkâm” sanatını ve “ Barbad” adlı grup Sengin Murat Kurban rehberliğinde, ilaveten Talib Şehidi, Mastana Ergaşava, Saadet Omerova, Şahide Haşimova İran’a gidip gösteri düzelendiler. Uluslararası müzik festivali “ Dâhâ-i Facr” de 1999 Şubat ayında Tâhrân’da gerçekleştirildi. Tacik sanat grubu “ Felek” Devletmend Hâlâvı rehberliğinde katıldılar. 2000 yılında yine aynı Tahran’daki festivalde Tacikistan’dan “Saman” grubu Kurban Ali Rahman rehberliğinde katıldı ve Çengi Zerin ödülüne layık görüldü. 2000 yılında Nevruz kutlaması günlerinde İran’dan sanat grubu “Sâkiya”Kulab, Kurgantepe, Duşanbe şehirlerinde sahne aldı.¹⁷²

1992 yılında Tacikistan’da tiyatro grubu “ Aharun”uluslararası tiyatro festivali “ Dâhâ-i Fecr” de Farruh Kasimov yönetmenliğinde izleyiciye sunulan “Kaybolan Yusuf ” oyunu festivalin altın ödülü layık görüldü. Aynı grup 1994 yılında ikinci kez İran’a gitti ve 10 gün boyunca “ Kaybolan Yusuf ” ve “İsfendiyor” oyunlarını izleyiciye sundular. 1993 yılı Nevruz kutlamalarında Tacikistan’a giden İranlı bir tiyatro grubu “Peyami Dusti “, Mesut Semii’nin eseri olan “Çillenişin” oyunu Mustafa Abdullah’ın yönetmenliğinde Tacik tiyatro sevenlerle buluştu. 1994 yılın Eylül ayında Firdevs’inin “Şahname” adlı eserinin 1000. yılı kutlaması günlerinde, İran’da gelen “ Endişe” adlı tiyatro grubu Duşanbe şehrinin Lahuti tiyatro salonunda Hüseyin Ferahî’nin yönetmenliğinde Ali Çerağî’nin “Esfandiyar” adlı eserini izleyicilerle buluşturdular.

1999 yılında Tacikistan Lahuti Tiyatrosu 17. uluslararası “ Dâhâ-i Fecr” tiyatro festivalinde “Bahrami Çubine” adlı oyunu Tahran’da Ahmad Harun yönetmenliğinde İranlı tiyatro sevenlere sundular. 2001 yılında Kulab şehrinin devlet tiyatrosu Muhammed Gayib’nın eseri olan “ Emiri-i Kebir” adlı oyunla üçüncü uluslararası “ İran Zemin” tiyatro festivaline katıldılar.1990 yılın 26 Kasım ayından 6 Aralığına kadar İran film festivali Duşanbe şehirde gerçekleştirildi. Bu festivalde İran’danbir grup sinema eleştirmeni ve sinema oyuncularını da bulunmaktaydı, on gün

¹⁷² www.arbaeenportal.com/fa/news/item/37,21.2.2015.

boyunca Tacikistan'ın başkenti olan Duşanbe şehrinin sinemalarında 20 yeni İran filmi gösterime girdi. Bu filmlerden elde edilen gelir, Duşanbe'nin Azadi meydanında yapılan HekimEbu'l Kasım'ın heykelinin yapımına harcandı.

1991 yılının Eylül ayında Uluslararası “ Hemsaye” (Komşu) film festivali Duşanbe şehirlerinde gerçekleştirildi. Ondan sonra 1993 Mayıs ayında Duşanbe şehirlerinde İran film Haftası gerçekleştirildi ve bu süre içerisinde yedi uzun dizi gösterme sunuldu. Son birkaç yılda İran kendi yapımı olan seri film ve dizileri Tacikistan'a hediye etti ve bu film ve diziler Tacikistan'ın Ulusal Televizyon kanallarında gösterildi. İran'da Ebul-Kasım Firdevs'i Şehnamesinin hikâyeleri Tacikistan yapımı filmlerde İran kanallarında yayınlanmıştır. 1998 yılında İran sinema yönetmenlerinden Muhsin Makhmalbaf “Sükût”adlı filminin birçok kısmını Tacikistan'da çekmiştir. Filmde bazı Tacikistanlı oyuncular yer almışlardır. 1997 yılında “Tacik Film” koordinatörü olana Gulandan Muhabbatava Tahran'da gerçekleşen “Çağdaş Sinema'da Kadın Yeri” konulu seminere katılmıştır. 1998 yılın Mayıs ayında yedi kişiden oluşan İran film ekibi Tacikistan devleti, tarihi ve kültürel yapısını konu alan bir film çektiler.¹⁷³2007 yılında çekilen “ Şükran” adlı dizi iki ülkenin sinema sanatçılarının işbirliğinde çekilmiştir ve bu dizide iki ülkeden oyuncular yer almaktadır.

4.3.2. Tacikistan ve İran Arasındaki Eğitim İşbirliği

4.3.2.1. Öğrenci Değişim Programı

İmam Ali Rahman Tacikistan Cumhurbaşkanı olduktan sonra İran'a ilk resmi ziyaretini 18 Haziran 1995 tarihinde yaptı. ¹⁷⁴ Ziyaret sırasında İran'ın Cumhurbaşkanı Haşimi Rafsencani ile 17 maddelik bir antlaşmaya imza attı. Antlaşma metninde eğitim, bilim ve spor konusunda iki ülke arasında işbirliği için yol haritası olarak belirlenmiştir. İki ülke arasında yapılan antlaşmanın orijinal metni

¹⁷³Muhsin Malikiyan, Mutaleati AvraAsyayiMarkazi,Ravabiti Farhangi-i İran ve Tacikistan (Avro-Orta Asya: İran-Tacikistan İlişkileri),İkinci bahar ve kışın 2012,y 5,Sayı,11,s.108.

¹⁷⁴<http://www.tajembiran.tj/fa/tajikistonu-iron/political-relations/visits-of-the-president-to-iran.html>.2.12.2014.

ise şu şekildedir: İran İslam Cumhuriyeti'nin ve Tacikistan Cumhuriyeti arasında (bunda sonra iki sözleşme taraflı olarak) kültürel ilişkiler iki dost devlet ve millet arasında bilim, kültür ve eğitim alanlarda ilişkileri geliştirmek amaçlanmaktadır.

İki antlaşma taraflı bundan sonra var olan kültürel imkânlarla kullanmak için gereken çalışmalara yapacak ve çalışmalar iki ülke anayasalarında belirtilmiş çerçevede saygı esasında işbirliğini geliştirmek amacıyla çaba sarf edecek ve iki ülkedeki milletlere, ülkelerin kültürel miraslarını tanıtmak için çalışma yapacaklardır. Bu anlaşmayla kültür, sanat, eğitim, bilim ve diğerkonularda işbirliği yapmayı ve bu ilişkileri güçlendirmeyi kararlaştırdılar.

İki ülke arasında basın yayın, sinema eğitim, kültür, sanat, bilimsel araştırma, turizm ve spor alanlarında uzmanlık ve tecrübe paylaşımı; yine kültürel, sanat ve bilim alanlarında ülke arasındaki farklı ortak etkinlikler(şiiir günleri, filim günleri ve kültürel haftası gibi) işbirliği antlaşmaları imzalanmıştır. Yine iki ülke arasında el sanatları ve yerel sanayi alanlarında işbirliği ve farklı kültürel ve bilimsel uluslararası toplantıların(sempozyum ve konferans) düzenlenmesi, yine sinema, tiyatro ve diğersanat alanlarında işbirliğinin güçlendirilmesi kararlaştırılmıştır. Bunun yanında yazılı basın ve televizyon sektörlerinde de işbirliği yapılmasına karar kılınmıştır.¹⁷⁵ Antlaşmaya göre, iki ülke üniversiteleri, eğitim kurumları, düşünce ve kültür merkezleri, İslami sanat konularında işbirliği yapacak. Bu konularda iki ülke Anayasası çerçevesinde belirlenmiş konulara odaklanacak. Ayrıca Tacikistan ve İran arasında gerekli şartlara uygun üniversite hocaların değışimi konusunda da anlaşma imzalanmıştır. İki ülke sempozyumlarda, fuarlarda ve çeşitli alanlardaki yarışmalarda birbirlerine katılım imkânları sağlayacak. İki ülke arasında imkân ve ihtiyaç olan bölümler için öğrenci değışimi ve burs imkânları ve basın, radyo ve televizyonların karşılıklısaygı çerçevesinde yayın yapmaları da kararlaştırılmıştır.

Bunun yanında iki ülke karşılıklı olarak dernekler ve kültür evleri açılışı ve dini alanda hoca ve öğrenci değışimi yapacak ve camiler inşa edilecek. Ülkeler arasında üniversiteler, liseve sürücü ehliyetlerinin karşılıklı denklik oluşturulacak.

¹⁷⁵ Antlaşmanın orijinal metini, İran kültür ve İslam Bakanlık, sayı 1952, y.1997.04.25.

Günümüzde İran, toplam on Tacikistan üniversitesi denkliğini tanımıştır. Tacikistan ise İran'daki tüm üniversitelere denklik vermiş, spor kulüpleri ile dostane ilişkiler, gerekirse teknik direktör ve oyuncu değişimi yapmıştır. İki ülke arasında turizm sektöründe iş birliği yapılması konusunda da anlaşmaya varılmıştır.

Yine bu anlaşma çerçevesinde Farsça ve Tacikçe dillerinin gelişmesi için çaba sarf etmek ve aralarında imzalanmış olan kültürel işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla kültür evleri açılması ve bunların temsilcilerini gönderilmesi kararlaştırıldı. İki ülke arasındaki bilim ve teknik konularında imzalanan anlaşmanın gerçekleşmesi amacıyla gereken belgeleri hazırlamak ve kendi ülke anayasasına göre bu konularda belirtilen tarihte Millet Meclislerinde imza atılmasının gerekliliği ifade edildi. Yapılan bu antlaşmalar 5 yıl süresince geçerli olacak, süre bittikten sonra, eğer karşı ülke kabul ederse antlaşmalar otomatik olarak yeniden onaylanacak, kabul etmediği takdirde antlaşma tarihi bitmeden 6 ay önce bu karar bildirilecek.¹⁷⁶

Bu antlaşmalar İmam Ali Rahman'ın ilk resmi İran seferinde gerçekleşti. Antlaşma üç dilde; Farsça, Tacikçe ve İngilizce yayınlandı. Anlaşmaya göre eğer iki ülke arasında anlaşmazlık çıkarsa, tartışma konusu olursa, İngilizce metin geçerli olacaktır. Bu konu hariç, üç dilde yayınlanan metin aynı itibara sahiptir.¹⁷⁷

Antlaşmadan bir yıl sonra Tacik öğrenciler İran'a eğitim için gitmeye başladılar. Öğrencilerin çoğu lisans ve belli sayıda da yüksek lisans için giden öğrencilerden oluşuyordu. 1995'te yapılan antlaşmaya göre her yıl Tacikistan'dan 20 burslu öğrenci İran üniversitelerine eğitim için gidecek.¹⁷⁸ Bundan sonra Tacikistanlı öğrenciler İran üniversitelerinde tıp, çeşitli mühendislik dalları, idari ve iktisadi eğitim almaya başladılar.

2006 yılında Ahmedinecat Cumhurbaşkanı olarak Tacikistan'da İmam Ali Rahmanile görüşmeler gerçekleştirdi ve iki ülke ilişkilerini geliştirmek amacıyla çeşitli konularda antlaşmalar yaptı. Antlaşmaların en önemlilerinden birisi eğitim ve burslu öğrenci değişimidir.¹⁷⁹ Antlaşmanın metnine göre, iki ülke arasında burslu öğrencilerin sayısı arttırılacak, bu yıldan itibaren Tacikistan'dan İran'a giden burslu

¹⁷⁶ Aynı Yerde.

¹⁷⁷ Aynı Yerde.

¹⁷⁸ İran ve Tacikistan arasındaki antlaşma (asıl metinden), antlaşma tarihi, 10.11.2010.

¹⁷⁹ Abdul Moksad Bani Kamal, musahibe, İran uzman, Türkiye, İstanbul, 2016.02.25.

öğrencilerin kontenjanı yıllık 20 kişiden 100'e çıkacak ve karşılığında ise İran'dan Tacikistan'a her yıl 50 burslu öğrenci çeşitli seviyelerde okumaya gelecektir.¹⁸⁰ 12 Mayıs 2011 tarihinde İran ve Tacikistan Eğitim Bakanları arasında yeniden burslu öğrenci değişim konusunda antlaşmaya imza attılar. Antlaşmanın konusunda belirtilen burslu öğrencileri her yıl İran'a giden öğrencilerin sayısını 100'den 250 'ye çıkarttılar.¹⁸¹ Tacik öğrenciler İran'ın üniversitelerde her bölümde eğitim alabilir lakin Tacikistan hükümeti öğrencileri tıp, mühendislik, fizik ve riya zi gibi belli bölümlere yönlendirmektedir.¹⁸² İran'ın üniversitelerinde eğitim almış bu öğrenciler artık Tacikistan'a dönerek iş hayatına katılmış durumdadırlar.¹⁸³ Özellikle Hükümette, hastanelerde, üniversitelerde, liselerde, mühendislik sektörlerde, tarım gibi sektörlerinde çalışmaktadırlar. Fakat Tacikistan'lı öğrenciler İran'da eğitim gördüğü süreçte kültür ve mezhep farklılığından dolayı bazı olumsuz durumlarla karşılaşılıyorlar.

2011 yılda İki ülke arasında kültür, ilim ve spor konusunda yeni bir iş birliği antlaşması yapılmış. Antlaşmanın metine göre, İran ve Tacikistan karşılıklı olarak üniversite kurabilecekler. Bunlar yanında Tahran üniversite ve Tacikistan devlet üniversiteleri arasında 2010 yılında Tahran'da bir işbirliği antlaşması yapılmış. Bu antlaşmaya göre her yıl Tacikistan'dan 60 öğrenci lisans, yüksek lisans ve doktora seviyesinde Tahran üniversitesinde burslu eğitim alabileceklerdir. Bu antlaşma tek taraflı olduğu için tamamen Tacikistan çıkarları lehinedir.¹⁸⁴

İran ve Tacikistan Milli Eğitim Bakanlıkları da antlaşma yapmışlardır. Antlaşmaya göre, iki ülke arasında iş birliği neticesinde Tacikistan Duşanbe şehirde bir uluslararası lise Rudeki adıyla İran'ın sermayesiyle açılmasına karar kılındı. Bu lisenin bütün masrafı 2 milyon dolarlık sermayeyle gerçekleştirilecekti. Günümüzde ise bu lisenin 30% tamamlanmıştır. Bu liseye İran'dan 400 bin adet kitap temin

¹⁸⁰ İran ve Tacikistan Üniversitelerin antlaşmanın asıl metininden, 2.09.2015.

¹⁸¹ www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml, 11.06.2015.

¹⁸² İki ülke arasındaki eğitim ve ilim antlaşmalarının asıl metininden, 5.12.2014.

¹⁸³ <http://www.isna.ir/fa>, 12 .04.2015.

¹⁸⁴ Tacikistan ve İran üniversiteler arasında antlaşma metininden, 09.07.2015.

edilecektir. Kitaplar ise İran'ın farsça hattıyla yazılmış olan kitapları ihtiva etmektedir. Bu lisede ilköğretimden itibaren öğrenciler kabul edilecektir.

Bu antlaşmaya göre, iki ülke spor alanda iş birliğini geliştirmek amacıyla İran, Tacikistan'ın Duşanbe, Kulab, Hucend, Haruğ gibi şehirlerde spor salonları İran'ın sermayesiyle yapılacaktır.¹⁸⁵

İki ülke arasındaki eğitim işbirliği resmi anlaşmalardan hariç, İran'ın dini Üniversiteler ve havzalara okumaya giden Tacikistanlı talebeler açısından önemlidir. Sovyet Birliği zamanında Tacikistan'da bütün camiler ve dini kurumlar devlet tarafından kapatıldı ve dindarlar çok ciddi baskı ve takibe uğradı. Dindar insanlar hapis ve çeşitli ceza ve mahrumiyetlere maruz kaldılar. Bu yüzden Sovyet Birliği'nin dağılmasından sonra bir kısım Tacikler dini eğitim görmek için başka Müslüman ülkelere gitmişlerdir. Dini eğitim için gidilerin ülkeler arasında 1993 tarihinden beri İran da bulunmaktadır. Tacikistanlılar dini eğitim için İran'ın Sistan ve Beluçistan, Zahidan, Gorgan, Kum, İsfahan ve Meşhet gibi bölgelerin dini eğitim havzalarını tercih etmişlerdir.¹⁸⁶

1993 yılından Tacikistanlı öğrenciler Sistan ve Baluçistan'daki dini merkezlere gitmeye başladılar. Bu bölgelerdeki 12 dini merkez tercih yerlerdir. Bu havzanın tercih edilme nedeni bu havzaların halkının ve eğitiminin Tacikistanlılar gibi Sünni ve Hanefi mezhebinde olmasıdır.¹⁸⁷ 1993-2011 yılları arasında yaklaşık 2 bin Tacikistanlı öğrencinin bu bölgeye eğitim için geldiği tahmin edilmektedir.¹⁸⁸ Dini yönetimli talebeler çeşitli bölümlerde ve çeşitli seviyede eğitim almışlardır. Bu öğrenciler, Tacikistan devletinin değil, yine gittikleri ilim havzalarının bursları ile eğitimlerini sürdürmüşlerdir. 2011 yılına kadar eğitim için giden öğrenciler eğitimlerini tamamladıktan sonra Tacikistan'a geri dönmüşlerdir. Lakin 2011 yılında Tacikistan devletinin din alanındaki bir takım politika değişikliği nedeniyle İran dini eğitim için tercih edilmemeye başlanmıştır. Bu sadece İran için değil, tüm İslami eğitim veren ülkeler için geçerli olmuştur. Tacikistan hükümeti 2011 yılında aldığı

¹⁸⁵ Aynı Yerde.

¹⁸⁶ www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml, 11.06.2015.

¹⁸⁷ Röportaj, online, Rahman Ali Pur, İran, Maşat. 12.04.2016.

¹⁸⁸ Röportaj, Selaheddin Şahnavazi, Sistan, Baluçistan ve Zahidan dini merkezlerdeki Tacik talebelere bir dönem başkanlık yapmış, Türkiye, İstanbul, 2014.12.25.

bir kararla yurt dışında dini eğitim alan öğrencileri geri çağırdı¹⁸⁹ ve aynı yıl içerisinde talebeler tamamen memlekete dönüş yaptılar. Aynı tarihten itibaren dini eğitim için yurtdışına gitme izni verilmemeye başlandı.¹⁹⁰ Şunu söyleyebiliriz ki, Tacikistan’a dönüş yapan bu insanlar ülke içerisinde dini tebliğ yapmayı sürdürmektedirler.¹⁹¹

Meşhed ve Gorgan şehirlerindeki medreselerde hala Tacikistanlı talebeler okumaktadırlar. Gorgan medreselerinde 300-500 arası Tacik talebeler dini eğitim görmektedirler. Kum, İsfahan, ilim havzalarında da Şii mezhebine dayanmasına rağmen Tacikistanlı öğrenciler hala burayı tercih etmektedirler. Bu merkezler ise İran’ın devletinin resmi kurumlarıdır,¹⁹² hatta dünyadaki Şiilik merkez olarak tanınmaktadırlar. Bu yüzden buralarda okuyan talebelere resmi şekilde İran devlet tarafından öğrenci vizesi verilmiş ve bu merkezlerde okuyan talebelerin bütün eşyaları İran’ın hükümeti tarafından karşılanmaktadır. Tahmini bilgilere göre ilk yıllardan beri 2014 yılına kadar Kumda’ki Tacik talebeler sayısı 2000’a yakındır.¹⁹³ Şunu tekrar vurgulamakta fayda vardır; Tacikistanlılar Sünni Hanefi’dirler, İran ise Şii’ Caferi mezhebine bağlıdır.

4.3.3. Bilim Alanında İlişkiler

1994 yılında Eğitim ve Tacik Farsçası şivelerinin araştırılması amacıyla İran Dışişleri Bakanlığına bağlı Eğitim bölümü, Tacikistan Dil ve Edebiyat Merkezi ve Rudeki Tacikistan Kültür Merkezi İşbirliği ile Duşanbe şehrinde Tacik Farsçası Kültür Merkezi kuruldu. 1998 yılında “Yağnabi Dil ve Kültür Merkezi”, aynı yıl “İran ve Tacikistan Dil ve Kültür Merkezi” kuruldu. Bu merkez Tacikistan’ın Uluslararası Tacik Farsçası Merkezi tarafından Mevlana ödülü taltif edildi.

Tacikistan ve İran arasında ilk ilmi ve akademik antlaşma, Tacikistan’ın İlim Akademisi ve İran’ın Meşhet Üniversitesi arasında 1996 yılında imzalandı. İran’ın eski Cumhurbaşkanı Haşimi Refsancani, Rudaki Tacikistan Kültür ve İlim

¹⁸⁹ www.tabnak.ir/fa/n0ews/132938/, 2016.04.1.

¹⁹⁰ www.sunnioline.us/farsi/2013/08/tajikestan.2015.04.2.

¹⁹¹ fan5.ru>fan5-docx>doc-60564,22.12.2015.

¹⁹² Görüşme, online, Abdul Moksad Bani Kemal, İran uzman, Malezya, Kuala Lumpur, 02.25.2015.

¹⁹³ Görüşme, online, Rahman Ali Purİran, Maşat.12.04.2016.

Merkezi'ne üye olarak seçildi. Aynı şekilde Tacik Şairleri Muhammedjan Şekuri, Abdulkadir Nozov, İran'ın "Fars ve Kültür Merkezi"ne üye olarak kabul edildi. İran'ın çabasıyla Tacikistan'da Duşanbe, Hocand, Kulab, Horuğ, Kanibadam, Pencekent, İsteravşen şehirlerinde kültür evleri açılmıştır. Tacikistan'ın Duşanbe şehirdeki Mili Üniversite'nin Edebiyat Fakültesi'nde İran Araştırma Merkezi açıldı. İran'ın desteği ile Rudeki'nin anıtı Pencekent şehrinde, Mir Said Ali Hamadani'nin anıtı da Kulab şehrinde inşa edildi. Ayrıca İran'ın katkısıyla Tacikistan'ın çeşitli şehirlerinde camiler yaptırıldı. Bunlara ilave olarak İran, Tacikistan'ın İlim ve Kültür araştırma merkezlerine ve Tacikistan'ın Yüksek Eğitim merkezine çeşitli alanlardan birkaç bin cilt kitap hediye etmiştir.

2000 yılında İran Eğitim Bakanlığı ve Tacikistan Eğitim Bakanlığı işbirliği ile Akademik¹⁹⁴ üye değişimi, iki ülke arasında var olan burslu öğrenci değişimi programının kapsamını uzatma amacıyla antlaşma imzalandı. Bununla beraber Tacikistanlı ve İranlı bilim adamlarının işbirliği ile Tıp, Jeoloji, Ziraat ve Sanayi Üretimi alanlarında antlaşma yapıldı. Uluslararası "Samanilerin Devlet ve Medeniyet" Sempozyumu Duşanbe şehrinde düzenlendi." Samanilerin Medeniyet, Tarih ve Kültür" sempozyumu ise, İran'ın Meşhet şehrinde Samanilerin 1100. Yıldönümü sebebiyle gerçekleştirildi. Tacikistan Kültür Merkezi ve diğer merkezleri, "Samaniler ve Tacik Fars Medeniyetinin doğuşu" adıyla Tacik bilim insanlarının makalelerinde oluşan iki ciltli kitap fars ve kiril alfabesiyle basıldı. 2012 yılında, İran Kültür Bakanlığı, Tacikistan'daki İran Kültür Haftası sebebiyle 20000 kitabı Tacikistan Mili kütüphanesine ve Kulab şehrindeki Mirsaid Ali Hamadani kütüphanesine hediye etti.¹⁹⁵

4.4.Faaliyet Gösteren İran Kültür Merkezler

İki ülke arasındaki kültürel ilişkilerdeki gelişmelerde İran kültür merkezleriyle işbirliği önem taşımaktadır. Bu kültürel ilişkiler sebebiyle Tacikler İranlılar bir

¹⁹⁴ www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml, 11.06.2015.

¹⁹⁵ Muhsin Melekiya, Mutaleati Aura Asyayi Markazi, (İran ve Tacikistan kültürel ilişkisi), İkinci bahar ve kışın 2012, y 5, Sayı, 11, s.109.

birlerinin kültürel miraslarıyla daha yakından tanışmaktadırlar.¹⁹⁶ İran Tacikistan'daki okur-yazar halkın isteklerine yanıt verebilmek için Tacikistan'ın çeşitli yerinde kütüphaneler açtı. Bu kütüphanelerde 80000 ciltten fazla farklı alanda, Kuran-i Kerim, İslami, İran Bilim, Sanat ve Edebiyatı, çeşitli gazeteler ve dergiler ziyaretçilerin hizmetine sunulmuştur. Bu kütüphanelerin müzik alanlarında, ziyaretçiler için her zaman klasik ve çağdaş İran müzikleri dinletiliyor. Tacikistan'daki İran merkezlerinde, İran Bilim ve Araştırmaları için gerekli eşyalar toplanmıştır. Öte yandan Tacikistanlı şair ve bilim adamlarının makaleleri ve kitapları basılmıştır.

“Peyami Andeşe” (Andişe Peyamı) ve “Rudaki”¹⁹⁷ dergileri iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerde yeni bir kültürel mecra meydana getirdi. Bu dergilerde Tacik ve İranlı ilim adamlarının makaleleri Tarih, Edebiyat, Dil ve diğer ilim alanlarında kırılgan ve fars alfabeleriyle Tacik ve İranlı okuyuculara sunuldu. Film gösterimleri “Kâh-i Sinemageran” sinemasında Tacik vatandaşlara ücretsiz olarak gösterilmektedir. Aynı zamanda 50 adet film İranlı filmi izleyicilerine sunuldu. 2002 yılın Aralık ayında İran tarafından gerçekleştirilen “Yadı Yar” adlı kültür ve sanat festivali Tacik kültür severler tarafından çok samimi bulundu.¹⁹⁸

İranlı öğrenci derneğinin ofisi 23 Eylül 2009 yılında Duşanbe şehrinde açıldı.¹⁹⁹ 2011 yılında Tacikistan'da bulunmuş İranlı öğrencilerin sayısı 1500'e ulaşmıştır ve İran Eğitim Bakanlığı tarafından 10 Tacikistan Üniversitesine denklik verildi. İran ve Tacikistan İslam Merkezi İşbirliği ile çeşitli konularda toplanılan dini kitaplar ile Mezhep Araştırma Merkezi açıldı. Bu merkez 6 Ekim 2009 tarihinde Duşanbe şehrinin Merkezi Camisinde açıldı. Bu şekilde Tacikistan'ın bağımsızdan sonra iki ülke arasındaki ilim ve kültür anlamındaki işbirliği gelişmiştir. Bunlara ilaveten aşağıdaki etkinlikler de söylenebilir:

¹⁹⁶ (Röportaj), Said Mucani, Guzarişi Safari Sadik Harazi, Muavinati Vakti Vazarati Haricaba Tacikistan, Macalai Didgaha, 1999, yıl 14.

¹⁹⁷ Farsça şiir yazar ilk büyük şairleridir, Samanlıların hükûmet yapmış zamanında yaşamış, o dönemde hükûmette görevde bulunmuştur. 858-940.

¹⁹⁸ “Russia, Chin, İran Close Ranks in Tajikistan” http://english.pravda.ru/world/asia/30-10-2012/122620-russia_china_iran-0/#, 2016, 03, 2.

¹⁹⁹ İran Öğrencilerin Dernek haber sitesi, Tacikistan, Anjumanirtj.blogspot.com, 11.05.2015.

- Ortaklaşa gerçekleştirilen Çağdaş Tacik Edebiyatı'nın eserlerinden ibaret “Ferarud” müzik festivali
- İki tarafın müzik ve tiyatro gruplarının değişimi
- İki ülke etnologları Tacikistan ve İranlı olan eski eserlerin ve yazıların okunması için işbirliği.

Aynı zamanda İran bilgisayar öğretme merkezi açıldı. İran Tacikistanlı başarılı öğrencilere lisans ve yüksek lisans aşamasında burslar verdi. İran ve Tacikistanlı hocalar arasında karşılıklı değişim olanağı sağlandı. Tacikistan Eğitim Bakanlığı, İran Dışişleri Bakanlığının desteğiyle Araştırma Merkezi açtı. Tacikistan’da İran’ın yardımıyla, Tacik ve İran edebiyatı merkezinin yeri binası açıldı. Pencekent şehrinde (Rudekianıtı) Hâce Abdullah Rudeki hakkında seminer düzelendi. İki ülke arasında ortak kültürel eserler listesi hazırlandı. İki ülke arsındaki kültürel ilişkilerde çeşitli faaliyetler yapıldı. Ülkenin ilim, sanat ve edebiyat insanlarının katılımıyla film, tiyatro ve müzik festivalleri yapıldı. İki ülke arsındaki bilim ve edebiyat eserlerinin yayınlanması gerçekleştirildi. İki ülkenin sanat grupları etkinlikte bulunmak amacıyla karşılıklı seferler düzenlediler.

4.4.1. Tacikistan’da Bulunan İran’ın Kültürel Faaliyet Merkezleri

İran ve Tacikistan aralarında kültürel ilişki kurma amacıyla 1992 yılda bir antlaşma yaptılar²⁰⁰ Antlaşmadan sonra İran, Tacikistan’da iki ülke arasındaki resmi kültürel ilişkiler kurmak ve geliştirmek için kültürel temsilciliğini açtı.²⁰¹ İran, Tacikistan’da yapılan kültürel kütüphaneler, sanat sektöründe işbirliği, edebiyatçılar, üniversiteler, radyo-televizyon basın gibi konularda işbirlikleri düzenledi. İlaveten Hucend Kulab, Duşanbe ve Kurgantepe gibi şehirlerde Tacikistan kültür bakanlığıyla birlikte İran’ın şiir günleri ve İran haftası düzenlenmiştir. Ayrıca İran’daki Tebriz, Tahran, Meşhed gibi şehirlerde Tacikistan haftası ve şiir günleri gerçekleştirilmiştir. Törenlere yüksek seviyede katılım sağlanmıştır. Ebu’l Kasım Firdevsi’nin Şahname adlı eserinin 1000.ve Mir Seyyid Ali Hamedani’nin 680. yıldönümü kutlamaları düzenledi. Uluslararası Samani Devlet ve Medeniyeti sempozyumu, Samanilerin

²⁰⁰<http://dushanbe.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=185&pageid=7675>,15.01.2015.

²⁰¹<http://peaceipsc.org/fa/%>,2014.09.15.

1100.²⁰², Rudeki'nin 1150. yıldönümü günü sebebiyle Tacikistan'ın Duşanbe şehrinde ve İran'ın Meşhet şehrinde kutlamalar yapıldı.²⁰³ Yukarda açıklanan etkinlikler, kurumun gerçekleştirdiği en önemli işlerdendir²⁰⁴.

4.4.1.1. Kültürêl ve İlim Evlêri

İran'ın kültürel evleri Tacikistan'ın çeşitli şehirlerinde ve çeşitli kültürel ve bilim merkezlerde şubelerini açılmış ve aktif şekilde faaliyet göstermektedirler. Bu merkezlerin açılma amacı ise Tacikistan'daki ilim, bilim ve kültürel ilişkileri geliştirmektir. İran'ın ilim ve teknolojiği kullanılması bu araçlardan faydalanılması ve bu merkezlerin işbirliği neticesinde iki ülke halkı bir birlerine iyice yaklaştırmaktadır. İran'ın kültürel merkezlerinde kitaplar, bilgisayarlar, çalışma odaları, televizyon odası İran kanallarının izlememesi gibi için imkanlar çeşitli sağlanmıştır.

İran'ın kültürel merkezlerinin isimleri aşağıdaki gibidir²⁰⁵. İran'ın Matbuat merkezi, Tacikistan Milli Üniversitesi İletişim ve Tercümanlık, Tacikistan Milli Üniversitesi Dil ve Edebiyat gibi fakültelerinde, Duşanbe şehrinde Tacikistan Akademik merkezinde Rudeki Enstitüsü adıyla İran kültürel merkezleri faaliyettedir. Hucend şehirde Devlet Üniversitesinde Babacan Gafurav adıyla faaliyettedir. Rusya Savanı Üniversitesi, Tacikistan'daki şubesinde açılmıştır. İran kültür merkezin şubesi Tacikistan Eğitim Üniversitede, Tacikistan Tarım Üniversitesinde, Tacikistan Ticari Üniversitesinde, Tacikistan polis meslek Üniversitesinde, Haruğ Üniversitesinde, Dil Eğitim Üniversitesinde, Tacikistan'ın Sanat Üniversitesinde, Radyo ve Televizyon Üniversitesinde. Bu merkezler araştırmacılara tüm olanakları sunmaktadır.²⁰⁶ 2011 yılında Duşanbe şehirde İran'ın yeni bir kültür evi projesini inşaatı başlamıştır ve inşaatın açılış töreni Ahmedinecat tarafından yapılmıştır. Bu merkezde İran ve Tacikistan el sanatları, sanat ve diğer kültürel miraslar müzesi, iki ülke arasındaki

²⁰² www.citypress.ir/fa/news/1727/%D8%2016.30.03.

²⁰³ Muhsin Malakiyan, Mutaleati Aura Asyayi Markazi (İran ve Tacikistan kültürel ilişkisi), İkinci bahar ve kışın 2012, y. 5, Sayı, 11, s. 111.

²⁰⁴ <http://dushanbe.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=185&pageid=7940>, 23.11.2015.

²⁰⁵ Aynı Yerde.

²⁰⁶ <http://dushanbe.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=185&pageid=7924>, 23.11.2015.

tüm kültürel tören ve fuarların faaliyet göstereceği bir merkez olacaktır. Bina bir kısmı ise yabancı dil eğitim merkez olacak.²⁰⁷

4.4.2. Humeyni'n Yardım Vakıfı

12 Şubat 1994'te İran İslam Devrimi'nin yıldönümünde Tacikistan Duşanbe şehirde açılış yaptı ve sonraki yıllarda Hucend, Horuğ, Kolab, Kurgan Teppa, Raşt gibi şehirlerde şube açtılar. Tacikistan'ın altı bölgesin Vakfın merkezi var. Duşanbe şehrinde isen genel merkez, köy ve kasabalarda 800 den fazla şube açmıştır. Vakfın Tacikistan da yıllık bütçesi 1,5 milyon dolardır.²⁰⁸

Bu kurum İran'ın en büyük Yardım Vâkıfı olarak bütün dünya ülkelerinde yoksul kesimlere yardım amacıyla faaliyet yapmaktadır. Humeyni'nin İran İslam Devrim liderinin amacını gerçekleştirmek için kurulmuştur. Kurumun amacı dünyadaki mazlumlara yardım vermek, onların fikri açıdan geliştirmek, insanı hakları çalışmaları için maddi ve manevi destek imkânları sağlamaktır.²⁰⁹ Manevi açıdan ise onları geliştirmek, bunun sonucunda kendi haklarına sahip çıkmak ve kendi devletindeki yönetimlere milli iradi bilincini yerleştirmek amaçlanmaktadır. İran ve Tacikistan arasındaki antlaşmada Humeyni Yardım Vakfı şubesi Tacikistan'da açılmıştır. Vakıf, Tacikistan'da maddi maneviye ihtiyaca duyan insanlara destek vermektedir.

Tacikistan Sovyetler Birliği dağılmasında sonra kendi bağımsızlığını kazanmışlarken yeni yönetim sistemi kurmakta ciddi sıkıntılar yaşamıştır. Bu yüzden ülkede iç savaş başlamış ve ülke ciddi problemlerle yüzleşmiştir. İnsanlar ciddi maddi ve manevi desteğe şiddetiyle ihtiyaç duymuşlardır. Savaşın bitmesi ile Tacikistan'da Vakıf faaliyetlerine başlamıştır. Vakıf öncelikle muhtaç insanlara yardım etmekle onlara yiyecek, içecek giyeme, sağlık konusunda destek vermekle başladı. 2014 yılında Humeyni yardım Vakfın Tacikistan'daki faaliyetleri 20. Yıla

²⁰⁷ İran ve Tacikistan arasındaki antlaşmanın orijinal metin üzerinden, antlaşma tarih, 10.11.2010.

²⁰⁸ <http://www.emdad.ir/beinolmelal/dafater/tajeekistan.asp>, 22.02.2015.

²⁰⁹ <http://emdad.ir/mcontent/default.aspx?id=300>, 22.02.2015.

ulaştı. Bu zaman içerisinde vakıf çeşitli insani, maddi manevi faaliyetler yapmış, Tacikistan vatandaşlarına büyük destek vermiş ve Tacikistan'ı gelişim konusunda katkıda bulunmuştur. Vakfın yaptığı işler, Tacikistan'daki fakirleri ve yetimlere evlendirmek, öğrencilere burs vermek ve çeşitli mesleki alanlarda eğitim merkezi gibi faaliyetler gerçekleştirmektir.²¹⁰

4.4.2.1. Humeyni Yardım Vakfın Tacikistan'da Kültürel ve Eğitim Faaliyetleri

Humeyni Yardım Vakfın Tacikistan'daki öğrencilere ve akademik alanda çalışanlara da maddi yardımda bulunmuştur. 2009 en yoğun şekilde yardımda bulunduğu yıl olarak sayılmaktadır. Bu tarihte meslek eğitim ile ilgili olarak tekstil okulu açmış²¹¹ ve 5800 öğretmene ve 521 başarılı üniversite öğrencisine maddi yardımda bulunmuş ve onlara eğitim için gerekli malzemeleri sağlamıştır. Genel olarak 85 bin adet kalem ve 15 bin adet öğrenci çantası dağıtmıştır. Öğrencilere Kuranı Kerim ve diğer tür dini kitaplar, CD, DVD kültürel eğitime katkı yapmak için hediye edilmiştir. Bu tarihte 22 kişilik bir akademisyen grubunu ve başarılı üniversite öğrencilerin İran'a ilim ve kültürel gezi programlarına götürdüler.²¹² 500 fakir üniversite öğrencisinin üniversite harçları ödenmiş ve iaselerine katkıda bulunulmuştur. Humeyni Yardım Vakıf 2014 yılına kadar 20 yıl Tacikistan'da faaliyet yaptı ve sürede 170 bin Üniversite öğrencisine ve 7 bin diğer öğrencilere eğitim malzemeleri ve giyim eşyaları alanında yardım etti. Ayrıca 500 fakir üniversite öğrencinin okul parası ve okuma için yaşam parası ve diğer eşyalarının karşılanması için yardım etmiştir. Vakfın diğer kültür faaliyetler işlerinden birisi de Tacikistan'da 52 eğitim merkezi açmasıdır.²¹³ 2014 yılına kadar ise 47 merkezi daha da açmış ve toplamda vakıf 97 eğitim merkezi inşa etmiş oldu. Bu merkezlerde taşçılık, Tekstilcilik, aşçılık, tatlıcılık, halı dokumacılığı ve bilgisayar öğretmenliği mesleklerini öğretilmektedir. Merkeze katılanlar alt ve orta sınıftan kadınlar, erkekler, gençler hatta yaşlı Tacik vatandaşlarından oluşmaktadır.

²¹⁰ Aynı Yerde.

²¹¹ Aynı Yerde.

²¹² www.news.tj/tj/news/shari-matbuat-85-130708#b, 11.03.2016.

²¹³ <http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13910620000158>, 22.02.2015.

52 merkez ise Tacikistan'ın çeşitli şehirlerindedir. Merkezden mezun olan öğrenciler kendi işini kurup memlekete hizmet etmektedirler. 2014 yılında bu merkezlerden eğitim görmüş kişileri sayısı 1980 kişi idi. Bu rakamlardan 1539 kişi Tekstilcilik, 100 kişi el dikimi ve 307 kişi bilgisayar uzman eğitimi almış ve geri kalanlar da diğeri başka alanlarda eğitim almış ve mezun olmuşlardır. Bütün merkezler 12 farklı bölümlerden oluşmaktadır. Bu eğitim merkezlerine 2014 yılına kadar 1000'den fazla Tacik vatandaşı çalışmaktaydı.²¹⁴

Eğitim faaliyetleri dışında Vakıf, fakir ve yetim gençler evlendirilmiştir. İlk evlendirme programı 2005 yılında başlamış ve bu yıl 100 çiftin aile kurmasına yardımcı olunmuştur. Yeni evli çiftlere ev için beyaz eşya, televizyon, halı, mutfak malzemeler ve yatak gibi eşyalar hediye edilmiştir. Vakıf tarafından 2014 yılına kadar 1000 çift Tacik vatandaşlarına evlenme töreni yapılmıştır. Törenlerde Tacikistan Cumhurbaşkanı ve İran hükümet tarafından üst seviyede misafir olarak katılmıştır. En son 2014 yılında Hisar şehirde evlilik töreni yapılmış ve İran'dan üst düzeyde katılımlar olmuştur. Vakfın açıklamasına göre 2015 yılından 2020 yılına kadar 1000 kişi evlendirilecektir ve onlara gereken ev eşyaları mutlu, huzur ve refah dolu bir yaşam için verilecektir.

İran, Tacikistan vatandaşlarını evlendirmesiyle evlenme imkânı olmayan binlerce Tacikli genç evlenmiş olmaktadır. Bu gibi etkinliklerle İran, Tacikistan'da toplumu sağlamlaştırılmasında ve insani, İslami bir hayatın yaşanmasında katkı sağlamış olmaktadır. Tacikistan fakir bir ülkedir, orada yaşamak para kazanmak zordur, bu sebeple İran'ın yaptıkların sonsuza kadar manevi bir diğeri olduğunu zikretmek gerekiyor. Çünkü her yıl Tacik vatandaşları Rusya Federasyon devletine çalışmaya gidiyorlar, orada inşaat ve diğer ağır işlerle uğraşıyorlar, zorla para kazanıyorlar. Bu paraların bir kısmını ailesini gönderiyorlar bir kısmı ile de evlilik için para biriktirmeye çalışıyorlar. Günümüzde Tacikistan şartlarında normal bir evlilik töreni masrafları 5 veya 7 bin dolar arasındadır. Humeyni Yardım Vâkîfî'nin

²¹⁴<http://www.tabnak.ir/fa/news/306732>, 23.2.2015.

Yardım Vâkıfı yaptığı evlilik törenle bu kadar masraftan kurtulmuş oluyorlar ilaveten ev eşyaları çoğunu hediye olarak oluyor. 2008’ te bir grup görme engelli öğrenciyi İran’a meslek öğretmeye götürdüler²¹⁵.

4.4.2.2. Humeyni Yardım Vakfı’nın, Tacikistan Vatandaşlarına Sağlık ve Ekonomik Yardımları

Humeyni Yardım Vakfı genel binası Duşanbe’de bir klinik açmıştır. Bu klinikte daimi olarak 2 adet doktor, ilaveten hemşireler ve diğer görevliler çalışmaktadır. Klinik, Tacikistan’ın en büyük hastanesiyle antlaşma yapmış, 2014 yılına kadar 7943 Tacik vatandaşa bedava tedavi hizmeti sunmuştur. Kliniğe tedavi için gelen hastalar alt ve orta sınıf vatandaşlardır, onlara bedava tedavi yapılıyor ve ilaç desteği sağlanıyor. Vakıf tarafından yoksul kesimlere faizsiz kredi verilmektedir. 2009 yılda 25 aileye ve 2014 yılda ise 852 aileye kredi verilmiştir. Küçük ve orta işletme sahiplerine kredi desteği, alt ve orta sınıflara gıda yardımları yapılmaktadır. Faizsiz kredilerden üniversite öğrencileri de yararlanmışlardır. 2009 yılında 396 fakir ailenin evlerine restorasyon yapmıştır. 2010 yılında Vakıf’tan yardım olan 4444 aile, yani, 16529 kişi fakir ailelerden, yetimler, melüller, işsizler, Rusya’ya giden muhacirlerin aileleri ve yaşlılardır. Bu yıl içerisinde Vakıf’tan yardım olan kişilerin, sayısını ve sebepleri; sağlık, kültürel, yenileme, iftardır. Aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.²¹⁶

11 Eylül 2013 yılında İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani ilk Tacikistan resmi seferinde İmam Ali Rahman ile yaptığı antlaşmaya göre, İran Tacikistan’da bir hastane ve huzur evi inşa ederek hediye edecektir. Antlaşmayı Humeyni Yardım Vâkıfı Genel müdürü Parviz Fatah ve Tacikistan Sağlık, Çalışma, Kadın ve Aile, Spor Bakanlıkları arasında imzalanmıştır.²¹⁷

Tablo 1. Himaye olmuş Aileler

	Nüfuz	Yetim	Melül	Yaşlı	Diğer
--	-------	-------	-------	-------	-------

²¹⁵<http://dushanbe.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=185&pageid=7924> ,22.02.2015.

²¹⁶ .<http://emdad.ir/mcontent/default.aspx?id=300>,22.02.2015.

²¹⁷ .<http://www.irna.ir/fa/News/81744996/>,10.10.2014.

Aileler	4444	2403	430	693	918
Kişiler	16529	9978	1785	1038	3728

Kaynakça²¹⁸.

Tablo 2. Destek gören kişiler ve Antlaşmalar

İsim	Genel İdare	Kurgan Tepe	Kulab	Vahdat	Nurabad	Dağlık Bedağşan	Sonuç
Aileler	1279	799	643	606	931	186	4444
Kişiler	3960	3010	2935	2793	3238	593	16529

Kaynakça²¹⁹.

4.4.3. Tacikistan ve İran Arasındaki Turizm Sektöründe Çalışmalar

İranlılar ve Tacikistanlılar ülkelerine ve oradaki tarihi, kültürel, turistik yerleri ziyaret etmekte meraklıdırlar. Bu iki ülkenin ortak tarihi ve kültürel arka plana sahip olması ve aynı dili konuşması nedeniyledir. Bu bağlamda, ekonomik açıdan Tacikistan, İranlı turistler için çok uygun bir turizm mekânıdır. Çünkü İran’la mukayesede Tacikistan’da yaşam daha ucuzdur. Tacikistanlılar için İran eski tarihi, siyasi ve kültürel ortaklığın sembolleri olan, Şiraz’daki Pers imparatorluk sarayı, Sadi Şirazi ve Hafızı Şirazi’nin anıtları, Hamadan’da İbni Sina Türbesi, Tebriz’deki Kemali Hucandi Türbesi, Nişapur’daki Firdevs’i Anıtı görülecek prestijli mekânlardır. Bu sebepten iki ülke, turizm alanında işbirliği antlaşmaları yapmışlardır. İki millet karşılıklı, rahat seferler yapmak ve iki halkın daha da yakınlaşması için bu alandaki ilişkileri geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bu konuda iki ülke arasındaki bir takım işbirliği antlaşmaları yapmışlardır. Antlaşma beş başlıkta İran’ın Kültür ve Turistik Kurumu, Tacikistan’ın spor ve Turistik Kurumu arasında imzalanmıştır. Antlaşmalara göre, Tacikistan’da İran’ın sermayesiyle Uluslararası Turistik ve Otelcilik Üniversitesi kurulacak, İran’da turistik ve otelcilikle ilgili

²¹⁸ Aynı Yerde.

²¹⁹ Aynı Yerde.

yazılmış yüksek lisans ve doktora tez çalışmaları, makaleler ve kitaplar Kiril alfabesine tercüme edilecektir. Tahran Üniversitesi Rektörlüğü ile yapılmış antlaşmaya göre, her yıl yirmi Tacik öğrenci burslu olarak yüksek lisans ve doktora öğrencisi olarak kabul edilecektir. Bu antlaşmaya göre, iki ülke arasındaki altyapı sorunları da çözülmüş oluyordu. Tacikistan'ın turistik sektörde yedi ülke ile işbirliği vardır. Bu ülkeler arasında İran ve Türkiye de vardır. İki ülke arasındaki turistik iş birliğini geliştirmek amacı ile Nevruz Televizyonu'nun açılmasına önem vermişlerdir. Televizyon üzerinden iki ülkenin turistik yerlerinin tanıtılması sağlandı²²⁰.

Turizm sektörünün iktisadi ve kültürel önemi Tacikistan için hayatidir. Çünkü Tacikistan'ın hem doğasının turizme uygunluğu hem de bölge halkları için bir cazibe merkezi olması gözlemlenmektedir.

Dünyada petrol ve sanayiden sonra turizm en çok gelir getiren sektördür. Bu sebepten Tacikistan turizm konusunda İran ile işbirliği kararı yerindedir. Bu alandaki işbirliğinin geliştirilmesi hem halkların daha da yakınlaşmasına hem de, ekonomik bir zenginliğe neden olacağı kuşkusuzdur. Bu konu Tacikistan tarafından bakıldığı zaman İran'a göre daha da hayatı mesele olduğunu fark ediyoruz. Çünkü Tacikistan'ın çevresindeki ülkeler Afganistan, İran ve diğer Orta Asya ülkeleri turistik açıdan az gelişmiş olduğu için Tacikistan bu konuda daha avantajlı konumdadır ve fırsatlar açısından zengindir. İran'la bu alandaki işbirliği hem tecrübe hem de Tacikistan'a yatırım yapılmasına neden olmaktadır. Bu hem Tacikistan'ın iktisadi gelişim için destek hem de işsizliği azalmasına neden olmaktadır. Uluslararası Turistik ve Otelcilik Üniversitesi, Duşanbe'de yapılmış olmasına rağmen, bölgedeki ülkelerinden bu bölüme okumak isteyen öğrencilerine fırsat olmaktadır.

İki ülke turizm ajanslarının işbirliği ile İran ajanslarının turizm konusunda bedava danışmalık yaptığı görülmektedir ve Tacikistan'da bu konudaki ciddi tecrübe

²²⁰ <http://www.mosaferan.ir/main.asp?ID=00815.24.11.2015>

ve bilgi boşluğunu doldurmaktadır. İran ve Tacikistan arasında haftada üç uçuş gerçekleştirilmekte ve yolcuların çoğunluğunu tüccar, öğrenciler ve devlet memurları oluşturmaktadır. İki millet arasında turizm alanı zayıf olmasına rağmen bu sıkıntılar iki ülke arasında bir işbirliği ile çözülecektir²²¹.

4.4.4. Nevruz Televizyonu Projesi

2006 yılında Duşanbe’de ilk olarak Farsça konuşan üç ülke lideri işbirliği amacıyla bir araya geldiler. Görüşme sonucunda bir ilk olan işbirliği maksadıyla birkaç antlaşmaya imza attılar²²². Antlaşmanın en önemli kararlarından birisi ise, Nevruz adıyla bir televizyon kanalının Duşanbe’de açılması oldu²²³. TV açılma nedeni Farsça konuşan ülkelerin arasında yakınlaşma ve işbirliğinin geliştirilmesidir. Televizyon Farsça yayın yapacak ve programlar müşterek düzenlenecekti²²⁴. TV, üç ülkeden 110 kişiden ibaret oluşan personel ile idare edilecekti. TV’nin bütün harcamaları, İran hükümeti tarafından karşılanacaktır. 2010 yıla kadar TV kurulması için malzemeler Almanya’dan getirilmiş lakin yayına başlayamamıştır.²²⁵ Bunun birkaç nedeni vardır.

İlk problem, İran, Tacikistan ve Afganistan arasındadır, çünkü TV açılma anlaşmasına göre, TV, Farsça yayınlanması gerekiyordu. Antlaşmadan sonra Afganistan, TV’nin sadece farsça yayın yapmasına muhalefet etmiş, Afganistan’daki Özbekler, Türkmenler, Peştular gibi farklı dillerde konuşan halkların olduğunu neden olarak göstermiştir. Bu ülkede zaten ırkçılık yüksektir. Afganistan’daki milletler iç siyasette müdahale edebilecek kadar güç sahibidir ve ülke hala içi savaş durumundan çıkamamıştır. Bu yüzden Afganistan sadece Farsça yayınlanmasına karşı çıkmıştır. Afgan hükümetine göre, Peştuca da yayın yapması gerekiyordu. Lakin İran ve Tacikistan buna karşı çıktı.

²²¹ Aynı Yerde.

²²² www.news.tj/tj/news/shari-matbuot-85-130708#b,11.03.2016.

²²³ www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,11.06.2015.

²²⁴ Tajik.irib.ir,12.03.2015.

²²⁵ <http://www.dw.de/>,22.10.2014.

İkinci sıkıntı ise üç ülkenin farklı siyasi ve ideolojik bakışlarıydı. Farsça diliyle konuşan üç ülke, iki farklı siyasi rejim ve farklı ideolojiye sahiptir²²⁶. Bu yüzden TV’de yapılacak programlar ve yayın konusunda ihtilaf vardır. Örnek olarak, TV spikerlerinin giyimleri bile ihtilaf nedenleri arasındadır. Üçüncü sebep ise Özbekistan, Amerika, Rusya ve Çin gibi bölgesel süper güçlerin Nevruz TV’nin açılışa karşı olmasıydı. Özbekistan’a göre, Özbekistan’da Semerkant ve Buhara gibi büyük şehirlerde fazlaca Tacikçe ve Farsça konuşan nüfus var. Onlar Nevruz TV’den etkilenecektir. Amerika²²⁷, Çin ve Rusya’ya göre İran’ın Orta Asya da güçlü olmasına engel olmak sebepleriyle Tacikistan ve Afganistan’a İran ile bu konuda iş birliği yapmayı ve TV’nin açılması konusunda baskı yapmaktadırlar. Çünkü bu ülkelere göre, İran, İslami rejim ile hükümetine yöneltiyor ve kendi siyasi ideolojisini bölgeye yaymak amacıyla her tür iş yapmaktadır²²⁸.

5. Tacikistan –İran 2000-2014 Yılları Arasındaki İlişkileri

5.1. Tacikistan’ın İktisadi Kalkınma Durumu

SSCB’nin çökmesinden dolayı, bağımsız olan Tacikistan merkezden gelen desteğin kesilmesi ve iç savaşla (1992-1997) birlikte ciddi ekonomik sıkıntıya maruz kalmıştır. Bu yüzden, Tacikistan farklı ülkelerin desteğine muhtaç hale gelmiştir. Diğer taraftan, bu ekonomik düzensizlik işsizliğe nedendir. Bu durum, Tacikistan nüfusunun %30’nun Rusya ve Kazakistan’a mevsimlik işçi olarak göç etmesine sebep olmuştur. Bu göç etmiş nüfus vasıtasıyla gönderilen para 2014 yılında 4 milyardan 100 milyon dolara ulaşmış ve bu miktar o yılın Tacikistan bütçesinin %70’ne denk düşmüştür.

İran, Tacikistan’da ilk büyükelçilik açan ülkedir. Önce tarihi ve kültürel ilişkiler geliştirmiş daha sona farklı ilişkileri geliştirerek Rusya’nın da onayıyla diğer aşamalara geçmiştir.²²⁹ Özellikle, Putin dönemi Rusya’sının İran ile ilişkilerde yaklaşması, İran-Tacikistan ilişkilerinin daha da geliştirilmesine olanak sağlamıştır. Bundan sonra İran-Tacikistan ilişkileri daha da ileri aşamalara geçmiştir ve

²²⁶ www.farsnews.com/printable.php?nn=13901028000132, 23.02.2016.

²²⁷ www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml, 11.06.2015.

²²⁸ Aynı Yerde.

²²⁹ Tacikistan Dış İşler Bakanlığınsitesi, mfa.tj, 11.2.2015.

Tacikistan'ın inşaat sektöründe ağırlıklı olarak sürdürülmüştür. Son yıllarda Tacikistan'ın makro iktisadının durumu ise iyice gelişmiştir; örnek olarak zanaat, inşaat, baraj, tarım, hayvancılık, iç ticaret, dış ticaret, hizmet sektörü, ulaşım ve diğer sektörlerde gelişmiştir. Şöyle ki Tacikistan'ın bağımsızlığından sonra gayri safı milli hasıla (GSMH) daha da artırmıştır. Örnek olarak 2008 yılında Tacikistan'ın GSMH'sı yüzde 3/4 artırmıştır. 2009 yılındaki istatistiklere göre hafif zanaat 11/2, tarım 10/5, hayvancılık 5/9, ulaşım 11/1, iç ticaret ve toplum hizmet 10/4, işsizlik oranını 1/2, maaş zammı 14/4 olmuştur.²³⁰

5.2. Tacikistan ve İran Arasındaki Karşılıklı Ekonomik Anlaşmalar

İran, 1992 yazında Tacikistan'da sanayi fuarı yaparak İran şirketlerinin Tacikistan'da pazar bulmasını sağladı. 2014 yılına kadar İran, Tacikistan'da 4 kez sanayi fuarı düzenledi. Bu fuarlar Tacikistan'ın talebi ile gerçekleşmiştir. 2014 yılında gerçekleşmiş olan son fuar yine ekonomik ilişkilerin gelişmesi için gerçekleştirilmiştir. İran'ın gıda, tarım, inşaat, ambalaj, beyaz eşya gibi sektörlerinden çeşitli şirketler bu fuarlarda boy gösterdi. Son fuarda İran'ın çeşitli şehirlerinde faaliyet gösteren 40 büyük şirket katılım sağlamıştır. Bu fuar aslında bir hayalin gerçekleşmesiydi. Tacikistan Ticaret Odası Başkanı Ali Kerim Aliyev, bu fuar vasıtasıyla Tacikistan pazarını İran şirketlerine açmak ve İran sanayi tecrübesini ülkesine taşımak amacını taşıdıklarını söylemiştir²³¹ Bu fuar çerçevesinde, Tacikistan ve İran şirketleri arasında çeşitli işbirliği anlaşmaları sağlanmıştır. Günümüzde Tacikistan'da 167 İran şirketi çeşitli seviyelerde ve çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Tacikistan ve İran arasındaki işbirliği her yıl %10 artmaktadır.²³²

1995 yılından beri İran, Tacikistan'daki barış ortamının oluşması için çaba göstermiştir. Bunun nedeni barış ortamında ekonomik ilişkilerin geliştirilmesidir. 1995 Ocak ayında Tacikistan Cumhurbaşkanı İmam Ali Rahmani, İran'a sefer etmiştir. Bu seferde İran hem barış için hem de ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlayacağını beyan etmiştir. İmam Ali Rahman, Cumhurbaşkanı olduktan

²³⁰ Tacikistan Milli Bankası, www.nbt.tj.12.02.2015.

²³¹ Rörortaj, Şöhret Gulav, Raisi Şubai İktisodii Dastgohi Rayosati Cumhuri Tacistan, (Tacikistan'ın Cumhurbaşkanı sarayında İktisadi Şubede Dayra Başkan) ,Reportaj, İstanbul, 22.10.2014.

²³² www.tajikembassytr.org, 11.01.2015.

sonra(1994) ilk yurtdışı seferini İran'a yapmış ve 12 ticaret anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmalar neticesinde iki ülke arasında hava yollarının açılması kararlaştırılmıştır.²³³ Ancak İran ve Tacikistan arasındaki ilişkiler, Tacikistan iç savaşından sonra (1997) gerçek çehresine kavuştu. Lakin Tacikistan'ın İran'la ilk ilişki kurduğu 1992 yılından beri iki ülke arasında çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır.

Ocak 1992 yılında Tacikistan'ın ilk Cumhurbaşkanı Rahman Nebiyev, Tahran'a yaptığı ilk seferinde beş anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalardan ikisi ticari-ekonomik anlaşmadır. Bunun yanında İmam Ali Rahman'ın Tahran seferi zamanında (1995 Ocak) imzaladığı on iki anlaşmadan sekizi ticari-ekonomik anlaşmalardır. 1996 yılında İran Cumhurbaşkanı yardımcısı Hasan Habibi, Duşanbe'ye sefer etmiş, bu sefer zamanında on bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar sanayi, tarım, enformasyon, bankacılık, gümrük, ulaşım, kültürel ve eğitim alanlarında imzalanmıştır.²³⁴ İmam Ali Rahman'ın 1997 Şubat ayındaki Tahran seferinde iki ülke arasında çeşitli işbirliği anlaşmaları imzalandı. İran Cumhurbaşkanı Rafsancani 1997 Mayıs ayında yaptığı Duşanbe seferinde sekiz işbirliği anlaşmasına imza attı. Bu anlaşmalardan altısı ticari, ulaşım, sağlık sanayi alanlarındaki anlaşmalardır. Ayrıca İmam Ali Rahman'ın Aralık 1998 yılındaki Tahran seferinde dokuz anlaşma imzalandı. Bu anlaşmalardan altısı ekonomik, teknoloji, demiryolu, elektrik, gıda mühendisliği, bankacılık ve kredi, tarım ve inşaat alanlarında yapıldı.²³⁵ Tacikistan'da barış sağlandıktan, özellikle 2000 yılından sonra İran-Tacikistan ilişkileri daha da gelişmiş bir aşamaya taşındı.

Son 10 yılda İran'ın en önemli yatırımlarını Tacikistan'da yaptığını söyleyebiliriz. Bu yatırımlar Tacikistan için hayati öneme sahiptir. Hali hazırda İran, Rusya ve Çin'den sonra Tacikistan'la ekonomik ilişkileri en gelişmiş üçüncü büyük ülkedir. Günümüzde Çin, ekonomik ilişkiler bağlamında İran'ın önünde olan bir ülke olarak iletişim, ticaret ve inşaat alanlarında yatırım yapmaktadır. İran, Çin'e göre,

²³³ Rıza Bekdili, Ravabiti hamli naghli Miyani İran ba Keşvarhai Asyai Markasi, (İran ve Orta Asya Ülkelerin Arasında Transit Durumu), yy. Faslnamai Asyai Markazi ve Kafkaz, (Orta Asya ve Kafkas dergisi), Yıl.2002, sayı:37, s.11.

²³⁴ www.irna.ir, 12.11.2015.

²³⁵ Aynı Yerde.

yatırım konusunda geride olsa da, özellikle enerji alanında yaptığı yatırımlar ile hem Tacikistan'da hem de bölgede stratejik aktör olmak için çaba göstermektedir. Günümüzde İran, Tacikistan'da Sangtude-2 barajını bitirmiş durumdadır.²³⁶ Bunun yanında İran, Hanku nehri üzerinde Nurabad barajının yapılması için Tacikistan'la anlaşma imzalamıştır. Nurabad barajı projesi gerçekleştiği zaman Sangtude-2 barajı ile birlikte üretilen elektrik yılda 870 bin megavat/saat'e ulaşacaktır. Bunun dışında İran diğer bir baraj projesine, Sangtude Novoyo adlı projeye de sıcak bakmaktadır. Bunlar gerçekleştiği zaman Tacikistan'daki bu projelerle İran bölgede enerji konusunda en önemli aktöre dönüşmektedir.²³⁷

İktisadi açıdan zayıf durumda olan Tacikistan'a yapılan İran yatırımları Tacikistan tarafından çok sıcak karşılanmaktadır. Bu yatırımlar, Tacikistan'ın ekonomisinin toparlanmasına ve Tacikistan'ın enerji alanında bir ihracatçıya dönüşmesine neden olacaktır. Bu açıdan İran enerji potansiyeli yüksek alana yatırım yaparak, Tacikistan'da ekonomik alanda ciddi bir role sahip olmuştur.²³⁸

2014 yılına baktığımız zaman Tacikistan'ın çeşitli şehirlerinde ve çeşitli alanlarında büyüklü-ufaklı İran şirketleri faaliyet göstermektedirler. Tacikistan resmi verilerine göre, İran ve Tacikistan arasındaki iktisadi-ticari işbirliği 2010 yılından 2014 yılına %25 artmıştır.²³⁹

İran ve Tacikistan arasındaki ilişkilerde 2014 yılına kadar yüzden fazla iktisadi anlaşma olmuştur.²⁴⁰ Anlaşmalar sanayi, tarım, inşaat, baraj, maden araştırmacılık gibi hemen-hemen bütün alanlarda işbirliği amacıyla yapılmıştır. Anlaşmalara göre İran devleti ve özel sektörü tarafından Tacikistan'da zikredilen konularda faaliyet yaparak Tacikistan'ın gelişimi ve kalkınması desteklenmiş ve şimdiye kadar İran

²³⁶Şühret Gulov, Raisi Şubai İktisodii Dastgoi Rayosati Cumhuri Tacistan, (Tacikistan'ın Cumhurbaşkanı sarayında İktisadi Şubede Dayra Başkan) Röportaj: İstanbul, 15.05.2014.

²³⁷ www.tajikembassytr.org, 11.01.2015.

²³⁸ Davlatzad Kiyomiddin, Tacikistan Cumhurbaşkanlığı'na bağlı statik kurumun başkan yardımcısı, Röportaj: İstanbul 30.04.2015.

²³⁹ www.tccim.ir, İran-Tacikistan Ticari Odası sitesi, 27.07.2015.

²⁴⁰ www.irna.ir, 12.11.2015.

tarafından yapılan anlaşmaların çoğu gerçekleşmiştir.²⁴¹İki taraflı olmuş en önemli anlaşmaları aşağıdaki tabloda gösterdik.

Tablo 3. İki Ülke Arasındaki En Önemli İktisadi Antlaşmaların Listesi

Sayı	Antlaşmalar ve Tarihleri	Yer	Sonuç
1	Ticari anlaşmalar 28.07. 1993	Tahran	Ticari Odalar ve Ticari Şirketler
2	Transit geçiş anlaşması 5.09.1995	Tahran	Gümrük maliyetleri uygun fiyatla uygulaması
3	Bankacılık ve ödeme anlaşmaları 17.07.1994	Tahran	Dolar üzerinden ticaret etmek
4	Ekonomik Memorandumu anlaşması 17.07.1994	Tahran	Ulaşım ve Demiryolu açılışı
5	Yatırımları teşvik anlaşması 17.07.1994	Tahran	Yatırım için teşvik etmek
6	Ticari anlaşma 17.07.1994	Tahran	Ticari ve Gümrük odaları açılışı
7	Ekonomik anlaşma 01.01.1995	Duşanbe	Bazı mallar için vergiyi kaldırmak
8	Ekonomik anlaşma 14.12.1997	Tahran	Bazı mallar için vergiyi kaldırmak
9	Turizm ve Yatırım Memorandumu anlaşması 01.05.2001	Duşanbe	Turizmcilik için işbirliği yapmak
10	Gümrük anlaşması 01.05.2002	Duşanbe	Gümrük vergilerinin yolsuzluğunu gidermek
11	Memorandum 18.05.2003	Tahran	Para transferi üzerine
12	Standart ekonomi memorandumu 18.01.2005	Tahran	Valiler arasında işbirliği
13	Tercihli ticaret anlaşması 23.08.2006	Duşanbe	Bazı mallar için vergiyi kaldırmak

Kaynakça²⁴².

²⁴¹ www.dushanbe.mfa.ir,12.23.2015.

²⁴² Aynı Yerde

5.3. Tacikistan ve İran Arasındaki Mali İlişkilerin Rakamları

1992 yılından beri iki ülke arasında resmi ziyaretle gerçekleşen üst seviyede çeşitli görevde bulunmuş, Cumhurbaşkanı'ndan başlayarak bakanlar ve diğer devlet kurumları başında bulunan otuzdan fazla önemli şahsiyet vardır.²⁴³ Bu seferler iki ülke arasındaki siyasi, iktisadi, kültürel konularda gelişmiştir. Bu konuyla ilgili araştırma metinlere göre 2001-2014 yıllarına kadar iki ülke arasındaki ticaret ve mali ilişkiler inanılmaz seviyeye kadar gelişmiştir. Bu ilişkide özellikle İran maddi anlamda oldukça karlı çıkmıştır. Bu konuyla ilgili ile aşağıdaki tabloda miktarlarını görebiliriz.²⁴⁴

²⁴³www.tajembiran.tj/fa/tajikistonu-iron/political-reletions/history-of-reletions.html.7.10.2015.

²⁴⁴İran'ın Ticaret Kurumun, <http://kiangostarco.com/country-info/%D8%AA%D8%A7%D8%AC%DB%8C%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86/>,21.12.2015.

Tablo 4.2001-2014 Yıllarında İran ve Tacikistan Arasındaki Ticaret(Milyon Dolar)

Yıl	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İhracat	76	53	76	72	100	127	151	202	155	180	156	247	267	268.3
İthalat	0/77	6	14	5	5	8	23	35	37	34	21	27	23	16.7
Ticari Fark	75/23	47	64	67	95	121	128	167	118	146	135	220	244	251.6
Sonuç	76/77	59	90	77	105	135	174	237	192	214	177	274	290	285

Kaynakça²⁴⁵.

²⁴⁵ Aynı Yerde.

Tablo 5. İran'dan Tacikistan'a 2001-2014Yılları Arasındaki En Önemli Ürünlerin İhracatları

Sayı	Ürünlerin İsmi	Rakamlar (Milyon Dolar)
1	Petrol ve petrolden çıkan ürünler	302
2	Ayakkabı	176
3	Ön ve budaya	153
4	Şeker	153
5	Tekstil ürünleri	142
6	Tekstil (kadın elbise)	140
7	Araba	115
8	Tahta	98
9	Tekstil (Erkek elbise)	78
10	Parça	53

Kaynakça²⁴⁶.

Tablo 6. Tacikistan'dan İran'a 2001-2011 yılları Arasındaki En Önemli Ürünlerin İhracatı

Sayı	Ürünlerin İsmi	Rakamlar (Milyon Dolar)
1	Alüminyum	527
2	Pamuk	129
3	Kuru meyve	59
4	Kuru kayısı	27
5	Süven ve Sarımsak	22
6	Ceket ve Pantolon	13
7	Kerpiç	4/12
8	Hurda demir	4/10
9	Üzüm	10
10	İpek	3/7

Kaynakça²⁴⁷.

²⁴⁶ Aynı Yerde.

²⁴⁷ Aynı Yerde.

İran, Mahmut Ahmedinejad'ın Cumhurbaşkanı olduğu dönemde (2005-2013), iç ve dış politikada eski Cumhurbaşkanı Muhammed Hatemi dönemine (1997-2005) göre Batı ve Amerika gibi ülkelere karşılık sert bir politika izledi. Bu nedenle bu ülkeler tarafından İran'ın iktisadi ve siyasi politikasına ciddi şekilde izole yapıldı. İran'ın ekonomisi ciddi zarar gördü ve İran ile Tacikistan arasındaki ticari-iktisadi ve kültürel yatırımlar durumdan etkilendi. Bu yüzden imzalanmış bazı anlaşmaların veya projelerin belirlenmiş tarihlerde bitmesini engelledi.²⁴⁸ Ancak Tacikistan bu sıkıntıların nedenlerini bildiği için sabır ve umutla iki ülke arasındaki olumlu ilişkilere devam etmiştir. Çünkü Tacikistan hükümetinin ticaret yaptığı otuz ülke arasında İran ilk beştedir ve bu durum Tacikistan'da yapılan baraj ve inşaat yatırımlarını kapsamaz.²⁴⁹

5.4. İran'ın Tacikistan'daki Ticari Odaları ve Şirketleri

Tacikistan İktisat ve Sanayi Bakanlığı'nın açıklamasına göre, gelecek 5 yıl içerisinde İran'ın Tacikistan'da bir milyar dolar yatırım yapması konusunda anlaşma imzalanmıştır.²⁵⁰ Bu anlaşmaya ile İran, Tacikistan için en büyük ekonomik ve stratejik ortak olmuştur. İki ülke arasında İşbirliği ve Ticaret Konseyi'nin İranlı temsilcisi Meysem Abbasi'nin açıklamalarına göre, İran'ın Tacikistan'da 167 şirketi yatırım yapmaktadır ve bu iki ülke arasındaki işbirliğinin geliştiğinin göstergesidir. Ayrıca İran'ın, Tacikistan'ın çeşitli şehirlerinde bulunan ticaret odaları sayısı ondan fazladır. İran'ın Maşat, Şiraz, Tahran, Yezd, Tebriz, Kazvin²⁵¹ gibi vilayetlerinin ticaret odaları Tacikistan'daki vilayet, ticaret odaları ve ticaret kurumlarıyla iş birliği amacıyla anlaşmalar yapmışlardır. İki taraftan yetkili kişiler sık-sık görüşmekte ve iki taraflı iş birliği zamanla gelişmektedir.²⁵²

Tacikistan'ın Duşanbe şehrinde İran Ticaret Bankası'nın bir şubesi bulunmaktadır. Yine İran'ın özel bankaları da bulunmaktadır (ör. Babek Zancani'ye

²⁴⁸ www.tajikistononline.blogfa.com, İran'ın ürünleri için Tacikistan'da Pazar bulma sitesi, 13.04.2015.

²⁴⁹ <http://www.tasnimnews.com/Home/Single/286599>, 1.09.2014.

²⁵⁰ www.tajikembassytr.org, 21.09.2014.

²⁵¹ www.qccim.com, 24.1.2015

²⁵² www.alborzccim.ir, İran'ın Alburz Bölge Ticari Odası sitesi, 12.02.2016.

ait Arziş Bank). İki ülke arasındaki iktisadi, ticari ve diğer yatırımların para transferi bu bankalar üzerinden olmaktadır. Bunların dışında Zencani'ye ait Tacikistan'daki en büyük holdingler Kont Group Tacikistan, KontGroup Investment, Asian Express Terminal, Asian Express Airline ve Kont Tourism Tacikistan²⁵³ şirketleri vardır.

İran'ın Tacikistan'da yaptığı stratejik projeler Anzab bölgesinde yoğunlaşmaktadır. Bu bölgede İstiklal adıyla yapılan tünel, Sangtuda 2 barajı, Rudaki ve İbn Sina hastanesi, traktör yapım fabrikası, yağ vb. çeşitli gıda şirketleri, askerler için tekstil, kimyasal maddeler üreten şirketler, inşaat, ulaşım gibi işlerle uğraşan şirketler faaliyet yapmaktadır.

İki kardeş ülke arasında 1996-2014 yılları arasında olmak üzere ülke merkezlerinde on müşterek iktisadi zirve gerçekleşmiştir. Zirvenin ilk başkanlığını iki taraftan tarım, iktisat bakanları yapmış, sonra iki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler ve anlaşmaların enerji ve baraj konularında ciddi çalışmalar nedeniyle iktisadi müşterek zirve başkanlığını iki taraftan Enerji Bakanlığı üstlenmiştir. Bu konuda aşağıdaki tabloda sırayla gösterdik.²⁵⁴

Tablo 7. 1996-2014 Yılları Arasındaki Müşterek Komisyonlar

Unvan	Komisyonun Temsilcisi	Tarih
İlk müşterek iktisadi zirvesi	Tarım Bakanı	Eylül1996
İkinci müşterek iktisadi zirvesi	Tarım Bakanı	Kasım1998
Üçüncü müşterek iktisadi zirvesi	Tarım Bakanı	Kasım 1999
Dördüncü müşterek iktisadi zirvesi	Tarım Bakanı	Mayıs 2001
Beşinci müşterek iktisadi zirvesi	İktisat Bakanı	Temmuz 2003
Altıncı müşterek iktisadi zirvesi	İktisat Bakanı	Haziran 2004
Yedinci müşterek iktisadi zirvesi	Enerji Bakanı	Şubat 2007
Sekizinci müşterek iktisadi zirvesi	Enerji Bakanı	Ekim 2009

²⁵³ www.ozodi.mobi/a/tajik-national-bank-denied-3-mIn-dollars-bribery/26782834.html.22.03.2016.

²⁵⁴ <http://dushanbe.mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=56&pageid=3362&sited=56>,1.01.2015.

Dokuzuncu müşterek iktisadi zirvesi	Enerji Bakanı	Temmuz 2011
Onuncu müşterek iktisadi zirvesi	Enerji Bakanı	Eylül 2014

Kaynakça²⁵⁵.

5.5. Tacikistan ve İran Ortak İktisadi Stratejiler

2010 yılından itibaren İran ve Tacikistan iktisadi ilişkilerinde hızlı bir değişim olduğunu görüyoruz. İki ülke arasındaki iktisadi ve ticari ilişkilerin ana yapısını İran'ın Tacikistan'da yaptığı su, elektrik gibi enerji sektörü oluşturmaktadır. Bu esaslarıyla iki ülke arasında iktisadi ve ticari ilişkide enerji konusu stratejik çıkarım olmuştur. O yüzden İran tarafından Tacikistan'da Sangtuda 2 barajı dışında Ayni, Nurabad, Varzab bölgelerinde aynı adla su, elektrik projeleri yapılması için birçok anlaşma imzalanmıştır. Tacikistan'ın baraj yapma potansiyeli yüksek olduğu için İran, bu fırsatları kullanmak amacıyla enerji politikası gütmektedir. Günümüzde ise Tacikistan kendi iç masrafı için elektrik üretilmiyor ve Türkmenistan, Rusya, Özbekistan gibi ülkelerin enerjisine muhtaç durumdadır. Yapılan baraj projeleri gerçekleştiği zaman Tacikistan'ın enerji ihtiyacı giderilmiş olacaktır.²⁵⁶

Tacikistan'ın iktisadi genel olarak tarıma dayandığını görmekteyiz. İran da buna bağlı olarak Tacikistan'da tarım ve hayvancılık sektörü alanında yatırımlar yapmaktadır. İran bu faaliyetleri özel sektörler eliyle yapmaktadır. İran'ın özel sektörleri Tacikistan'da şimdiye kadar hayvancılık sektörüne elli milyon (50 milyon) dolar yatırım yaptı²⁵⁷. Aynı zamanda bu özel sektörler ziraat konusunda da önemli yatırımları bulunmaktadır. İran, ziraat alanında Tacikistan'da faaliyetlerini geliştirmek için altı bin hektarlık bir alan kiraladı ve bu arazilerde çiftçilik yapmaktadır. İran'ın ticari ve ziraat alanlarında yapmış olduğu bu yatırımlar hiç şüphesiz Tacikistan'ın ticaretine ve ziraatına katkı sağlamakta birlikte aynı zamanda İran'ın iktisadına da olumlu etkileri olmaktadır. İran'ın Tacikistan'a yatırımları

²⁵⁵ Aynı Yerde.

²⁵⁶ Görüşme: Abdulhalil Nacibuloev, (Tacikistan Cumhurbaşkanlığı'na bağlı statik kurumun başkan yardımcısı), İstanbul, 30.04.2016.

²⁵⁷ ²⁵⁷ www.ozodi.mobi, 21.06.2015.

bakıldığında yukarda ifade ettiğimiz gibi tarıma ve ziraata dayalı olmaktadır. Bunun yanında teknoloji ve sanayi alanında da yatırımlar yapmaktadır.

Genel olarak görmekteyiz ki, İran, Tacikistan'da yatırımlarını sanayi alanına yansıtmaktadır. Çünkü İran, Tacikistan devleti ile her alanda yatırımlar yapmak istemektedir. Örneğin şu sıralar İran, Tacikistan'da bir çimento fabrikası yapmaktadır. Bu fabrika ile sanayi alanında önemli katkıda bulunacaktır. Çünkü bu fabrika iki milyon ton çimento üretecek kapasiteyi sahiptir. Dolayısıyla iki ülke arasında yapılan ticari anlaşmaların en önemli ayağından birini sanayi alanı oluşturmaktadır. İran bu amaçla iki ülkenin ticaretine önemli katkı sağlaması açısından Tacikistan'da sanayi bölgeleri ve sanayi şehirleri kurulmaktadır. Bu sanayi şehirlerin birisi Tacikistan'ın kuzeyine ve diğeri ise güneyine kurulmaktadır. İki ülke gün geçtikçe her alanda ticari ilişkilerini artırmaktadır. Özellikle sanayi alanında yapılan bu anlaşmalar hayata geçirildiğinde iki ülke arasındaki ticari anlaşmanın hacmi de ciddi oranda artmış olacaktır.²⁵⁸

Sağlık alanına baktığımızda ise aynı şekilde İran'ın Tacikistan'da ciddi faaliyet içinde olduğunu görmekteyiz. Sağlık alanında İran'ın hayli seviyeler kat ettiğini görmekteyiz. İran, bu alandaki tecrübe ve birikimini de yine Tacikistan'a taşımaktadır. Bu bağlamda İran'ın Tacikistan'da bu alanda pek çok yatırım yaptığını görmekteyiz. Örneğin, İran'ın özel sektörü tarafında İbn-i Sina Kalp Hastanesi ve Rudaki Göz ve Deri Hastanesi yapılmıştır. İran bu hastaneler ile Taciklerin sağlık durumuyla ilgilenmesinin yanında bilgi ve tecrübelerini hastanede çalışan Tacikistanlı doktorlarla paylaşmaktadır. Bu durum, her iki ülke arasındaki ilişkileri devlet bazında artırdığı gibi insanlar arasındaki irtibatı ve ilişkiyi iyi yönde artırmaktadır. İran'ın Tacikistan'daki yatırımlarını genel olarak ifade ettikten sonra bu yatırımları daha detaylı ele almak istiyoruz.

²⁵⁸ www.ozodi.mobi, 21.06.2015.

5.6. Tacikistan ve İran Arasındaki Projeler ve Yatırımlar

5.6.1. Bayındırlık Alanında Yapılan Yatırımlar

5.6.1.1. Anzob Tüneli (İstiklal)

Bildiğimiz kadarıyla Tacikistan, Orta Asya ülkeleri arasında iktisadî en zayıf ülkedir. Tacikistan'da Sovyet Birliği'nin dağılmasından sonra ve iç karışıklar nedeniyle bu ülkede pamuk ve alüminyumdan başka uluslararası pazara satacak ürün yoktu. Tarım ve çiftçilik sektörünün alt yapısı çökmüş, ülke zor ve sıkıntılar içerisindeydi. Dolayısıyla Tacikistan ekonomisi Sovyetlerin dağılması ve içerde meydana gelen karışıklar nedeniyle ciddi sıkıntılar geçirmekteydi. Her alanda alt yapıların ciddi şekilde yenilenmesine ve yatırımların yapılmasına ihtiyaç vardı. Ülkede özellikle kuzey ve güney ulaşımında ciddi anlamda sıkıntılar çekilmekteydi. Haliyle bu şehirlerarası iletişimsizlik her alanı etkilemekteydi. Açıktır ki, ulaşımında sıkıntı olan bir ülke ticarete gelişemez ve kalkınamaz. Ülkenin ulaşımındaki bu sorunlar Tacikistan'ın ülke ekonomisine darbe vurmaktaydı. İlk adımda Tacikistan'ın kuzey ve güneyin ulaşım ve yol sıkıntısını halletmesi gerekmektedir. Ülke içinde ulaşımın yetersiz oluşu aynı zamanda kuzey ve güney ülkelerle yapılan ticareti engelliyordu. Mesela kuzey ülkelerle ticaret Tacikistan'ın kuzeyinden değil de Özbekistan üzerinde yapılmıyordu. Fakat Tacikistan'ın, Özbekistan ile aralarında sorunlarının olması bu ticaret yolunu da çıkmaza sokuyordu. Tacikistan ilk önce bu sorunun çözülmesi gerekmektedir.

Ülkenin güney ve kuzeyini dağlı bir yol birbirine bağlıyordu ve o da kışın altı ay hava şartları nedeniyle kapalıydı. Bu yol ise sadece bahar ve yazın çalışıyordu. İşin diğer yönü ise bu yolun dağlık ve tehlikeli bir yol olmasıydı. Bu da kuzey ile güneyin iletişimini tamamen zor durumu sokmaktaydı. Tacikistan bu durumu düzeltmek ve kuzey ile güneyi birbirine bağlamak için bir tünel yapmaya karar verdi. Bunun içinde İran şirketi olan SAYBER ile anlaştı. Bu tünelin yapılması ve yolların düzeltilmesiyle Hocand ve Soğd bölgeyi ile güney bölgede Duşanbe ve diğer şehirler birbirine bağlanmış oldu. Bu projenin değeri ise 39 milyon dolardır ve Tacikistan devleti bu maliyetin 7,8 milyon dolarını karşılamıştır. 10 milyon doları İran,

Tacikistan'ın gelişmesi amacıyla vermiştir ve geri kalan 22,2 milyon doları ise İran, Tacikistan'a kredi şeklinde vermiştir.²⁵⁹

Tacikistan'ın kuzey güney yolu, 2006 yılında, İran Cumhurbaşkanı Ahmedinecat ve Tacikistan Cumhurbaşkanı İmam Ali Rahman tarafından tünel bitmediği halde açılışı yapıldı. Ahmedinecat tünelin açılış töreninde bir konuşma yaptı ve o konuşmada şunları söyledi: “Anzab (İstiklal) tüneli İran milletinin Tacikistan milletine hediyesidir. Tünel İran'ın mühendisleri ve Tacikistan milletinin zahmetiyle yapıldı. Bu tünel iki milletin işbirliği sayesinde gerçekleşmiştir. Bu yatırım İki ülkenin gelişim ve kalkınması için atılan ilk adımdır. Tacikistan'ın gelişim ve kalkınması her hangi bir ülkeye zarar vermeyecek, aksine bölgedeki ülkelerin faydasına olacaktır.”²⁶⁰ Ahmedinecat konuşmasında belirttiği gibi iki ülke Tacikistan'ın kalkınması için işbirliği içindedirler. Bu yatırım sadece Tacikistan'ın faydasına olmamıştır. Ahmedinecat'ın belirttiği gibi diğer komşu ülkelerin de menfaatine olmuştur. Çünkü Tacikistan yapılan tünel ve yol çalışmalarıyla kuzey ülkelerle ticari ilişkilerini daha hızlı ve rahat bir şekilde yapma imkânını bulmuştur. Tünelin açılmasıyla birlikte Tacikistan aslında ticari anlamda stratejik bir konum elde etmiş oldu. Çünkü kuzey güney arasındaki irtibat bin yıldır kopuktu.

Anzab (İstiklal) tünelinin uzunluğu beş kilo metredir. Bu tünelin yapılmasında epey zorluklar çekilmiştir. Aynı zamanda tünelin yapımında mali krizlerde ortaya çıkmıştır. Proje için ayrılan kredi İran üzerinde uygulanan ambargodan dolayı sıkıntıya girmiştir. Bu projenin bütçesi İran para birimi üzerinden hesaplanmıştı. Fakat İran para birim kendisine uygulanan ambargo nedeniyle değer kaybetmiş ve bu da projenin bütçesini olumsuz yönde etkilemiştir. Dolayısıyla bu projeye malzeme sağlayan İran şirketleri ciddi anlamda etkilenmiş ve bu da projeyi zor durumda bırakmıştır. Neticede bu sorunlar nedeniyle proje, İran tarafından garanti edilen kalite standartlarını sağlayamamış ve bu taraflar arasında bir güvensizliğe neden olmuştur. Bu durum Tacikistan tarafında İran kökenli şirketlerin Çin ve Türkiye şirketlerine tercih edilmesine neden olmuştur. Aynı zamanda, halk da, tünel

²⁵⁹ Tajik2006.persianblo.ir.3.06.2015.

²⁶⁰ İr.sputniknews.com,19.12.2015.

kullanımından memnun kalmamıştır²⁶¹. Bu sıkıntılar İran'ın bu proje ile amaçladığı hedeflere (kamu diplomasisi, halklar arasında yakınlaşma) ulaşamamış, hatta ters bir tepkiye neden olmuştur.

İran'a uygulanan ambargodan dolayı proje bütçesinde oluşan eksikler, İran cumhurbaşkanı Mahmut Ahmadinejad'ın 2011 yılında Duşanbe'yi ziyaretiyle giderilmeye çalışılmıştır. Bu ziyarette, aynı zamanda İran Dışişleri Bakanı Menuçehr Muttaki ve Tacikistan Cumhuriyet Başsavcısı Babacan Babacanov tarafından suçluların karşılıklı iadesi, İran Enerji Bakanlığı, Tacikistan Enerji Bakanlığı tarafından işbirliğinin geliştirilmesi ve enerji alanında (örneğin Baraj yapımı-Sangtude-2) anlaşmaların İran tarafından garanti verilerek onaylanmasına karar kılınmıştır. Bunun yanında, İran tarafından Tacikistan'da yeni yeraltı kaynakların belirlenmesinde işbirliği, iki ülke arasında yer altı kaynak araştırma merkezi iş birliği sağlanması, Tacikistan Ulaşım Bakanlığı ve İran'ın Farab şirketinin Anzab tüneli inşaatını bitirmesi, projelerin bitirilmesi amacıyla İran'ın Tacikistan'a kredi verilmesi gibi anlaşmalar da yapılmıştır.

5.6.2. Sangtude-2 Barajı

İran-Tacikistan arasındaki önemli ekonomik işbirliği projelerinden biri de Sangtude-2 barajı projesidir. En başta bu proje Sangtude-1 olarak biliniyordu. Sonradan ise Rusya'nın projeye katılmasıyla (buna müdahalesi de diyebiliriz) birlikte Tacikistan bu projeyi iki baraj projesi olarak tasarladı. Yani iki ayrı barajın yapılması kararlaştırıldı. İlk barajı Rusya, ikinci barajı ise İran'ın yapmasına karar kılındı. Tacikistan tek projeyi çift projeye dönüştürerek ortaklarını memnun etmek istedi ve hem de kredi imkânını kaçırmak istemedi. 2002 yılında başlayan bu proje, 2006 yılında iki baraj şeklinde altyapısı değiştirildi.²⁶² İran tarafından bu barajın anlaşması Nisan 2006 yılında Ahmedinejad ve Rahman arasında Tahran'da imzalandı. İran'ın enerji alanında yaptığı büyük yatırımlar Tacikistan tarafından stratejik işbirliği olarak görülmekte ve desteklenmektedir.²⁶³ Sangtude-2 elektrik santrali İran ile Tacikistan

²⁶¹Görüşme, Şüret Gulav, Raisi Şubai İktisodii Dastgoi Rayosati Cumhuri Tacistan, (Tacikistan'ın Cumhurbaşkanlığı sarayında iktisadi şubede Dayra Başkan) 15.05.2016.

²⁶² www.asriran.com, 12.08.2015.

²⁶³ <http://www.irna.ir/View/FullStory/?NewsId=748898&IdZone=xfhxxjcyzbo,11.10.2014>.

arasında 220 milyon dolarlık bir bütçe ile imzalandı. Bu bütçenin 180 milyon dolarını İran tarafından, 40 milyon doları ise Tacikistan hükümeti tarafından karşılanması kararlaştırılmıştır.²⁶⁴ Tacikistan, bu elektrik santrali bittikten sonra kendi elektrik ihtiyacını karşılamakla birlikte diğer ülkelere de elektrik ihraç edebilecektir.²⁶⁵

Bu barajın önemi, enerji konusunda hem altyapı alanında yatırım sağlanmış, hem de Tacikistan komşu ülkelere enerji satışı konusunda öne çıkmıştır. Özellikle, enerji satışı alanında Tacikistan'ın önemli müşterisi Afganistan olmuştur. Bu baraj, iki kısımdan oluşmaktadır. İlk kısmı 2011 yılında kullanıma açılan ve 110 Megavat/saat üretime sahip olan kısımdır. İkinci kısmı İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'nin Duşanbe ziyareti ile açılması planlanmaktadır. Bu baraj projesini İran'ın Faryab şirketi yüklenmiştir.²⁶⁶ Anlaşmaya göre, 12,5 yıl süre içinde Tacikistan devleti her kilovat için 3 sent olmak üzere enerji satın alacaktır. Eğer Tacikistan bu şirketten satın alma yapmazsa, şirket bu enerjiyi başka ülkelere satabilecektir.²⁶⁷ Bu anlaşma Tacikistan Meclisi tarafından onaylanarak, yıllık bütçeden bu satın alma için belli miktar ayrılmıştır. Bu baraj Tacikistan iklimine uygun olarak, bol yağmurlu mevsimlerde daha fazla üretime sahip olacaktır. Bu baraj, hem Tacikistan, hem de bölgedeki diğer ülkelere ciddi anlamda ekonomik katkı sağlayacaktır.²⁶⁸

Tacikistan Orta Asya'da %60 su kaynaklarına sahip ülke olmasına rağmen, bu kaynakları kullanmakta geride kalmaktadır. Su kaynakları ülkenin sahip olduğu en önemli stratejik kaynağıdır. Tacikistan bu potansiyelini kullanmakla hem kendisi hem de bölge için önemli gelişme kaydeden bir ülkeye dönüşecektir.²⁶⁹ Tacikistan, ilkbahar ve yaz mevsimi boyunca nehirlerinde yüksek doluluk oranlarına ulaşmaktadır. Fakat bu kaynakları yeteri kadar kullanamamaktadır. Tacikistan, bu kaynakların kullanılmasında İran'ın enerji alanındaki tecrübesini kullanmak istemektedir. Kaynakların potansiyelini anlamak açısından şu nokta önemlidir; İran

²⁶⁴ www.tabnak.ir, 7.09.2015.

²⁶⁵ <http://www.dw.de/a-16735387>, 12.03.2015.

²⁶⁶ Tacikistan'ın Enerji Bakanın sitesi, www.mewr.tj, 11.09.2014.

²⁶⁷ www7.irna.ir, 8.10.2015.

²⁶⁸ İran Büyük Elçilik Tacikistan'da sitesi, <http://dushanbe.mfa.ir>, 20.12.2015.

²⁶⁹ <http://aksana.blogspot.com/2008/02/2200-1386-11-30html>, 10.09.2014.

yüzölçümü olarak Tacikistan'dan 10 misli büyük olmasına rağmen, Tacikistan, İran'dan 3 kat daha fazla su kaynaklarından enerji elde etme potansiyeline sahiptir. Örneğin, İran'ın 30 bin Megav/saat elektrik enerjisi üretme gücüne sahip olmasına rağmen, Tacikistan 100 bin Megav/saat elektrik enerjisi üretme gücüne sahiptir.²⁷⁰ Tacikistan hazırda 76 bin Megav/saat enerji üretecek potansiyeli gerçekleştirecek alanı belirlemiş durumdadır. Bu alandaki zemin çalışmalarını üç ülke; Çin, İran ve Rusya, Tacikistan ile baraj yapımı konusunda anlaşmış durumdadır. Günümüzde Tacikistan'ın elektrik enerjisi ihtiyacının %98'i su elektrik santrallerinden, %2'i ise termik santrallerden karşılandığı tahmin edilmektedir.²⁷¹

Tacikistan yıllık toplam 17 milyar kilovat/saat elektrik üretimi yapmaktadır. Kış döneminde nehirlerin donması nedeniyle elektrik üretiminde aksaklıklar yaşanmakta, Tacikistan bu eksikliği komşu ülke olan Özbekistan'dan temin etmektedir. Yazda ise, su kaynaklarının doluluk oranı arttığında elektrik üretimi artmakta, hatta komşu ülkelere elektrik enerjisi satışı yapmaktadır. Bu alışveriş rakamları şu şekilde yansımaktadır; Özbekistan'dan alınan elektrik 4 milyar 359 milyon kilovat/saat, Özbekistan'a sattığı rakam ise 3 milyar 974 milyon kilovat/sattır.²⁷²

Bu projenin 2011 bitmesi gerekirken, İran üzerindeki ambargolar ve Tacikistan-Özbekistan arasındaki sıkıntılar yüzünden 2013 yılında (İran Cumhurbaşkanı Hasanı Ruhani zamanında açılış oldu) proje sonuçlanmıştır.²⁷³ Afganistan, Tacikistan ve İran arasında imzalanan bu projeye göre, Afganistan bu projeden üretilecek enerjinin alıcısı konumuna geldi.²⁷⁴ 2006 Ağustos ayında Ahmedinejad'ın Duşanbe seferinde projenin görkemli açılışı yapıldı. Üç ülke enerji bakanlarının anlaşmasına göre, bu projeden üretilecek enerjinin alıcısı hem Afganistan hem de Afganistan üzerinden İran olacaktır.

²⁷⁰<http://www.mardomsalari.com/template\News.aspx?NID=30854>,10.09.2014.

²⁷¹Tajik.irib.ir,11.10.2015.

²⁷²<http://www.asriran.com/fa/pages/?cid=50315>,10.09.2014.

²⁷³<http://www.irna.ir/View/FullStory/?NewsId=748909>,10.09.2014.

²⁷⁴<http://www.iranveb.ir/13523.html>,23.10.2014.

Bu projeyi İran'ın Faryab şirketi gerçekleştirdi. Bu proje Tacikistan'ın bağımsızlıktan sonra ikinci en büyük projesidir. Bunun yanında bu proje İran'ın Tacikistan'daki ilk en büyük projesidir.²⁷⁵ 2011 yılında ilk kısmının açılışı Mahmut Ahmedinejad'ın katılımıyla, Tacikistan bağımsızlığının 20. yılında gerçekleşti. Ahmedinejad'ın açılışta yaptığı konuşmada bu projenin hem Tacikistan'ın bağımsızlığının 20. yılı hem de Tacikistan-İran ilişkilerinin 20. yılı olması hasebiyle İran ve Tacikistan halklarının işbirliğinin bir hediyesi olduğunu söylemiştir.²⁷⁶

Bu ziyarette İran ve Tacikistan arasında çeşitli alanlarda 20 işbirliği anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaların en önemlilerinden olan Anzab tünelinin ve Sentude-2 projesinin yapımının hızlandırılması, Afganistan üzerinden İran'a enerji satışı anlaşmalarıdır. İran, bu ziyarette Tacikistan'da yeni stratejik anlaşmaların yapılması ve barajın bitirilmesi için söz verdi.²⁷⁷

5.7.Demir Yolu Projesi

Tacikistan bağımsızlığını kazandıktan sonra Afganistan ve İran hattında bir demiryolu inşa etmek istemişti. Fakat Tacikistan'ın bu projesi hayata geçirilemedi. Buna en büyük etkende Afganistan'da süren savaşlar olmuştur. İran ise daha sonra kendi demir yolu hattını Türkmenistan üzerinden inşa etmiş ve bu hattı Tacikistan'a kadar ulaştırmıştır.²⁷⁸ Bu alanda İran'a baktığımızda birçok yatırım yaptığını görmekteyiz. İran'a uygulanan ambargolar olmasına rağmen İran bu yatırımları hayata geçirmeyi başarmıştır. Bu yatırımlardan biri de komşu ülkeler ile olan önemli yol ve ulaşımıdır. 2014 yılında ise İran, Tacikistan ve Afganistan'ın ortaklaşa yapmış olduğu demir yolu inşaatı ile üç ülkenin sınırları birbirine bağlanmış oldu. Bu proje jeopolitik açıdan çok ehemmiyete sahip bir projeydi. Bu proje adeta ipek yolunu hatırlatıyordu. İpek yolunun tekrar canlandırılması için bir umuttu.

Üç ülkeyi birbirine bağlayan bu demir yolu projesi aslında Orta Asya ve Orta Doğu'yu birbirine bağlanmış oldu. Yani bu hat Fars körfezine kadar

²⁷⁵ <http://www.iransharghi.com/index.php?newsid=3216>, 21.10.2014.

²⁷⁶ <http://farhangenaghz.persianblog.ir/tag.1.10.2015>.

²⁷⁷ 2rooznameh.com, 17.11.2015.

²⁷⁸ Af.farsnews.com, kod, 13941028000572, 6.01.2016.

iniyordu.²⁷⁹ Ortak demir yolu projesi sayesinde bağımsız devletler topluluğu üye devletleri Fars körfezi ile Avrupa'ya ulaşmada ciddi anlamda kolaylık elde etti ve bu ülkeler arasında taşıma mesafesi kısalmış oldu. İran, jeopolitik konumu, nüfusu, enerjisi, yeraltı madenleri gibi avantajları, bunun yanında Orta Asya, Kafkasya, Irak ve Hindistan gibi ülkelere komşu olması çok önemli avantajlara sahip olmasını sağlıyor. Ayrıca İran'ın Fars körfezine ve Umman denizi sahillerine sahip olması kendisine uluslararası denizlere ulaşma imkânını sağlamaktadır. Bunlara ek olarak sahil boyunca donanımlı limanlara sahip olması uluslararası koridorların güvenliği için çok ciddi bir öneme haizdir²⁸⁰.

İran'ın demir yolları ile bağlantısı ilk olarak 1996 senesinde Sarahs bölgesi ile Türkmenistan ve oradan Orta Asya'ya olan bağlantısıyla gerçekleşmiştir. Kısa bir zaman sonra da İran'ın Bafk yöresi ile Meşhed kenti arasında 100 km'lik demir yolu projesinin hizmete girmesiyle Orta Asya bölgesi Fars körfezine 800 km yaklaşmış oldu. Benderas-Tahran-Sarhs'tan Asya'nın ortasına kadar uzanan 2440 km'lik demir yolunun açılması ekonomik anlamda büyük bir katkı sağlamıştır. Ayrıca İran, Bafk-Meşhet kestirme demir yolu inşa ederek Tacikistan'a da ulaşma mesafesini yüzde otuz kadar kısaltmış oldu.²⁸¹

İran-Afganistan-Tacikistan arasında yapılan yeni bir hattında hayata geçmesiyle bölgede ulaştırma ve taşımacılık alanında ciddi manada gelişme gerçekleşecektir. Zira birbirini tamamlayan iki önemli proje hayata geçmesiyle Hint coğrafyasından Çin'e ve oradan da Rusya'ya kadar olan bölgede geniş bir alanda 25 milyon ton yük yer değiştirmiş olacaktır.²⁸² Yeni demiryolu projesinin ortaya çıkardığı imkânlar çok yönlü ticaretin gelişmesini, bunun yanında devletlerarası ikili ilişkilerin gelişmesini sağlamaktadır.

İran-Tacikistan-Afganistan demiryolu projesi ekonomi ve ticari bileşenlerin yanında bölge ülkelerinin milli çıkarları nazarından jeopolitik katkı bakımından

²⁷⁹ Satei.ir, 12.03.2016.

²⁸⁰ 8am.af, 13.03.2016.

²⁸¹ Ruya Muntaziri, Ketabi Sabz,yy, İran'ın Dış İş Bakanlığın Analiz Dergisi, 5. baskı, s.95, Tahran, 1995.

²⁸² M.avapress.com, 14.04.2015.

büyük önem taşımaktadır.²⁸³ Zira bu üç ülke arası ilişkinin gelişmesi bölge ülkeleri arasında ticari sektörlerin gelişmesinde önemli rol oynamaktadır²⁸⁴. Amerika'nın izlemiş olduğu Ortadoğu politikası, sürekli İran İslam Cumhuriyetini önemli ekonomik ve jeopolitik projelerden uzak tutmaya çalışmaktadır. Fakat yeni İpek yolu projesi ile Güney Asya, Doğu Asya ve Tacikistan, İran sınırları içerisinde birleştirilmesiyle Amerika'nın bölgedeki politikasının neticesiz olduğunu göstermektedir.²⁸⁵ Belki de İran yapmış olduğu yatırım ve projelerle kendisine uygulanan ambargoyu ve dünya ticaret pazarından uzak tutulma hamlelerini boşa çıkarmaktadır veya çıkarmaya çalışmaktadır denilebilir.

Bu projeler ile İran bölgedeki devletlerle daha fazla işbirliği içinde olmaktadır. Kuşkusuz devletlerin ortak çıkarlar içerisinde ilişki geliştirmesi, İran ve Tacikistan'ın ortak isteğidir. Bu çerçevede hareket etmektedirler. Tacikistan ve İran siyasi ve ekonomi politikalarına baktığımızda her iki devletin iş birliği için oluşan fırsatları kaybetmeyecek ve mevcut potansiyelini kullanmaya devam edeceklerdir.²⁸⁶

5.8. Enerji Alanında Yapılan Yatırımlar

5.8.1. Enerji

İran ağırlıklı olarak Tacikistan ekonomi alt yapısı için yatırım yapmak istemesinin sebeplerinden birisi de şudur ki; Tacikistan su barajlarından elektrik üretme miktarı yüksektir ve bölgedeki ülkelerin arasında su enerji en yüksek Tacikistan'dır. Dolayısıyla Tacikistan su enerjisi bakımından komşu ülkelere egemen kurmaktadır. İran da Tacikistan'ın bu potansiyelini bildiği için bu alana nüfuz etmek ve pazar alanını genişletmek istemektedir.²⁸⁷ Tacikistan bu barajlardan elde ettiği enerjiyi sadece komşu ülkelere değil, 2012 yılında İran Enerji Bakan ve Tacikistan Enerji Bakan arasında yapılmış olan antlaşmalara göre, enerjiyi İran üzerinden Türkiye'ye, Türkiye üzerinden Avrupa ülkelerine ve Körfez ülkelerine satmayı düşünmektedir.²⁸⁸ Bildiğimiz kadarıyla bu ülkelerin ekonomileri gelişmiş olduğundan

²⁸³ İaccim.com

²⁸⁴ www.tasnimnews.com,13.02.2016.

²⁸⁵ www.tinn.ir,13.01.2016.

²⁸⁶ Khabarfarsi.com,12.03.2016.

²⁸⁷ www.tejaratnews.com,16.12.2015.

²⁸⁸ http://www.dolat.ir/NSite/FullStory/News/?Serv=106&Id=216558,12.10.2014.

gelecekte enerji masrafları büyük oranda artacaktır²⁸⁹. Her ne kadar Körfez ülkeleri petrol ve gaz zengini olsa da, su enerjisi ucuz ve temiz olduğu için bu ülkelerin su enerjisine ihtiyaçları olacaktır. Ayrıca Güney Asya, Pakistan, Hindistan ve Çin gibi güçlü ülkelerin gün geçtikçe enerjiye ihtiyaçları artmaktadır. Elektriğe ihtiyaçları artan ülkelerin bunu temin için dış ülkelere karşılama olasılıkları yüksektir. Bu noktada Tacikistan bu tip ülkelerin elektrik ihtiyacını karşılayabilecek seviyede olabilmek adına baraj yatırımlarına önem vermektedir. Bu nedenlerden dolayı İran, Tacikistan'da bu yatırımlara destek olmaktadır ve enerji pazarında hâkimiyet elde etmek istemektedir.²⁹⁰

İran, aynı zamanda, Tacikistan ve Afganistan ile farklı anlaşmalarda yapmıştır.²⁹¹ Örnek verecek olursak Tacikistan'dan Afganistan'a ve oradan da İran'a elektrik ve içme suyu hattı oluşturmak, İran'dan da Afganistan üzerinden Tacikistan'a, hatta Çin, Kırgızistan gibi ülkelere gaz, demir yolu, kara yolu inşa etmek.²⁹²

5.8.2.Su, Petrol ve Gaz

Tacikistan'ın yerüstü ve yer altı suları açısından oldukça zengin bir ülkedir. Tacikistan'ın yeryüzü şekillerine baktığımızda engebeli ve dağlık alanlarının çok olduğu görülmektedir. Tacikistan su potansiyeli açısından dünyada Rusya, Kanada, Brezilya ve Hindistan gibi ülkelere sonra gelmektedir. Tacikistan bu imkânlarını kullanmak amacıyla su enerji politikalarına ağırlık vermektedir. Ayrıca bu imkânlarını bölgedeki ülkelere paylaşmak amacıyla İran ve Afganistan gibi ülkelerle iş birliği yapmaktadır.²⁹³

2012 yılın nevrüzünde İran'ın Enerji Bakan Macit Namcu ve Tacikistan'ın Enerji Bakan Gül Şer Ali dokuzuncu iş birliği zirvesinde yapılan anlaşmaya göre İran her yıl Tacikistan'dan bir milyon metreküp su alacak. Bu suyu da Afganistan'ın kuzeyinden getirmeyi düşünmektedir. Varılan anlaşmaya göre İran, Tacikistan'dan

²⁸⁹ www.tejaratnevs.com,12.12.2015.

²⁹⁰ <https://khujasta.wordpress.com>,22.12.2015.

²⁹¹ www.news.tj,01.02.2015.

²⁹² Tsulbp-journaş.narod.ru,11.01.2015.

²⁹³ İran Enerji Bakanlığı sitesi,moe.gov.ir,11.10.2014.

getireceği suyun hattını kendi bütçesiyle inşa edecek.²⁹⁴ İran, özellikle doğu illerinde nüfusun fazla olması dolayısıyla su sıkıntısı çekmektedir. İran'ın doğusunda içme su sıkıntısı olduğu için insanlar kirli sulardan istifade etmekte ve buda birçok hastalıklara neden olmaktadır. Hastalıklar artıkça da bu durum İran'ın sağlık alanındaki maliyetlerini artırmaktadır. Bu yüzden İran, Tacikistan'ın Vahş nehrinden içme suyu alması önemli hale gelmiştir. Tacikistan'da içme suların fazla olması nedeniyle içme suyunu satarak ülkenin mali gücünü artırmaktadır.

İstatistiklere göre ileri yıllarda dünya genelinde içme suyu sıkıntısı artacaktır. Çünkü gün geçtikçe dünya nüfusu artmaktadır ve hızla su kaynakları azalmaktadır. İran'a baktığımızda ise verilen istatistiklere göre her yıl nüfus artmaktadır. Nüfus artışına göre bir takım ihtiyaçlarda artış göstermektedir. Su da bunların başında gelmektedir. Uzmanlara göre, İran'ın içme su kaynakları yetersiz olduğundan ve artan nüfusuyla da ilerleyen yıllarda su ihtiyacı giderek artacaktır. Özellikle nüfus artışı İran'ın kendi nüfus politikasına dayalı olduğu bilinmektedir. Bu durum İran'ın Tacikistan'dan daha fazla su almasına neden olacaktır. Dolayısıyla İran ve Tacikistan daha fazla işbirliği içiğinde olacaktır. Aslında ilişkiler biraz da karşılıklı birbirine duyulan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Çünkü İran içme suyuna ihtiyaç duyduğu kadar Tacikistan da petrol ve doğalgaza ihtiyacı vardır. Tacikistan, İran'a su verdiği gibi İran'dan da petrol ve doğal gaz almaktadır. İran petrol ve doğalgaz açısından dünyada en zengin ülkelerindendir. Tacikistan ise bunun tam aksinedir. Su kaynakları açısından zengin bir ülke olmasına rağmen²⁹⁵ petrol ve gaz açısından fakir ülkelerden biridir. Dolayısıyla Tacikistan'ın da İran'ın petrol ve gazına ciddi anlamda ihtiyacı vardır.²⁹⁶

Varılan anlaşmalara göre İran, petrol ve gaz boru hatları Afganistan ve oradan da Tacikistan'a kadar döşeyecektir. Hatta Tacikistan'dan da Çin'e geçirilmesi düşünülmektedir. Tacikistan, İran'dan petrol ve gaz aldığı gibi Rusya ve Özbekistan da almaktadır. Fakat Rusya ve Özbekistan siyasi nedenlerden dolayı bazen

²⁹⁴<http://www.dolat.ir/NSite/FullStory/News/?Serv=106&Id=216558>,12.10.2014.

²⁹⁵<http://www.mihanma.com/economy/1035.html>,11.02.2015.

²⁹⁶ Tacikistan'ın Dış İş Bakan sitesi,<http://www.mfa.gov.ir/cms/cms/dyshanbe>, kad.31421,21.04.2016.

Tacikistan'ın gazını kesmektedirler. Bunun tarihte çok örnekleri olmuştur. Özellikle kış aylarında kesilen gazın insanların sıkıntıları çekmesine neden olmuştur. Tacikistan, İran'dan gaz ve petrol aldığı anda Rusya ve Özbekistan'a olan bağımlılığını azaltmış olacaktır ki, buda siyasi açıdan Tacikistan'ın elini rahatlatacaktır. Tacikistan kalkınma projeleri için daha fazla rahat hareket edebilecektir. Tacikistan ve İran arasında yapılan bu anlaşmalara baktığımızda her iki ülkenin çıkarları birleşmektedir her iki ülke bu anlaşmalarla kalkınma göstermektedirler²⁹⁷.

5.9. Sağlık Alanında Yapılan Yatırımlar

5.9.1. İbn Sina Hastanesi

2009 yılında Tacikistan'ın başkenti Duşanbe şehrinde “İbn Sina Kalp Hastanesi” İran'ın özel bir şirketi tarafından yapılmıştır. Hastane 14 milyon dolara mal olmuştur. Hastanede İranlı doktorlar ve Tacikistanlı doktorlardan oluşan personel bulunmaktadır. Hastanede 60 personel çalışmaktadır. Hastaneye müracaat eden hastaların sayısı sadece ilk ayda altı yüz kişiye ulaşmıştır.²⁹⁸ Bu hastanenin açılması Tacikistan'a büyük katkı sağlamıştır. Çünkü Tacikistanlı vatandaşlar özellikle kalp ameliyatları için Rusya, Ukrayna, İran gibi ülkelere gidiyorlardı. İstatistiklere göre her ay kalp tedavisi için İran'a giden Tacikistanlı vatandaşların sayısı yüz kişiden fazlaydı. Bu hastanenin açılması dar gelirli Tacikistanlı vatandaşlar için büyük öneme sahiptir. Birçok dar gelirli Tacikistanlı kalp hastası vatandaşların yurt dışında tedavi olma imkânları yoktu. Yurt dışına tedaviye gitmek istediklerinde de büyük zorluklarla, ya kredi alarak ya da borçlanarak gitmekteydiler.²⁹⁹ Bu durum vatandaşları çok zor durumda bırakıyordu. Hatta bazıları tedavi için yurt dışına gitme imkânı hiç bulamıyordu ve kendini Allah'ın kaderine bırakıyordu. İbn Sina Hastanesi açıldıktan sonra Tacikistanlılar için iyi bir fırsat olmuş oldu. İran Tacikistan'ın bu durumunu bildiği için sağlık alanlarında da Tacikistan'a yatırımlar yapmaktadır.³⁰⁰ İran'ın özel bir şirketi tarafından Duşanbe şehirde Rudaki adlı göz ve kulak hastanesi ve bunun dışında da ayrı iki hastane

²⁹⁷ Aynı Yerde.

²⁹⁸ www7.irna.ir, 10.12.2015

²⁹⁹ www.iran-tajik.com, 29.11.2014.

³⁰⁰ Tajik.trib.ir, 12.04.2015.

açmayı planlamaktadır.³⁰¹ Böylece İran bu yatırımlarıyla iki kadim milleti bir arada tutmayı arzulamaktadır.

5.10. İran, Tacikistan ve Afganistan Arasında Ekonomi İşbirliği

Bu üç ülkenin ortak özelliği ana dillerin bir olmasıdır. Anadillerinin Farsça olması bu üç ülkeyi birbirine yakınlaştırsa da daha ciddi işbirliği için farklı şeylere ve etkenlere ihtiyaç duyulmaktadır. Çünkü dilleri ortak olsa bile mezhepler açısından farklılık arz etmektedirler. Bundan dolayı kültürel ve tarihsel açıdan farklılıkların giderilmesi, farklı siyasî ve dini ve mezhepsel yaklaşımların ilişkilere sekte vurulmaması için bu alanlarda farklılıkların minemize edilmesi son derece önemlidir. Çünkü Tacikistan kendisini laik ve Batı değerlerine bağlı bir ülke olarak tanımlıyor. Bunun yanında Afganistan ile İran ise geleneksel İslami değerlere bağlı bir İslam ülkesi olarak kabul ediliyor. Başka ülkelerde görüldüğü üzere bu üç ülkeyi yan yana getirecek yegâne etken ekonomik bağlar olabilir. Bundan dolayı ekonomik bağların güçlendirilmesi bir daha gözden geçirilmesi son derece önemlidir. He ne kadar Afganistan ile Tacikistan henüz kendi iç karmaşıklarını üzerinden atamasalar da İran'a en uygun partnerler olma potansiyeline sahiptirler. Çünkü hali hazırda İran, Tacikistan'ı Afganistan üzerinden bir nevi kuzey komşusu olarak görmektedir. İran, bu ülkelerle tarihi kültürel arka plan üzerinden ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. Aynı zamanda çeşitli ticari, iktisadi ve yatırım ilişkilerin geliştirmek için anlaşmalar imzalamak için ciddi çaba göstermektedir.³⁰²

Tacikistan bağımsızlığını kazandıktan sonra komşu ülkeler ile ilişkiler kurmaya gayret etmektedir. Bu bağlamda İran ile de ilişkiler kurmaya çalışmaktadır. İran ile ilk etapta ilişkiler düşük düzeyde olsa da son dönemde bu ilişkiler yavaş-yavaş iyileşme yönünde eğilim gösterdiğini söyleyebiliriz. Şöyle ki, bu iki ülkenin birbiriyle olan ticaret hacmini 2001'de 40 milyon dolar iken, 2004 yılında bunun 95 milyon dolara ulaştığını görmekteyiz. Gerçi bu ticaret miktarının büyük bir bölümü, 85 milyon doları, İran'a aittir. İran'ın Tacikistan'a yatırımları daha çok olduğu için ticaret hacminin büyük kısmını İran oluşturmaktadır. Tacikistan'ın da

³⁰¹ [Http://www.isna.ir/fa/news/23.08.2015](http://www.isna.ir/fa/news/23.08.2015).

³⁰² Tsulbp-journal.narod.ru.11.01.2016.

İran'a birçok alanda ihraç ettiği mallar vardır. Bunların başında alüminyum, elektrik, pamuk, meyve, bitkisel yağlar ve tekstil gelir. Aynı şekilde İran da Tacikistan'a gıda ve inşaat malzemesi ihraç eden en önemli ülkelerden biri sayılır.³⁰³

Öte yandan İran Tacikistan'da iki büyük projeye 1.Anzab tüneli 2. Seng-i tüde elektrik santralleri yapmış durumdadır. Özellikle Anzab tüneli Tacikistan için son derece öneme haizdir. Çünkü bu yoldan Tacikistan halkı mallarına kolaylıkla İran pazarlarına ulaştırabilmektedir. Bu projenin değeri ise 40 milyon dolarda civarın dedir ki, Tacikistan devleti bu maliyetin 7,8 milyon dolarını temin etmiştir³⁰⁴. Aynı şekilde Sengtüde elektrik santralini İran ile Tacikistan Ocak 2005 yılında 220 milyon dolara imzaladılar. Bunun 180 milyon dolarını İran karşılamıştır³⁰⁵. Anlaşmaya göre bu elektrik santralini İran on yıl işlettikten sonra Tacikistan'a devredecektir. Tacikistan, bu elektrik santrali bittikten sonra, kendi elektrik ihtiyacını karşılamakla beraber diğer ülkelere de elektrik ihraç edebilecek. İran sadece bu anlaşmaları yapmakla kalmadı diğer yandan Tacikistan'da inşaat ve haberleşme alanlarında yatırım yapmak için Tacikistan ile sözleşme imzaladı. Bu da bize gösteriyor ki, İran, Tacikistan'da her alanda yatırımlar yaparak ticari alanda nüfuzunu artırmaya çalışmaktadır. Dolayısıyla bu yatırımlarla her iki ülke ilişkilerinde önemli mesafeler kat etmekte ve ticari pazarda güçlü bir konuma yükselmektedirler.

Öte yandan İran, Afganistan ile ekonomik alanda iyi ilişkilerini geliştirme aşamasındadır. Şu anda bazı verilere göre Afganistan, İran'ın ihracatta dokuzuncu ithalatı ise doksan birinci ticaret ortağıdır. İran ile Afganistan'ın yıllık ticaret hacmi ise yıllık 800 milyon doları geçmektedir. Aslına bakılırsa İran, Afganistan'ın en önemli yatırım ve tüketim mallarını temin eden ülkelerden biri sayılır. Diğer yandan İran, milyonlarca Afgan'ın kendi ülkesinde mülteci olması hasbiyle bambaşka bir durumla karşı karşıyadır. Aslında yıllardan beri İran'da mülteci olan bu kişilerin gelecekte kültürel açıdan iki ülkenin birbirlerine daha çabuk entegre olmasında son derece önemli role sahip olabilirler. Elbette İran bu mültecilerde ülkenin iç

³⁰³ İran Büyükelçi'nin Duşanbe, sitesi,

<http://dushanbe.mfa.ir/index.aspx?keyid=&siteid=56&pageid=33266>, 11.02.2016.

³⁰⁴ <http://dushanbe.mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=56&pageid=3362&sited=56>, 1.01.2015.

³⁰⁵ Aynı Yerde.

siyasetinde çeşitli açılardan istifade etmektedir. Mültecilerin daimi ikamet alabilmeleri için onları kendi siyasi amaçları doğrultusunda kanal ize edebilmektedir. Genel olarak baktığımızda bu mültecilerin iç ve dış siyasette askeri alanlarda kullanıldığı görülebilmektedir.

Afganistan ile İran arasında ilişkiler diğer başka alanlarda da görülmektedir. Mesela bayındırlık alanında iki ülke projelere imza atmış durumdadırlar. Bunlardan biri de Hawaf ile Herat arasında yapılması planlanan demir yoludur. Bu demir yolu özellikle Afganistan için son derece önemlidir. Çünkü bu demir yolun yapımı Afganistan açısından ekonomik, ticaret ve yatırım alanda bir dönüm noktası sayılabilir.³⁰⁶

6.Sonuç:

İran ve Tacikistan arasındaki kültür ilişkisi, Tacikistan'ın bağımsızlığından bu yana artarak devam etmiştir. Bağımsızlık sonrası Tacikistan ve İran arasındaki kültürel anlaşmalar güçlenmiş ve resmiyet kazanmıştır. Bu çalışmada, iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin oluşumu ve gelişimi dönemsel olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Tacikistan ve İran arasındaki kültürel ilişkilerin gelişmesinde, iki ülkenin ortak tarihi paylaşmasının büyük bir etkisi vardır. Özellikle Tacikistan'ın uzun vadedeki Milli Kimlik Politikası ile eski kimliklerini tekrar kazanma stratejisi, ülkenin geçmişteki parlak günlerini hatırlamak amacı ile yapılan kültürel bir çalışmadır. Tacikistan'ın bağımsızlık yıllarından itibaren İran ile olan kültürel ilişkilerini geliştirmekte istekli olması bu amaca ulaşmak için yoğun bir çaba gösterdiğinin somut kanıtıdır.

İki ülkenin ortak kültürel değerlerini koruması için istikrarlı bir şekilde çaba göstermesi gerekmektedir. Sadece dönemsel olarak yapılan çalışmalar herhangi bir sonuç vermeyecektir. Kuvvetli kültürel değerlerin muhafazası için iki ülke arasındaki yapılan ve yapılacak çalışmalar şu şekilde olabilir:

³⁰⁶ <http://dushanbe.mfa.ir/index.aspx?keyid=&siteid=56&pageid=33266>, 11.02.2016.

İki ülkenin akademisyenlerinin değişimi, karşılıklı öğrenci burs programları, kitap, makale ve dergilerin tercümeleri ve yayımlanmaları, kültürel politikalardaki istikrarın sağlanması hususunda fayda sağlayabilir. Paylaşımlı yapılan bu istikrarlı çalışmalarda dostluğun ve kardeşliğin ön plana çıkarılması, bu iki ülkenin iş birliğinin daha kuvvetli bir zeminde inşa edilmesi için önem arz etmektedir.

Tacikistan ve İran arasındaki kültürel ilişkilerin düzgün bir zeminde ilerleme göstermesi için iki ülke arasında bir güven ortamı oluşturulmalıdır. Kültürel alanda gelişim için siyasi ve kültürel ilişkilerin farklı bir platformda yürütülmesi gerekmektedir. Siyaset ve kültürel ilişkilerde izlenecek yol bilim insanlarının bilgi alışverişinde de izlenmelidir.

1991 yıldan sonra ilişkilerin geliştirilmesi için İranlı ve Tacikistanlı gruplar karşılıklı olarak siyasi ve kültürel seferler düzenlemişlerdir. Tacikistan ve İran arasında hoca değişimi, öğrenci burs programı bu iki ülkenin kültürel ilişkilerinde güven kazanmalarına katkı sağlamıştır.

Tacikistan ve İran aynı dili paylaşan (Farsça) ve böylece diplomatik ilişkilerini dostluk zemininde yürüten iki fars ülkesidir. Biri laik sistem ile yönetilirken (Tacikistan) diğeri dini hükümet ile yönetilmekte (İran)ve birbirlerinin iç politikalarına müdahale etmeyerek, karşılıklı saygı çerçevesinde siyasi, iktisadi ve kültürel ilişkilerini devam ettirmektedirler. İran –Tacikistan arasındaki bu sağlam ilişkiler bölgedeki ülkeler için örnek olmakta ve onlara da yol göstermektedir. Bu iki fars ülke arasındaki mevcut ilişkiler kültürel, tarih ve medeniyet konularında ortak noktalar bulunarak ikame ettirilmekte ve bu ilişki Tacikistan'ın Ulus-Devlet politikasına da hem doğrudan hem de dolaylı olarak katkı sağlamaktadır.

İran, Tacikistan'ın bağımsızlığını kazanmasından buyana iç ve dış politikasında özet olarak ağır İran, Tacikistan ile Orta Asya ve Kafkas bölgesinde Rusya'nın stratejisini göz önüne alarak politikasına yön vermektedir. Rusya ve İran'ın ortak paydası ise Tacikistan'daki iç savaşı sonlandırarak barış antlaşmasının imzalanmasında önemli

katkı sağlamasıdır. Tacikistan ise istikrarın sağlanmasında göstermiş olduğu çabadan ötürü bu iki güçlü ülkeden memnundur.

İran hem güvenlik hem de iktisadi meseleler için Tacikistan'da bir barış ortamını desteklemiştir. Çünkü hem iç hem de dış barışın sağlandığı Tacikistan bölgede istikrarın devam etmesi için önemlidir. Diğer bir yandan Tacikistan'ın güvenlik zaafı İran'ın güvenliğini de tehdit edecektir. Bunun en somut örneği ise Afganistan'da radikal Sünnilik ideolojisine sahip Taliban'ın Afganistan'ı işgal ederek Şii ideolojisindeki İran'ın İslam devriminin tam zıttı bir yol izlemesi ile güvensizlik ortamı oluşturması gösterilebilir. İşte bu yüzden Tacikistan'ın İç savaşının İran lehine çözülmesi gerekmektedir.

Tacikistan, İran için cazip iktisadi bir partnerdir. İki ülke arasındaki iktisadi ve ticari ilişkiler İran ve Tacikistan'ın gelişim ve kalkınmasına pozitif yönde destek olmuştur. Tacikistan, İran ürünleri için iyi ve güvenilir bir pazardır. Ayrıca İran petrolden kazandığı yüksek miktarlardaki paranın değerlendirilmesi için Tacikistan'ın stratejik projelerinde yatırım yapmaktadır. Yukarıda belirtilen nedenler göstermiştir ki Tacikistan, İran için iyi bir pazar ve yatırım merkezidir.

Tacikistan ve İran arasındaki ilişkilerinin başlangıcından bu yana 22 yıl geçmiştir, bu dost ve aynı dili konuşan 2 ülke bu süre zarfında sağlam bir güven ortamı oluşturmuşlardır. Tacikistan'ın her geçen yıl İran'a olan güveni artmış ve batı ülkelerin anti İran propagandalarından da etkilenmemiştir. İç Savaş döneminde Tacikistan'ın komşu ülkeleri Tacik mültecilerin yüzüne kapılarına kapatırken İran onlara ev sahipliği yapmıştır. O zor yıllarda ise İran, Tacikistan ile kültürel ve siyasi ilişkileri daha da yoğunlaşmış ve her iki dönem ilişkilerinde de başarıyla sürdürmüş elerdir.

Birinci dönem 1992-1997 yılları arası İç Savaş dönemidir. Savaşın başladığı günden Barış antlaşması yapılana kadar olan Bu dönemde İran ve Tacikistan arasındaki ilişkiler çoğunlukla kültürel yani bilim, sanat ve diğer kültür konularındadır. Ayrıca bu dönemde iki ülke arasındaki siyasi ilişkilerde vardır. İç

Savaşı sonlandırmak için Tacikistan ve Rusya'nın yanı başında İran çaba sarf etmiştir.

İki ülke arasındaki ilişkilerin ikinci dönemi ise 1997 yılı yani Barış antlaşmasından 2014 yılına kadar olan dönemdir. Bu dönemde iki ülke arasındaki birinci dönemde zemini oluşturulan ilişkilerin siyasi, iktisadi ve kültürel yönleri güçlendirilmiştir. Bu dönemde iki ülke arasındaki mevcut ilişkilerden ağırlıklı olarak iktisadi yönler sürekli gelişmiştir. Buna örnek olarak; İran, Rusya ve Çin'den sonra Tacikistan'da en çok yatırım yapan üçüncü ülkedir. İran Tacikistan'ın gelişimine destek olmak için ülkede inşaat, tünel, baraj gibi büyük projeler yapmaktadır. İran Tacikistan'a yatırım faaliyetlerini 2000 yılından sonra daha aktif şekilde sürdürmüştür. Şimdi ise İran'ın Tacikistan'a yaptığı yatırım 500 milyon doların üzerindedir³⁰⁷. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler de gelişmiştir. İran ürünleri, mağaza ve restoranları, İran arabaları ve diğer teknoloji ürünleri Tacikistan'da çoğunluktadır. Tacik vatandaşları İran yemeklerinden hoşlanmaktadır. İran otobüsleri, arabaları ve trenleri Tacikistan'da fazlaca kullanılmaktadır.

Bu çalışmadan çıkan sonuç dünyadaki her ülke diğer bir ülke ile ilişkisini geliştirmek amacıyla ise ortak konularda adım atmaları onların yararına olacaktır. Bunlar genellikle kültür, dil, medeniyet ve ırk gibi konulardır. Hatta çok müşterek olmasa bile siyasi, güvenlik veya iktisadi konular ile de ilişkileri geliştirmeleri gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Eğer bu ilişkiler, tarih, dil ve medeniyetin derinliğinden gelir ve bunlara siyasi, iktisadi, güvenlik ve kültürel gibi ortak konular da eklenirse, düzenli ve programlı şekilde bunlara bir iki ülke arasındaki ilişkilerinde yeni dostlukların oluşmasına katkı sağlayabilir. Çünkü Tacikistan ve İran geçmişleri, kahramanları, örf adetleri, tarihleri ve medeniyetleri aynı olup tıpkı bir millet iki ruh gibidir. Bu zamanda dünyada güçlü olmak isteyen ülkeler, kendi menfaatleri doğrultusunda uluslararası işbirliği, uluslararası örgütler ve bölgesel işbirliği gibi konularda ilişkilerini geliştirerek kendi çıkarları için işbirliği yapmalıdırlar. Bu yüzden Tacikistan ve İran arasındaki ilişkiler hem bireysel hem bölgesel hem de uluslararası örgütlerle işbirliğini kapsamaktadır. Bu iki ülke ilişkileri için oldukça

³⁰⁷<http://dushanbe.mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=56&pageid=3362&sited=56>, 1.01.2015.

lımlı bir adımdır. İki ülke arasındaki ticari, iktisadi, kültürel ve siyasi ilişkilerin gelişmesi hem iki ülkenin hem de bölgedeki ülkelerin teşvik edilerek gelişmesi için önemlidir.

Tacikistan'ın yönetiminde yer alan kişiler defalarca şunu belirtmişlerdir “Tacikistan İran ile birey ve bölgesel hem de uluslararası örgütler olan Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ),Ekonomik İşbirliği Örgütü(EİÖ), İslam İşbirliği Örgütü, Fars İşbirliği Zirvesi gibi kurumlar çerçevesinde iki ülke menfaat amacıyla iş birliğinin amacıyla çalışmak istemektedir.” Bu yüzden Tacikistan her zaman İran'ın iktisadi ve siyasi konularda uluslararası alanda aktif ve güçlü olmasını istemiştir. Nükleer konuda Tacikistan İran'ın en önemli destekçilerinden biridir. Nükleer teknolojiye sahip olmanın İran'ın doğal hakkı olduğunu savunmuştur.

İran insani kaynak ve gelişim konusunda yüksek potansiyele sahiptir, bunlara rağmen ikinci sınıf zengin bir ülke sayılmaktadır. Ayrıca, kara ve demir yolları alt yapısı gelişmiş olduğundan hem Tacikistan hem de Orta Asya ülkelerinin kullanmasına uygundur. Bu sebeplerden ötürü İran, Tacikistan'ın dış politikasında önemli yere sahiptir. İki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler elektrik ve enerji merkezli kurulmuştur. İki ülke arasındaki iktisadi ilişkiler ile şöyle sıralanabilir. İki ülke arasındaki iktisadi ilişkilerin daha gelişmesi ve bu tür ilişkileri İran ve Orta Asya ülkeleri arasında işbirliğine çevirmesi ilk aşamada enerji ve elektrik işbirliği başlangıçlı olması en uygundur.

1. İran, Afganistan ve Tacikistan üzerinden Çin'e kadar demir yolu projesini“İpek Yolu” adı altında gerçekleştirmektedir. Bu proje bölgedeki ticari ve iktisadi gelişmelerde önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda ticaret ve taşımacısından güvenli; fiyat konusunda da uygun şartlar sağlamaktadır.

2. Tacikistan'ın yeraltı zenginliğinin (petrol, doğalgaz ve diğer türler) istihracında İran'ın bilim ve tecrübesinden faydalanması.

3. İran'ın Tacikistan'ın ekonomik alt yapısına, şirketlerine ve bilim insanlarına yatırım yapması iki ülke ve bölge gelişimine katkı sağlamaktadır.

4. İki ülke arasındaki iktisadi, siyasi ve kültürel anlaşmalarını sistematik şekilde gerçekleştirmesi gerekmektedir.

5. İran ve Tacikistan arasındaki ilişkiler çoğunlukla iktisadi ve ticari konulara önem vermek ve bu stratejiye dil, kültür, tarih gibi ortak konularla da destek olunması gerekmektedir.

Tacikistan ve İran arasındaki iktisadi ilişkilerin daha güçlü ve derin olması için bazı çalışmaların yapılması gerekmektedir. Mesela İran'ın büyük gelirleri petrol ve doğalgazdan kaynaklanmaktadır. İran'ın bu geliri kendi iktisadi sistemine sokması durumunda enflasyon olacak, böyle bir durumda İran bu sermayeyi yurt dışına yatırım yapması gerekir. Kendi iktisadını sağlama alması için bu bir yöntemdir ve Tacikistan'da baraj projelerinde yatırım yapması bir fırsattır ayrıca; gelecekte iki ülke bölgede enerji açısından söz sahibi olunmasını gerçekleştirecektir.

İki ülke arasındaki siyasi ilişkilerin daha güçlü olması için alt yapı çalışmaları, kültürel ilişkiler üzerinden birey ve toplumsal temelli sistematik bir planlanma gerekmektedir.

KAYNAKÇA

GÖRÜŞMELER

Abdulhalil Nacibuloev Tacikistan Cumhurbaşkanlığına Bağlı Statik Kurumun Başkan Yardımcısı, İstanbul, 30.04.2016.

Gulav Şuhrat, Tacikistan Cumhurbaşkanlık Sarayında İktisadi Şube Başkan, İstanbul,22.10.2014.

Rahman Ali Pur, İran, Maşat.12.04.2016.

Moksad Abdul Bani Kemal, İran uzman, Malezya, Kuala Lumpur, 02.25.2015.

Şahnavazi Selaheddin, Sistan, Baluçistan ve Zahidan dini merkezlerdeki Tacik talebelere bir dönem başkanlık yapmış, Türkiye, İstanbul,2014.12.25.

Said Mucani, Safari Sadik Harazi,Muavinati Vakti VazaratiHaricaba Tacikistan, Macalai Didgaha,1999,yıl 14.

Kiyomiddin Davlatzad, Tacikistan Cumhurbaşkanlığına Bağlı Statik Kurumun Başkan Yardımcısı,Röportaj,öportaj, İstanbul 30.04.2015.

KİTAP

Amanav, Şatlık ABD'nin Orta Asya Politikaları, Gökkuşbu Yayınları, İstanbul,2007,s190.

Dulat Abadi Ali Bakiri,Az Rafsanjani ta Ruhani,Rafsanjani'dan Ruhaniye;Barasi-i siyasiati İran dar partavi nazar,(Rafzancanidan Ruhaniya kadar; İran'ın dış politikasi teorik bakışı).

İnat Kemal, DURAN Burhanettin, Muhittin ATAMAN, *Dünya Çatışma Bölgeleri*, Nobel Yayınları, 2004, S 303-304.

Kalam Sariul, Siyasati Kharijii Duvlati Khatami-Dialog Diplomasi ve Medeniyet konuşması, Khatmin'in Dış Politikasi-Diplomasi Dialog ve Medenitler Konuması,Tahran,yy.Kavir yıl.2003,s.236.

Kulahi, Elahe Tabaristani,Siyaset ve Hukumat dar Avrasya, Merkazi, Sakhtumanı Markazi,yy.1, Baskı, Tahran,2010,s,143.

Cahangir İran'ın Anayasası, Baskı.37, Tahran 2009, yy. Neşri Davran, s. 428.

Cahangir Mansuri, İran'ın Anayasası, Baskı.37, Tahran 2009, yy. Neşri Davran, s.80.
P, Rajni Singh, Chandra, Theories Of International Relations , p. 94-06.

Brenton Clark, doktora Thesi,The Islamic Republic of İran's Reletions with the Republic of Tacikistan in the Post-Soviet Period, The Australian National University, September. 2015.

DERGİ

Abul Hasan Şirazi, Habib İlaha, Milliyathai Asyai Miyana (Orta Asya Milliyetleri), Siyasi ve Uluslararası Dışişleri Bakana, yy. Analitik, Yıl, 1992.

Abdul Habibullah, Şirazi Hasan, MiliyathoiOsyaiMarkazi (Asiyai Miyana Milletlerin),Tahran, Merkazi Pajuhışhai VazoratiKhorici, s.82-90,y,1994.

Kulahi, İlaha Tabaristoni, Siyaset ve Hükümet dar Avro Asya-i Merkezi (Ulumi Siyasi, Avra- Asya-ı Merkezi'de Siyaset ve Hükmet), Tahran,2010,s154, s: 479.

Türk Fahri, Tacikistan İslami Yeniden Doğuş Partisi: Köktencilikten İlimli İslam Anlayışına, Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, (OAKA), Cilt.9, Sayı.18, ss.165-193, yıl.2014.

Kulahi İlaha Tabaristoni, Cumhuri Tacikistan, Rusya, Orta Asya ve Kafkas İnceleme Derneği, cilt.4, yıl.2006,s.1,site 12.10.2014.

Vusuki Sait, Muhammad Tac Şahmansu, Afşin Şamiri, Hamkari Dar Bahşı Mubadilati Elektresite bayni İran ve Kişvarhai Mintakai Asya-i Markasi, (İran ve Orta Asya Ülkeler İle Elektrik Konusunda İşbirlik),Dergi, Mutaleti Avrasya-i Markasi, Markazi Mutaleati Bainalmillali,Danışkada-i Ulumi Siyasi,yıl.3,sayı.6, Bahar ve Yaz.2010.s. 162.

Zibakalam Sadik, Gudarzi Mihnaz, Amniyati Enerji ve Darha-i Bazi Tacikistan: Caygahi İran Dar Ravabiti İktisadi- Ticarii Tacikistan, (Enerji Güvenliğin ve Tacikistan'ın Kapı Açık Politikasının: Tacikistan'ın İktisadi ve Ticari Konusunda İran'ın Yerin), Mutaleti Avrasya-i Markasi, Markazi, yıl.6,sayı.12, bahar ve Yaz, yıl.2013,s.75-94.

Kulahi İlaha, Tabaristoni,*Siyaset ve Hükümet dar Avro Asya-i Merkezi* Dergi,Ulumi Siyasi,(Siyasi bilimler), Avra- Asya-ı Merkezi'de Siyaset ve Hükmet), Tahran, 2010, s:341.

Kulahi İlaha, Tacikistan'da Russiye' nin Etkisi, Dergi.İtilaati Siyasi- İktisadi, 2008,sayı: 119-120,s,103

Alaviyan Murtaza, Siyasati Kharicayi Davlati Haşimii Rafsancani ve Muhammad Hatami,Haşimi Rafsancani'nın ve Muhammedi Hatami'nin Dış Politikası, Danişnama, sayı.10, ikinci Bahar 2009,s.216-189, s.233

Vaizi Muhammad, Muavinati Pajuheshi Siyaseti Kharij İran, Dergi İran Dış İşlerine Bağlı Dergi ve Bu ismiyle Yeviniyor,y.2014,s.61,14.

Muhsin Melekiyan, MutaleatiAvraOsyaiMerkazi (,yy.5,sayı.11,İkinci bahar ve kışın,2012,s.98.

Malakiyan Muhsin, İran ve Tacikistan kültürel ilişkisi, Mutaleati Aura Asyai Markazi,(Orta Asya Araştırma Merkezi)) (,İkinci bahar ve kışın 2012,y 5,Sayı, 111.

İlaha Kulayi, İtihadîŞurava az Takvin ta Furupaşi, DaftariMutaliatiVazarati Umuru Harici, 1993,s. 299.

Muntazir Ruya i, Nakşi İran dar Nizami Cadidi Asyayi Markazi ve Cenubi Asya, Macalai İtilaati Siyasi- iktisadi, 1993, Sayı 76, s.178.

Sâdık Melek Şahmirzade, Tarihi Tamaddunhai Asyayi Markazi (Orta Asya Medeniye Tarihi), Daftari Mutaliati Vazarati Umuru Harici, y, 1996, s.156.

Muhsin Melakiyan, Mutaleati Avra Asya Merkezi, Ravabiti Farhangi-i İran ve Tacikistan (İran ve Tacikistan kültürel ilişkisi) yy.5, s.11, payız ve kış, 2012, s.168.

Antlaşmanın arjına metinden, İran kültür ve İslam Bakanlığı, sayı 1952, y, 1997.04.25.

Bekdili Riza, Ravabiti hamlu naghli Miyani İran ba Keşvarhai Asyayi Markasi, (İran ve Orta Asya Ülkelerin Arasında Transit Durumu), yy. Faslnamai Asyayi Markazi ve Kafkaz, (Orta Asya ve Kafkas dergisi), Yıl.2002, sayı:37, s.11.

Dilek Kaan, İran'ın Orta Asya Politikaları, Yayınlar, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ankara 2011, sayı7, s,71.

P. E. Digeser, 2008. Friendship Between States, British Journal of Political Sciens, Volum 39 / Issue 02, pp. 323–344.

Gadi Heimann, 2012. Can States be Friends? The Relevance of Friendship to International Relations, İnternational Proceedings of Economics Development & Research; Vol. 48, p.28.

Riza Sukut Muhammad, Mavazei Siyasii Mutaghabili İran ve Tacikistan, (İran ve Tacikistan Karşılaşma Politika), İmam Sadik Üniversitede, Yüksek Lisans Tez, Aralık, Yıl.1993, sayı 197.

Hüsey Niya Muhsin, Nakşi Farhang dar Ravabiti İran ve Tacikistan (İran ve Tacikistana arasındaki kültürün rolü), Yüksek lisans Tez, Tahran Üniversitesi 1996., s.97.

Malakiyan Muhsin, Ravabiti Farhangii İran va Tacikistan, (İran Tacikistan Kültürel İlişkilerin) Mutaleti Avrasya-i Markasi, Markazi, yıl.5, sayı.11, İkinci bahar ve Kış, yıl.2012, s.95-114.

Harat-ha Sait, Barrası ve Mukaisa-i Muhimtarin Masaili İktisadi-i İran ve Tacikistan, (İran ve Tacikistan'ın En Önemli Meselelerin Analiz), İktisadi Tatbiki, Pajuheşgahi Ulumi İnsani ve Mutaleati Farhangi, yıl.1, sayı.2, ikinci bahar ve kış, yıl.2014, s.24-35.

Kültürel ve Uluslararası Kültürel Araştırma Merkez / Yüksek Uluslararası Araştırma Merkez Tahran Üniversitesine, Sabz, (Yaşıl), Tahran, Buzurgrahi Risalat, Macmua-i İmam Humayni, Sahtumani. 14, yy. İntişarati Bainalmillali-i Alhudi, yıl.2007, s.680, Murtazi Taamulatı ,İktisadii Tacikistan va İran va Durnamayı Ayandai Ravabiti Du Kişvar Dar Dahayı Ahar, (Tacikistan ve İran Arasındaki İktisadi Karşılaşma İlişkilerin Son On Yıl), Paygahi Danişcui Cahadi Danişcui, fa.journals.sid.ir, 11.02.2015, pdf.

Sanayi Mahdi ve Atri Sangari Fatima,Mukaisai Tahlili Siyaseti Haricii İran ve Rusya dar Asya-i Merkesi, (İran ve Rusya'nın Orta Asya'nın Dış Politikasını Karşılaşması), Dergi, Mutaleti Avrasya-i Markasi, Markazi, Mutaleati Bainalmillali,Danişkada-i Ulumi Siyasi,yıl.4,sayı.9, İkinci Bahar ve Kış.2011.s.21-38.

Tahrani Nasim, Fursathai Hamkari dar Ravabiti İran ve Tacikistan(İran ve Tacikistan ilişkilerinde İşbirliği Fırsatlar), <http://resekhoon.net>, 01.10.2015.

Makale Vaizin, Miyancigari dar Munakişahai Bainalmillali: Ulgui Miyanciarıi Cumhurii İslamii İran dar Buharani Kara Bağ ve Tacikistan, (Uluslararası Karmaşıklarda Aracılık: İran İslam Cumhuriyatı'nın Aracılığını Metadı Kara Bağ ve Tacikistan Krizinde), <http://www.hawzah.net/fa/thesis/thesisview/70494>, 12.03.2015,pdf.

Clark Brenton, İran and the Cıvıl War in Tajikistan,(Tacikistan'da İç Savaş ve İran), Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları, cilt.9,sayı.18,ss.81-127,2014.

TEZLER

Asğari Hüseyin Sait Hüseyin Abadi, Barasi Zarfiyatha,İmkanat ve Mavaneyi Hamkarihayi Keşvarhai İran ve Tacikistan, (İran ve Tacikistan arasındaki ilişkisini analizi),İmam Sadik Üniversitesi.Yüksek lisans Tez,1993.

Asğari Hüseyin Sait Hüseyin Abadi, Barasi Zarfiyatha,İmkanat ve Mavaneyi Hamkarihayi Keşvarhai İran ve Tacikistan, (İran ve Tacikistan arasındaki ilişkisiyi analizi),Yüksek lisans Tez,2011.

Muhsin Hüseyin Niya, Nakşi Farhang dar Ravabiti İran ve Tacikistan(İran ve Tacikistana arasındaki kültürün rolü), Yüksek lisans Tez, Tahran Üniversitesi 1996.

İNTERNET

www.ozodimobi/a/24446177.html,08.05.2015.

<http://www.sendika.org/2006/10/iran-tacikistana-yatirim-yapiyor>,15.03.2015./,

www.easttime.ru/analytics/iran/razvitie-kulturnaykh-svyazei-mezdu-tadzhikistanom-i-iranom-posle-1991-goda-chast-0, 24.03.2016.

www.tejambiran.tj/fa/tajikistonu-iron/politicak-relations/history-of-relations.html,18.02.2015.

<http://www.bilgesam.org/incele/189/-kirgizistan-ve-tacikistan%E2%80%99da-halk-ayaklanmasi-olasiligi/#.VQhN5NKsXgw>,19.03.2015.

Cavid Veliev,TUSAM, <http://www.sendika.org/2006/10/iran-tacikistana-yatirim-yapiyor>/22.02.2015.

www.farsnews.com/printable.php?nn=1390102800013,23.11.2015.

www.tajembiran.tj/fa/tajikistonu-iron/political-relations/histori-of-teletions.html,23.5.2015.

www.president.tj,12.07.2015.

Tacikistan Dış İşler Bakanlık sitesi, mfa.tj/tj, şifre.23412, 12.07.2015.

Dushanbe.mfa.ir,01.09.2015.

www.khabaronline.ir,1.05.2016.

Politico.blogfa.com/post-283.aspx,19.02.2016.

www.tebyan.net,11.02.2016.

Safirnews.com,12.02.2016

www.javanpress.ir,1.03.2016.

www.bultanneews.com,23.03.2015

www.investinira.ir,3.05.2015.

www.alarabiya.net,29.03.2015.

www.ensani.ir,30.03.2015.

ganj.irandoc.ac.ir,19.12.2015.

www.jadidonline.com,23.03.2016.

Visa-tour.com/tag/,22.10.2015.

<http://www.csr.ir/departments.aspx?Ing=fa&abdit=05&depit=44&semit=466>,1.06.2015.

<http://www.hawzah.net/fa/thesis/thesisview/70495>,13.02.2015.
Revolution.pchi.ir,23.05.2016.
www.siasi.porsemani.ir,12.09.2015, bkz, www.khatami.ir,12.02.2016
www.irdc.ir,13.05.2016.
<http://www.sondakika.com/haber-tajikistan-iran-ir-nkleer-programini-destekliyor2170130/>,12.03.2015.
Dushanbe.mfa.ir,01.09.2015.
www.rasekhoon.net,7.06.2015.
www.tadbirkhabar.com,23.11.2015.
www.ensani.ir,4.12.2015
www.ozodi.mobi/a/210826.html,23.04.2016, bkz.
<http://www.sendika.org/2006/10/iran-tacikistana-yatirim-yapiyor/>,22.02.2015.
mfa.ir,22.12.2015.
www.ozodi.mobi/a/24530256.html,25.12.2014.
İran'ın Dış İşler Bakanlığı haber sitesi, mfa.ir, kod.17827,23.08.2015.
Tajik.irib.ir,23.12.2015.
www.president.ir,kod.76293,14.12.2015.
www.csr.ir,5.05.2016.
www.isna.ir,kod.02872-8910,22.02.2016.
Pep.moe.gov.ir,7.05.2015.
www.ozodi.mobi/a/605958.html,3.06.2015.
M.avapress.com,15.11.2015.
<http://www.csr.ir/departments.aspx?abdit=07&&depid=44&semid=428>,11.11.2014
www.president.tj, şifre. 23484, 11.10.2015
www.iras.ir/vdciqzaz.t1azu2bcct.html,01.01.2016.
Rouhani.ir,23.05.2015.
Farura.com,6.08.2015.
www.yjc.ir,5.03.2015.
mfa.ir,kod.5075,14.11.2015.
<http://www.iras.ir>, <http://www.mosafieran.ir/main.asp?ID=00815>,10.11.2014.
www.farsnews.com/printable.php?nn=13901028000132,23.02.2016.
<http://www.mosafieran.ir/main.asp?ID=00815>,10.11.2014.

www.fardanews.com/fa/news/504052/,23.10.2015.
<http://dw.de/>,24.08.2014.
<http://www.iras.ir/vdciqzaz.t1azu2bcct.html>,23.08.2014.
www.easttime.ru/analytics/iran/razvitie-kulturnaykh-svyazei-mezdu-tadzhikistanom-i-iranom-posle-1991-goda-chast-0,24.03.2016.
<http://www.tajembiran.tj/tj/tojikiston-iron/political-relations.html>,2405.2015.
<http://www.tajembiran.tj/fa/tajikistonu-iron/political-relations/visits-of-the-president-to-iron.html>,12.12.2014.
 New Europe, ‘‘Iran is Reliable Friend of Tajikistan’’ Available at://
www.neurope.eu,2014.03.18.
www.easttime.ru/analytics/iran/razvitie-kulturnaykh-svyazei-mezdu-tadzhikistanom-i-iranom-posle-1991-goda-chast-ii,24.03.2016.
www.irna.ir/fa/News/81410562,21.04.2015.
www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,11.06.2015.
www.arbaeenportal.com/fa/news/item/37,21.2.2015.
<http://www.tajembiran.tj/fa/tajikistonu-iron/political-relations/visits-of-the-president-to-iran.html>,2.12.2014.
 İran ve Tacikistan arasındaki antlaşma (asıl metinden), antlaşma olmuş tarih,10.11.2010.
www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,11.06.2015.
<http://www.isna.ir/fa>, 12 .04.2015.
www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,11.06.2015.
www.tabnak.ir/fa/news/132938/,2016.04.1.
www.sunnioline.us/farsi/2013/08/tajikestan.2015.04.2.fan5.ru>fan5-docx>doc-60564,22.12.2015.
www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,11.06.2015
 Russia.Chin, İran Close Ranks in Tajikistan’’http://english.pravda.ru/world/asia/30-10-2012/122620-russia_china_iran-0/#,2016,03,2.

İran Öğrencilerin Dernek haber sitesi, Tacikistan,
Anjumanirtj.blogsky.com,11.05.2015.
www.citypress.ir/fa/news/1727/%D8%,2016.30.03.
<http://dushanbe.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=185&pageid=7940>,23.11.2015.
<http://dushanbe.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=185&pageid=7924>, 23.11.2015.
İran ve Tacikistan arasındaki antlaşmanın orijinal metin üzerinden, antlaşma
tarih,10.11.2010.
<http://www.emdad.ir/beinolmelal/dafater/tajeekestan.asp>, 22.02.2015.
<http://emdad.ir/mcontent/default.aspx?id=300>,22.02.2015.
www.news.tj/tj/news/shari-matbuat-85-130708#b,11.03.2016.
<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=13910620000158>, 22.02.2015.
<http://www.tabnak.ir/fa/news/306732>,23.2.2015.
<http://dushanbe.icro.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=185&pageid=7924> ,22.02.2015.
<http://emdad.ir/mcontent/default.aspx?id=300>,22.02.2015.
<http://www.irna.ir/fa/News/81744996/>,10.10.2014.
<http://www.mosaferan.ir/main.asp?ID=00815>.24.11.2015
www.news.tj/tj/news/shari-matbuot-85-130708#b,11.03.2016.
www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,11.0
6.2015.
Tajik.irib.ir,12.03.2015.
<http://www.dw.de/>,22.10.2014.
www.farsnews.com/printable.php?nn=13901028000132,23.02.2016.
www.bbc.com/persian/world/2012/01/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,11.0
6.2015.
Tacikistan Milli Bankası, www.nbt.tj.12.02.2015.
www.tajikembassytr.org,11.01.2015.
www.irna.ir,12.11.2015.
www.tajikembassytr.org,11.01.2015.
www.tccim.ir,İran-Tacikistan Ticari Odası sitesi,27.07.2015.
www.irna.ir,12.11.2015.
www.tajembiran.tj/fa/tajikistonu-iron/political-reletions/history-of
reletions.html.7.10.2015.

İran'ın Ticaret Kurumun, <http://kiangostarco.com/country-info/%D8%AA%D8%A7%D8%AC%DB%8C%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86/>,21.12.2015.

www.tajikistononline.blogfa.com, İran'ın ürünleri için Tacikistan'da Pazar bulma sitesi,13.04.2015.

<http://www.tasnimnews.com/Home/Single/286599>.1.09.2014.

www.tajikembassytr.org,21.09.2014.

[www.qccim](http://www.qccim.com),24.1.2015

www.alborzccim.ir, İran'ın Alburz Bölge Ticari Odası sitesi, 12.02.2016.

www.ozodi.mobi/a/tajik-national-bank-denied-3-million-dollars-bribery/26782834.html.22.03.2016.

<http://dushanbe.mfa.ir/index.aspx?fkeyid=&siteid=56&pageid=3362&sited=56>,1.01.2015.

www.ozodi.mobi,21.06.2015.

Tajik2006.persianblo.ir.3.06.2015.

İr.sputniknews.com,19.12.2015.

www.asriran.com,12.08.2015.

<http://www.irna.ir/View/FullStory/?NewsId=748898&IdZone=xfhxxjjcyzbo>,11.10.2014.

www.tabnak.ir,7.09.2015.

<http://www.dw.de/a-16735387>,12.03.2015.

Tacikistan'ın Enerji Bakanın sitesi,www.mewr.tj,11.09.2014.

www7.irna.ir,8.10.2015.

İran Büyük Elçilik Tacikistan'da sitesi,<http://dushanbe.mfa.ir>,20.12.2015.

<http://aksana.blogspot.com/2008/02/2200-1386-11-30.html>,10.09.2014.

<http://www.mardomsalari.com/template\News.aspx?NID=30854>,10.09.2014.

Tajik.irib.ir,11.10.2015.

¹<http://www.asriran.com/fa/pages/?cid=50315>,10.09.2014.

¹<http://www.irna.ir/View/FullStory/?NewsId=748909>,10.09.2014.

<http://www.iranveb.ir/13523.html>,23.10.2014.

<http://www.iransharghi.com/index.php?newsid=3216>,21.10.2014.

Htt/farhangenaghz.persianblog.ir/tag.1.10.2015.

2rooznameh.com,17.11.2015.
Af.farsnews.com,kod,13941028000572,6.01.2016.
Satei.ir,12.03.2016.
8am.af.13.03.2016.
Ruya Muntaziri, Ketabi Sabz,yy,İran'ın Dış İş Bakanlığın Analiz Dergisi, 5. baskı, s.95,
M.avapress.com,14.04.2015.
İaccim.com
www.tasnimnews.com,13.02.2016.
www.tinn.ir,13.01.2016.
Khabarfarsi.com,12.03.2016.
www.tejaratnews.com,16.12.2015.
<http://www.dolat.ir/NSite/FullStory/News/?Serv=106&Id=216558>,12.10.2014.
www.tejaratnevs.com,12.12.2015
<https://khujusta.wordpress.com>.22.12.2015.
www.news.tj,01.02.2015.
Tsulbp-journaş.narod.ru.11.01.2015.
İran Enerji Bakanlığı sitesi,moe.gov.ir,11.10.2014.
<http://www.dolat.ir/NSite/FullStory/News/?Serv=106&Id=216558>,12.10.2014.
<http://www.mihanma.com/economy/1035.html>,11.02.2015.
Tacikistan'ın Dış İş Bakan sitesi,<http://www.mfa.gov.ir/cms/cms/dyshanbe>,
kad.31421,21.04.2016.
www7.irna.ir,10.12.2015
www.irantajik.com,29.11.2014.
Tajik.trib.ir,12.04.2015.
<Http://www.isna.ir/fa/news/>,23.08.2015.
Tsulbp-journal.narod.ru.11.01.2016.
İran Büyükelçi'nin Duşanbe, sitesi,
<http://dushanbe.mfa.ir/index.aspx?keyid=&siteid=56&pageid=33266>,11.02.2016.
<http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044>,1.09.2015.

<http://www.khovar.tj/taxonomy/term/18>,20.04.2015.

Jangi Dokhili-i Tojikiston,(Tacikistan'ın İç Savaşı), <http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044>,5.05.2015.

<http://www.sahelabi.com/About/Tajikistan/Country.ASP?ID=%D8%AF%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D9%87%20%D8%AA%D8%A7%D8%AC%DB%8C%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>,15.06.2015.

Tacikistan'ın Kısa Tarihi,<http://www.bilgesam.org/incele/177/-tacikistan%E2%80%99in-siyasal-ve-toplumsal-yapisi/#.VOiP3HysXgw>,9.03.2015.

<http://www.quickwiki.com/fa/%D8%AA%D8%A7%D8%B1%DB%8C%D8%AE%D8%AA%D8%A7%D8%AC%DB%8C%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>,20.09.2015.

Tacikistan ın Siyasal ve Toplumsal Yapısı,

<http://www.bilgesam.org/incele/177/-tacikistan%E2%80%99in-siyasal-ve-toplumsal-yapisi/#.VOiP3HysXgw>,18.02.2014.

Tacikistan ve Tacikistan Türklerine Genel Bir Bakış,

<http://www.tarihtarih.com/?Syf=26&Syz=358888>,12.03.2013.

<http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044>,1.09.2015.

<http://www.bilgesam.org/incele/177/-tacikistan%E2%80%99in-siyasal-ve-toplumsal-yapisi/#.VOiP3HysXgw>,18.02.2014.

<http://www.sahelabi.com/About/Tajikistan/Country.ASP?ID=%D8%AF%D8%B1%D8%A8%D8%A7%D8%B1%D9%87%20%D8%AA%D8%A7%D8%AC%DB%8C%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>,20.07.2015.

<http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044>,02.05.2015.

Tacikistan, <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>,22.02.2014.

Tacikistan, <http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>,15.02.2014.

Coğrafik Bilgiler ve İklim, http://turkkazak.com/site/?page_id=23758,11.01.2015.

<http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044>, 02.05.2015.

<http://www.torghabehonline.com/news/detail.asp?id=1044>,20.06.2015.

<https://fa.wikivoyage.org/wiki/%D8%AA%D8%A7%D8%AC%DB%8C%DA%A9%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86>,1.10.2015.

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>,22.02.2014.

http://www.tv5haber.com/12607_Orta-Asya-Devletlerinden--Tacikistan-i-Taniyoruz-1--VIDEO-.html,21.02.2015.

<http://www.arianbco.com/tajikestan/history.html>,3.03.2015.

<http://www.khovar.tj/taxonomy/term/18>,16.09.2015.

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>,10.03.2015.

http://www.sivaspostasi.com.tr/haber/tacikistanin_siyasal_sist-739.html,21.03.2015,

http://www.minjust.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=94&lang=tj,13.04.2015.

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>,10.03.2015.

<http://www.e->

soguksavas.org/?sayfa=1093092.1137832.3269868.417105.1189257.php&Tacikistan,13.03.2015,

http://www.minjust.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=94&lang=tj,2.03.2015.

http://www.minjust.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=94&lang=tj,2.03.2015.

<http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/kafkaslar/3738-tacikistanin-siyasal-sistemi>,18.03.2014.

www.yjc.ir,23.04.2016.

<http://www.turkiye-tacikistan.com/Tacikistan.pdf> , <http://www.turkiye-tacikistan.com/Tacikistan.pdf>,10.03.2015.

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>,10.03.2015.

<http://www.vahdet.info.tr/isdunya/dosya4/1099.html>,10.03.2015,

http://www.minjust.tj/index.php?option=com_content&view=article&id=81&Itemid=94&lang=tj,5.05.2015.

<http://www.iras.ir/>,10.06.2015.

www.bbc.com/persian/world/2012/10/120121_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,20.12.2015.

www.news.tj/,5.09.2015.

www.bcc.com/persian/world/2012/120112_I16_tj_tajik_iran_relations.shtml,21.01.2015.

[www. Kahlek.ir](http://www.Kahlek.ir/),12.05.2015.

www.hodhodnews.ir,12.01.2015.

www.visit.ir, 07.07.2016.

www.Sahelabi.com, 11.02.2016.

www.cila.ir, 11.03.2016.

www.ireconomy.ir, 12.02.2016.

Dini Lider Haber sitesi, www.leader.ir,27.12.2015.

Anayasa Kurma Konseyin haber sitesi, www.shora-gc.ir,12.12.2015.

Uzmanlar Konseyin haber sitesi, www.majlesekhobregan.ir, 21.12.2015.

İslam Şura Meclis Haber sitesi, www.parliran.ir, 11.04.2016.

Ali Laricani'nin haber sitesi, www.larijani.ir, 21.03.2016.

Haşimi Rafzancaninin haber sitesi, www.cloob.com, 11.06.2016.

Danışman Konseyin haber sitesi, www.maslahat.ir, 12.05.2016.

İran İslam Cumhuriyatın haber sitesi, www.dadiran.ir, 11.05.2016.